

Ածարյուն 3.

Պարսկարյուն Եղբ
գրառույթ.

1865

9(47.925)•
Ա-50

Կարգաբերական
1908

\$ 2004

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԵՂԻԱ ՔԱՀԱՆԱՅԻ

(ԺԶ ԴԱՐՉ)

(Արտատպուած «ԱՐԱՐԱՏ» ամսագրից, 1908 թ.)

ՀՐԱՉԵԱՅ ԸՃՈՒԵԸՆ

(47925)

Ա-

2.925)

47

2.

9(47.925)

Ա-50

2. 258-100-1/2

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԵՂԻԱ ՔԱՀԱՆԱՅԻ

(ԺԶ ԴԱՐ ?)

2012

29064

(Արտատպում «ԱՐԱՐԱՏ» ամսագրից, 1908 թ.)

ՀՐԱՉԵՆՑ ԸՃԱՌԵՐՆ

Վ. Ա. ՂԱՐՇԱՊԱՏ

Տպարան Մայր Աթոռոյ Ս. Էջմիածնի

1908

(12)

Յ Ա. Ռ Ա. Ջ Ա. Բ Ա. Ն

1. Աշխատութեան պատմութիւնը.—2. Ձեռագիրներուն նկարագրութիւնը.—
3. Աշխատութեան կազմութեան և բնագրի վերականգնման եղանակը.—
4. Ասորի ժողովրդին պատմութիւնը.—5. Եղիա քահանայի կենսագրութիւնը.
6. Ձեռագրին բովանդակութիւնը.—7. Նախնական վիճակն ու յետին փոփո-
խութիւնները.—8. Ընդարձակ խմբագրութիւնը.—9. Հեղինակը.—10. Գրու-
թեան ժամանակը:

1. Եղիա քահանայի պատմութեան հետ ծանօթացած էի
դեռ 1895 թուականին, Կարին եղած ժամանակս, երբ կը կազմէի
Սանասարեան վարժարանի ձեռագրաց ցուցակը, որ նախ մաս
մաս Հանդէս Ամսօրեայի մէջ տպուելէ յետոյ՝ հրատարակուեցաւ
նաև առանձին գրքով 1900 թուին: Այդ ձեռագրաց թիւ 43-ն է
Տէր Եղիայի պատմութիւնը, տես Յուլիան, էջ 32:

1900 թուին վերջերք՝ Էջմիածնի մէջ՝ երբ Պր. Մանան-
դեանի ընկերակցութեամբ կը կազմէինք մեր «Հայոց Նոր Վկանե-
րը», ձեռքս անցաւ Եղիա քահանայի ուրիշ լաւագոյն օրինակ մը՝
որ կը գտնուէր Էջմիածնի ձեռագրատան 132 թիւ համառօտ ձա-
ռընտրին մէջ: Որոշեր էինք նախ նոյն պատմութիւնն ալ անցընել
մեր Նոր Վկաներու Հաւաքածոյին մէջ, բայց օրովհետև այս գրքին
մէջ տեղ ունէին միայն նահատակները և ոչ խոստովանողները,
ուստի մտածեցի նոյնը առանձին գրքով լոյս ընծայել:

Այդ մտածման ժամանակ Էջմիածնի ձեռագրատան մատե-
նագարանապետ Գեոր. Տ. Գարեգին վարդապետ Յովսէփեանը՝ Էջ-
միածնի մէկ անկիւնէն, հին վաւերաթուղթերու կոյտի մը մէջ
գտեր էր եօթը թուղթէ բաղկացած աղտոտ տետրակ մը՝ որ տես-
նելով թէ վկայաբանական գրութիւն մըն է, բարկահմեր էր իսկոյն
ինձ յանձնել: Գրուածքը նոյնպէս Եղիա քահանայի պատմու-
թիւնն էր:

Էջմիածնի այս երկու ձեռագիրները ձեռքի տակ ունենալէ
ետք՝ դիմեցի Կարին՝ Սանասարեան վարժարանի Հայերէնի ուսու-
ցիչ Մեծ. Պր. Աստուածատուր Խաչատրեանին, խնդրելու համար
Սանասարեան օրինակին արտագրութիւնը: Յարգելի պարօնը
բարի եղաւ շատ շուտ և շատ մեծ ճշտութեամբ կատարելու իմ
խնդիրըս:

1901—1902 թուին սկսած էի նիւթեր հաւաքել Լիակատար Տաղարանի մը համար և այս պատճառով մի առ մի կը թերթէի էջմիածին գտնուած բոլոր ձեռագիրները: Ամբողջ Կարինեան 2383 ձեռագիրներու մէջ չգտայ Եղիայի պատմութեան տարբեր օրինակ մը. միայն երկու ձեռագիրներու մէջ տեսայ երկու աննշան հատուածներ՝ կողի վրայ գրուած՝ իրբեկ գրչափորձ կամ խաղալիք, որ նոյնպէս կը պատկանէին Եղիա քահանային:

Ահա այս երեք ամբողջական օրինակներու և երկու հատակոտորներու համեմատութեամբ է որ կազմուած է իմ այս աշխատութիւնս:

2. Կ'անցնինք այժմ մեր գործածած ձեռագիրներուն քննութեան:

Ձ կը ներկայացնէ այն օրինակը՝ որ կը բռնէ էջմիածնի Գեորգեան ցուցակի թիւ 132 ձեռագրին 145բ—157ա էջերը: Սոյն ձեռագիրը համառօտ և փոքր ութածալ դիրքով ձառնադիր մըն է, որուն գրիչն է «տէր Յօհան երէց». գրուած է «ի թվին ՌՃԻԴ ունն (=1675). նախա ամսուն ժ», նոտրագիր մաքուր գրութեամբ: Ձեռագրին գրութեան տեղը յիշուած է. բայց նախայ ամսուն յիշատակութենէն և Եղիա քահանայի պատմութեան մէջ գտնուած տաճկերէն բառերու ձեռն յայտնի է թէ ձեռագիրը գրուած է Նոր-Ջուղայի մէջ: Եղիա քահանայի պատմութիւնը հոս վերնագիրը չունի. բայց պատմութիւնը սկսելէ առաջ՝ ամբողջ էջ մը (այն է էջ 145^ա) պարապ է թողուած, անշուշտ յետոյ տիրադատը գրելու համար, որ մոռցուած է:

Պ ձեռագիրը 7 թուղթէ բաղկացած ազնիւ նոտրագիր և աննշան տետրակ մըն է, որ գտնուեցաւ էջմիածնի արխիվին մէջ Գարեգին վարդապետի չնորհիւ. սկիզբէն և վերջէն մէյմէկ թուղթ պարապ, գրուած երեսներն են ընդ ամէնը տասը էջ կամ հինգ թուղթ: Խորագիր գրուած է. «Ո՞վ կըբարք այս է տէր Եղիայ քահանային պատմութիւնն լաւ իմացէք այս է գիր որ ասէ»: Իսկ տետրակին վերջը կ'ըսուի. «Դուռն գրեց յայտնի է. ԳԻՐՔ. Որ կոչի պատմութիւն տէր Եղիայ քահանային: Ի Հայրապետէն գերզան արթոյն սբյ էջմիածնի երիցս երանեալ տէն եփրեմի սբգն կաթողիկոսի ամ հայոց, եւ ի պարգուն սբյ կէմի տէն Թէոփորոսի երջանկափայլ վարդապետի սբ հայոց:—Եւ մէծի մայրաքաղաքի Կոստանդնուպոլսոյ նորապսակ (երկար բառի մը տեղ բաց թողուած) արքահամու և ա՞ծաբան (նոյնպէս) պարբերի ի թուին Հայոց ոմկդ (=1814) և ի մարտի ամսոյ նոյն ժնին Ա՞վ գրեցաւ ի Կոստանդնուպոլսի ձեռամբ նուաստի մանկավարժ ոսկանիս:

Ս Սանասարեան վարժարանի թիւ 43 ձեռագիրն է, որ,

գրուած է 1844 թուին՝ արտագրուելով 1791 թուին գրուած օրինակէ մը. ունի թուղթ 11, էջ չէ նշանակուած. մեծութիւնն է 21.5×18 սմ. նիւթն է հասարակ թուղթ. գրութիւնը նոտր և մաքուր, բայց լի սխալներով. զարդ չունի. զատարկ թուղթ 2 էջ. կազմ չունի. տող 27. Ժամանակ ՌՄՂԳ=1844 յունվար 25. գրիչն է Երեմիայի որդի Տէր Յարութիւն քահանայ, որուն աշխարհական անունն է տիրացու Համբարձում. գրութեան տեղը՝ Խարբերդ Մատեն:

Ձեռագրին առաջին երեսին վրայ գրուած է. «Տետրակ որ գուշի տէր կղիւայի պատմութիւնն Արարեալ և Հարադրեալ յունմէն հաւատացելոց Ականատես անձնէ. ի ռամկական բաւառով զի ընդերցողք և ունկնդրողք հասկացողք ի միտ առցէն ամէն թվին ՌՄԽԵ յունվարի Ը ին որ ի քաղաքն խարբերդ Գրվեցաւ տետրակս ՌՄՂԳ.ին. յունվարի ին որ է մատան ձեռամբ տեսնն յիտուսի յետնեալ տէր յարութիւնին մեղսամած քահանայի երեսմիւնն»:

Եղիայի պատմութեան յետոյ վերջնութեւ երեսին վրայ գրուած է Քուչակի ոտանաւորը, ուրիշ տողերու հետ խառնուած, այսպէս.

«Կուգես որ ազնիւ լինիս որ ամէն մարդ զքեզ սիրէ. դուն հողի նման կեցիր որ ամէն ոտք զքեզ կոխէ. քանզի զերկաթն ամուր մի լինիր որ զկրակն կու հալէ դու ջրի նման կղիր որ զկրակն կու մարէ. դեղեցիկ նազելի եղբայր պատվական. իւրաքիմտայ տէրտմ վար տը համ կարամ. ուսոյ ինձ իմաստութիւն յարածամ. թոյլէ տէյիմ փեք տուչկուն ամ. պիր տէրման. չէֆահաթ էյյասին օրհնեալ մարիամ տացէ ըղձան երկնից քաղցրութեան համբաշումս խընդրէ ըզնուն օրհնեալ ձայն մեղայ ասեմ փեք տուչկունում պիր տէրման վերջ»:

Վերջին երեսին վրայ, յիշեալ ոտանաւորէն անմիջապէս յետոյ՝ գրուած է.

«Գրվեցաւ տետրակս ի քաղաքն մատեն և է ձեռամբ տեսնն յիտուսի ծառայ յետնեալ համբարձումին և հորն իմոյ երեմիային և ամէնայն զարմից և զաւակացն ընթերցողք և ունկնդրողք դուրմիս մի ասէ միով հայր մէղայիւ յիշէ աստուած ողորմի իւրեանց և իւր նշնջեցելոցն հոգիքն ամէն Այս տետրակս տիրացու համբարձումին և հորն նորին երեմիային և մօրն նորա խաչերին եղբորն առաքելին և քրոջն նազուլին կընծըն ալթունին և որդուն արքահամին աստուած բարի վայելում տացէ խորին ծերութեանը հասուցէ Ամէն»:

Դ ութը բաղկացեալ հատուած մըն է, որ կ'սկսի համար 18 «տանջմաները թէ նէ տէրսինիդ» մինչև համար 21 «եւ

թէ որչափ զխօսն» (այլափոխեալ). Կը գտնուի էջմիածնի Կարինեան 1791 թիւ ձեռագրին 211-էջը, իրր պարապ էջի վրայ եղած երկրորդական գրչափորձ կամ խաղալիք. բուն ձեռագրին է Պղնձէ քաղաք են, գրութեան թուականը անյայտ:

Ե յիսուն և եօթը տողէ բաղկացած հատակոտոր մըն է (համար 96—111). Կը գտնուի էջմիածնի Կարինեան թիւ 1386 ձեռագրի վերջին էջը (524 բ) իրր գրչափորձ կամ խաղալիք երկրորդական գրչէ մը. շատ տգեղ և խիստ գծուարժնութեանի գրութիւն մըն է: Բուն ձեռագիրը «Սարգսի Շնորհալույ-մեկնութիւն եօթանց թղթոց կաթողիկեայց», գրուած է Կաֆա քաղաքը. գրիչը և թուականը անյայտ է. բայց կաղմին նորոգութեան թուականն է ՌՃԺԹ=1670:

3. Ի նկատի չունենալով վերջի երկու հատակոտորները՝ մնացեալ երեք ամբողջական ձեռագիրներուն մէջ ընտրելագոյնն ու հնագոյնը Զ ձեռագիրն է, գրուած 1675-ին. գրիչը եղած է հմուտ մէկը, տառասխալներ չկան. ունի մաքուր գրութիւն. միւսներէն զանազանութիւն մը ցուցուցած պարագաներու մէջ անգամ կ'արգարանայ և իրր ճշտագոյն կը ներկայանայ բանասիրական քննութեան առջև. այնպէս որ մեր աշխատութեան մէջ առհասարակ հետեցանք այս օրինակին. երբ իրեն հետ կը համաձայնէր միւս ձեռագիրներէն մէկը (Պ կամ Ս)՝ այս բանը բնական էր. բայց նոյն իսկ շատ տեղ երբ Զ մինակ կը մնար Պ և Ս ձեռագիրներու նման ընթերցուածներու դէմ, պէտք եղաւ ընտրել Զ ձեռագրին ընթերցուածը:

Պ գրուած ըլլալով Պօլսոյ մէջ և աւելի ուշ ժամանակ (Զ-էն 139 տարի յետոյ) կրած է աւելի շատ ձեւփոխութիւն. ձեռագրին մէջ աշխատուած է լեզուն կարելի եղածին չափ մօտեցնել Պօլսոյ աշխարհաբարին. այս պատճառով կը բռնէ Զ և Ս ձեռագիրներու մէջտեղը. Իր տարբերութիւնները յիշելու ժամանակ աւելորդ համարեցինք յառաջ բերել զորս «չափազանց» տառասխալները. օր. հարբ փոխանակ ըսելու հարբ են:

Ս գրուած է Խարբերդի մէջ, այսինքն հոն, ուր կատարուած են Եղիայի անցքերը և ուր անշուշտ շարագրուած է պատմութեան բնագիրը. բայց նոյն իսկ այս պարագաները պատճառ եղեր են ձեռագրին չափազանց այլափոխութեան. Հարկաւ Եղիայի պատմութիւնը շատ տարածուած էր Խարբերդի մէջ և շատ անգամ արտագրուած. ամէն արտագրող իր կողմէն աւելցուցած էր ինչ որ իրեն լաւ էր թուած. այնպէս որ մօտ երկու դար յետոյ հարկաւ Ս մեզ պիտի ներկայացնէր այն վիճակը՝ ուր այժմ կը տեսնենք. լուրջ յապաւումներ, յաւելուածներ, և գրեթէ միշտ վերածուած:

աշխարհաբարի: Ասոր վրայ աւելցնենք նաև այն որ Յարութիւն քահանային տգիտութիւնը աներեակայելի աստիճանի է հասած. Ե-ով բացառական, Ե-ով գործիական, Ե-ով յոգնակի, «պէյէ են ձեռով անկատարներ կը կաղմն իւր գրութեան սովորական ձևը: Ս-ի այս տառական սխալները մենք չենք նշանակած միայն այն ժամանակ՝ երբ բառը համաձայն կը մնար մեր կաղմած բնագրին հետ. բայց տարբեր ընթերցուածները միշտ նշանակած ենք իւր ուղղագրութեամբ:

Այսպէսով եթէ բնագրին հայերէն մասերուն հարադատութեան մէջ առաջին տեղը կը բռնէր Զ, երկրորդը Պ և երրորդը Ս, ասոր ճիշտ հակառակն էր թուրքերէն բառերու և խօսքերու մէջ. Եղիա քահանան իրր Խարբերդի՝ անշուշտ պիտի խօսած լինէր Խարբերդի թուրքերու արտասանութեամբ. կամ գոնէ բնագիրը շարագրողները տեղական բարբառով պիտի գրած լինէին. այս մտածմամբ, Ս որ Խարբերդի մէջ գրուած է, պիտի ներկայացնէր լուսագոյն ընթերցուածները. Պ գրուած է Պօլսական արտասանութեամբ, որ իրր Տաճկաստանի բարբառ՝ աւելի մօտիկ է Խարբերդի լեզուին. մինչդեռ Զ՝ որ գրուած է Նոր-Ջուղայի մէջ, գործածած է Ատրպատականի թուրքերէնը, որով և բաւական կը հեռանայ երկուքէն ալ, երբեմն միայն միջին տեղ մը բռնելով:

Մեր բնագիրը կաղմելու համար մենք ալ չարժեցանք այս երկու իրարու հակառակ ուղղութեամբ:

Ընթերցողներու դիւրութեան համար ամէն այլալեզու խօսքի հետ կցեցինք իր հայերէն թարգմանութիւնը:

Աւելցնենք վերջապէս թէ բնագրին միահետ գրութիւնը մենք բաժնեցինք համարներու, իսկ գլուխներու բաժնել պէտք չեղաւ՝ գրուածքին կարծութեան համար: Գործին վերջն ալ գրինք Յատուկ Անուններու Յանկ մը և բնագրին մէջ պատահած օտարազգի բառերու բառարան:

Կը մնայ մեզ ընել բանասիրական համառօտ քննութիւն մը՝ Տէր Եղիայի անձին, պատմութեան, ասոր գրութեան և ժամանակին ու հեղինակին մասին:

4. Ասորոյ ազգը երկու քրիստոնէական ինքնուրոյն համայնք կը կաղմէ. նախ Նեստորական եկեղեցին, որ բոլոր քրիստոնէայ եկեղեցիներուն կողմէն հերձուածող համարուած է, և երկրորդ՝ Յակոբիկ Ուղղափառ եկեղեցին, որ Հայաստանեայց եկեղեցւոյն հետ ամէն ժամանակ ունեցած է փոխադարձ շատ սիրալիր վերաբերմունք, պէտք ունեցած ժամանակ գտնելով նաև օգնութիւն և պաշտպանութիւն: Այժմ Միջագետքի, Քիւրդիստանի, Հայաստանի և Պարսկաստանի մէջ հոգ ու հոն ցրուած ասորի ազգը նախապէս

կը կազմէր առանձին ազգութիւն, որուն հայրենիքն էր Ասորիքը՝ Միջերկրական ծովի եզերքը գտնուած այդ փոքրիկ երկիրը։ Երբ Ասորիները խմբովին ընդունեցին նեոսորականութիւնը՝ ենթարկուեցան մեծամեծ հալածանքներու Յունաց կողմէ, այնպէս որ ստիպուեցան փախչիլ իրենց մայր հայրենիքէն և ապաւինելով Պարսից տէրութեան՝ պաշտպանութիւն խնդրեցին անոնցմէ՝ Յունաց զէմ։ Պարսիկները իրենց հովանաւորութեան տակ առին զանոնք, և մեծ պաշտպանութիւն ցոյց տուին՝ հակառակ Յոյներուն։ Այդ ատենէն Ասորիները սկսան զաղթել և տարածուիլ Միջագետքի, Պարսկաստանի և մինչև Արաբիոյ մէջ (435 Յ. Ք.)։ Աւելի յետոյ նորա յառաջացան Արևելեան Ասիոյ մէջ՝ մինչև Զինաստան, ուր հիմնեցին նեոսորական եկեղեցի։ Առաջին անգամ Լանկթամուր (1336—1405) կործանեց նեոսորական եկեղեցին՝ զրեթէ բովանդակ Ասիոյ մէջ. մնացորդները ևս քաղուեցան և ապաստանեցան Քիւրդիստանի լեռները։ Այս նորեկ Ասորիներուն մէջ յատկապէս կը յիշուի Զուլամէրիկի մէջ հաստատուած լեռնաբնակ գաղթականութիւնը, որ մինչև այժմ կիսանկախ ժողովուրդ մը կը կազմէ։ Ասոնք բոլոր նեոսորական են. ունին առանձին պատրիարք՝ որ կը կոչուի Մար-Շիմոն, և է նաև մարմնաւոր պետ իւր ժողովրդեան։

Այն Ասորիները՝ որ մնացին Ասորիքի մէջ և իրենց հայրենիքէն չհեռացան, չկրցան իրենց դոյութիւնը երկար պահպանել. ասոնք ալ Արաբներու տիրապետութեան տակ ինչալով արաբացան, և մահմետական կրօնն ու արաբերէն լեզուն ընդունելով՝ ձուլուեցան Արաբներու մէջ։

Ասորիներու հետ պէտք չէ չփոթել Ասորեստանցիները։ Ասորեստանը առանձին երկիր է, որ Բաբելոնացիներու հետ հին ժամանակ կը կազմէր մեծ պետութիւն. ունէր երկու հռչակաւոր քաղաքներ՝ Բաբելոն և Նինուէ։ Ասորիներն ու Ասորեստանցիները տարբեր ազգեր են, ինչպէս որ Ասորիքն ու Ասորեստանը տարբեր երկիրներ են։ Ասորեստանցիք ևս ունեցան խեղճ վախճան. ասոնք նախ դարձան արամայեցի, յետոյ ալ արաբացան ասորիներու նման։

Ըստ այսմ Պարսկաստանի և Քիւրդիստանի մէջ այժմ գոյութիւն ունեցող Ասորիները Ասորեստանցիներու յաջորդները չեն, այլ Ասորոց. իրենց լեզուն ասորեստաներէն չէ, այլ կը ծագի հին ասորերէնէ, որուն մէկ նոր բարբառն է և անոր հետ ճիշտ այն յարաբերութիւնն ունի՝ ինչ որ այժմեան հայերէն բարբառ մը՝ յարաբերութիւնն ունի։ Պարսկաստանի Ասորիներէն ոմանք (մինչև իսկ ուսումնականներ) զիրենք կը համարեն Ասորեստանցոց յաջորդներ. բայց այս կարծիքը բացարձակ սխալ է ⁴⁾։

4) Ասորիներու մասին աւելի ընդարձակ տեղեկութիւններ կարելի

Լանկթամուրի հալածանքներէն փախչող կամ նախկին գաղթականներու խումբին կը պատկանին նաև Հայաստանի Յակոբիկ ասորիները։ Ասոնցմէ մէկ-երկու հարիւր տուն ժողովուրդ կայ այժմ Սարբերդի մէջ, որոնք ունին առանձին եկեղեցի, բայց իրենց լեզուն մոռցած ըլլալով՝ կը խօսին հայերէն. շատ անգամ՝ մանաւանդ օտարներու առջև՝ զիրենք կը կոչեն հայ անունով. բայց այս բառն աւելի «քրիստոնեայ» նշանակութիւնն ունի, քան «հայազգի», ինչպէս որ Տիգրանակերտի բոլոր քրիստոնէական ազգութիւններն ալ (Եզդուպի, Քիլտանի, Սպարի, Մարոնի են) զիրենք կը համարեն «հայ», իբրև հակադիր «մահմետական» հասարակաց անունին։

5. Ահա այս Յակոբիկ ուղղափառ Ասորիներէն է մեր Տէր Եղիան, որ բնիկ Սարբերդցի և նոյն քաղաքի Տիրամայր Ս. Աստուածածին ասորի եկեղեցւոյն քահանան էր (տես համար 6, 15 և 23). ասորերէն լեզուով կը կոչուէր Բապան էլիա (22)։ Այս անձը իւր ժամանակի անուանի անձերէն մէկն, «ի մէջ աշխարհի անուանի» էր (154). երկու անգամ՝ ուխտագնացութեան էր գացած Երուսաղէմ, Քրիստոսի զերեզմանը համբուրելու համար (154), ուստի և կը կոչուէր «մահտեսի Տէր Եղիա քահանայ» (1)։ Կ'երևայ թէ հոգևոր որդին կամ աշակերտն էր Մկրտիչ վարդապետին, որովհետև այս երկուքը առանձնապէս կապուած են իրարու հետ։ Առաջին անգամ երբ տաճիկները կ'ուզէին Եղիան մահմետական դարձնել և պայմանաւորուեցան վիճաբանիլ, նոյն տեղը ներկայ էին Մկրտիչ վարդապետը Յովհաննէս Կախկոպոսի հետ (35)։ Այնուհետև մինչև վերջ կ'երևայ նա. երբ հսկում և պաշտօն կատարելու համար Տէր Եղիան ժողովրդին հետ գնաց Ասորոց եկեղեցին, Եղիան Մկրտիչ վարդապետի աջը կը համբուրէ (42) և վարդապետը կ'օրհնէ զայն (43)։ Ասկէ կ'երևայ նաև որ Մկրտիչ վարդապետը Ասորոց Սուրբ Աստուածածնայ եկեղեցւոյն քարոզիչն ըլլալու էր. նայնպէս Եղիա քահանային բանտարկութեան ժամանակ խնձորի մէջ Ս. Հաղորդութիւն զնելով ծածուկ քահանային ուղարկողը Մկրտիչ վարդապետն է (151), ուր և իւր որդին կը կոչէ Տէր Եղիան. Թուրքերը երբ կ'ուզէին քահանային արեան գինը կտրել և ծախել՝ սակարկելու համար քահանաներուն հետ կանչեցին Մկրտիչ վարդապետը (166). և Մկրտիչ վարդապետն է որ հնարագիտութեամբ ծածուկ փոխառութիւն մը հայթայթեց և փրկեց Տէր Եղիան (169)։ Ասոնց մէջ քանի մը տեղ մեր գրուածքը յայտնապէս կը յիշէ

է քաղել նորապի աւիփի աշխատութենէ մը. A. Sanda, die Aramäer (aus der alte Orient, IV № 3) Leipzig. վերի տեղեկութիւնները հաւածեմ ուսուցչիս հայագետ Հիւլալմանի մէկ նամակէն։

Մկրտիչ վարդապետի անունը, բայց քանի մը տեղ ալ միայն «վարդապետն» ըսելով կը բաւականանայ: 169 համարին մէջ Մկրտիչ անունը չէ յիշուած, բայց Ս ձեռագրին ընթերցումներուն մէջ յայտնապէս կ'ըսուի «յետոյ Մկրտիչ վարդապետն...»: Դարձեալ հմ. 22 Եղիան «զայս մեր հոգևոր որդին» կը կոչուի. և այս խօսքը ըսողը, որ գրութեանս հեղինակն է, հաւանական է որ Մկրտիչ վարդապետն ըլլայ:

Բոլորովին պարագայ տեղը չէ որ դրուածքիս մէջ Եղիա քահանան իբր «անտւանի» մարդ ցուցուած է. ապահովապէս նա աւելի հմուտ էր քան իւր քաղաքակից Յովհաննէս, Մինաս, Խաչատուր, Պօղոս և Մելքիսեթ վարդապետները: Նա տեղեակ էր ըստ մեր գրութեան (41, 172) չորս լեզուի, այն է արաբերէն, ասորերէն, մարոներէն (արաբերէն բարբառ) և հայերէն. բայց հոս պէտք է աւելցնել նաև տաճկերէն, որ հեղինակը չէ յիշած իբր յայտնի և բնական բան. ինչպէս նաև երբայեցերէն, որու մէջ գոնէ չափաւոր գիտութիւն մը ունեցած պիտի ըլլար Եղիա, քանի որ համար 95 երբայեցերէն վկայութիւն մը կը բերէ: Եղիան ծանօթ էր մահմետական կրօնական գրականութեան, այնպէս որ իւր վիճաբանութեան ժամանակ քանի քանի անգամ ասոնց գրութեանքներէն այլ և այլ հատուածներ վկայութեան կը կոչէ: Ծանօթ է հին ֆէթվաներուն, որոնցմէ մէկ երկուքը կը յիշէ (83, 87). կարգացած է Գամուսը, զոր կը յիշէ հմ. 115 և Մահմետականներուն Թէվրաթ-Նըսըրը, որուն չորրորդ գլուխը վկայութեան կը կոչէ (122): Առանձին յիշելու է երեք մահմետական գրքեր, այն է Մուսնաֆ, որ Սարգիս Պոխարացուն (արաբերէն Ռապանի Պէխրա) աշխատութիւնն է. երկրորդ Ապուղուրան՝ որ Մամուն խալիֆային գիրքն է. և երրորդ Շարահաթլաման՝ որ Մուհամմէտ Իսմայիլ Հաշուսի աշխատութիւնն է: Այս գրքերը քանի մը անգամ կը յիշէ Եղիան և Ապուղուրանի 15-րդ և Շարահաթլամայի 12-րդ գլխէն վկայութիւն կը բերէ (հմ. 81, 86, 88, 97, 98, 99), բնագիր կամ թուրքերէն թարգմանութեամբ: Վիճաբանութեան համար հետը ատեն տարեր էր Մուսնաֆը (44), որմէ և վկայութիւններ բերեր է նոյն ատենին առջև (65, 128): Կը յիշէ նոյնպէս մահմետական նախկին գեղականներու, այսպէս Ալիի, Համզայի, Ապուպէքրի, Օմարի, Օսմանի, Հասանի և Հիւսէյնի դաւանութիւնները: Արաբերէն լեզուի գիտութեան չափը ցոյց տալու համար կրնայ յիշուիլ 95, 110, 114, 117 համարներուն մէջ բերուած գուտ արաբերէն խօսքերը՝ որոնք մինչև իսկ հայերէնէ թարգմանուած են:

6. Խարբերքի մէջ քրիստոնեաները (հայ և ասորի) ունէին վեց եկեղեցի. տաճիկները նախանշելով ասոր վրայ, կ'ուզեն ա-

սոնցմէ երեքը խլել, այն է Հայոց Ս. Ստեփաննոս, Ս. Կարապետ և Ասորոց Ս. Աստուածածին եկեղեցիները, առաջին երկուքը շտեմարան, իսկ վերջինը մզկիթ և վարժարան դարձնելու զիտաւորութեամբ (4, 6, 171): Ս. Ստեփաննոսի քահանան էր Տ. Սահակը, Ս. Կարապետինը Տ. Ղուկաս. տաճիկները կանչելով այս երկուքը՝ հնարքով մը ասոնց բերնէն մահմետական դաւանութեան խօսքեր կ'առնեն և կը բանտարկեն տաճկցիներու համար: Երբ այս հնարքը կ'ուզեն գործ դնել նաև Ասորոց Եղիա քահանային վրայ ալ, սա կը պայմանաւորուի անոնց հետ՝ վիճաբանիլ կրօնական խնդիրներու առթիւ՝ իսլամներու բոլոր ուսեալ կրօնաւորներու հետ, այն պայմանով որ երբ յաղթէ թէ եկեղեցիները և թէ քահանաները ազատ մնան (34): Պայմանը կ'ընդունուի և վիճաբանութիւնը տեղի կ'ունենայ: Եղիան մէջ կը բերէ բազմաթիւ վկայութիւններ Աւետարանէն, բայց մանաւանդ մահմետականներու գրքերէն և արաբական այբուբենէն, և միջնադարեան վարդապետական ոճով վաստաբանելով՝ կը շահի դատը: Ասոր վրայ բարկանալով մահմետականները, նոր հնարքի մը կը դիմեն և Եղիան բանտարկելով՝ կ'սկսին չարչարել մահմետական դարձնելու համար: Եղիան մինչև վերջը կը դիմադրէ: Վերջապէս մահմետականները տեսնելով թէ ի զուր է ամէն բան, արեան գին կը կտրեն և 740 դրուշ (=այժմ 156 ֆրանք) ստանալով՝ ազատ կ'արձակեն Եղիան: Այնուհետև Եղիան կ'երթայ Մէլրտին, Տիգրանակերտ և Պօլիս, տաճկաց մեծերէն կ'ստանայ ֆէրմաններ, որոնց զօրութեամբ տաճիկներն այլ ևս Հայոց հոգևոր գործերուն չպիտի խանութէին: Այս բոլոր ծախքերու պատճառաւ Եղիան կ'իյնայ յետին աղքատութեան մէջ, որուն համար Ասորոց պատրիարքն ու տեղացի հինգ վարդապետները կը գրեն օրհնութեան կոնդակ մը և կը յանձնեն Եղիային՝ այլ և այլ տեղեր չըջելով հանգանակութիւն ընելու համար (176 են):

7. Ահաւապիկ յիշեալ Եղիա քահանային յանձնուած օրհնութեան և հանգանակութեան պատմական կոնդակն է մեր ներկայ ձեռագիրը, որ նախապէս կը կոչուէր «նամակ», ինչպէս կը յիշուի 164 համարին մէջ, այսպէս. «Եւ այլ բազում վիշտս և նեղութիւնս հասուցին, զոր ոչ գրեցաք ի յայս փոքր նամակս»: Բայց այս նամակ բառով ալ պէտք է հասկնալ կոնդակ:

Այսպէս ըլլալու ապացոյց են գրութեան սկիզբն ու վերջը գրուած այն խօսքերը՝ որոնք կոնդակներու կամ նման օրհնութեան գրերու սովորական բանաձևներն են, ուր կոնդակագիրը կը դիմէ ժողովրդին, կը ներկայացնէ խնդրի նիւթ եղող անձը և կը վերջացնէ իւր խօսքերը օրհնութեամբ և բարեմաղթութիւններով: Այսպէս մեր ներկայ ձեռագիրն ալ կ'սկսի. «Եւ ընդ օրհնութեանս»

ծանուցումն լիցի ձեզ՝ Բրիստոսի արեամբ դնեալ քահանայք և ժողովուրդք...»։ յետոյ երկրորդ գէմբով կը ներկայացնէ Եղիա քահանան. «Վասն աշխատանքի տէր Եղիայ քահանայի, որ է աշխատեալն Սարգիսի և յազգէն Յակոբայ ուղղափառ Ասորոյ...» (1)։ Ամբողջ պատմութիւնը պատմելէ յետոյ հմ. 176 կ'սկսի խօսիլ հանդանակութեան մասին. «Զայս ամենայն չարչարանս և զնկողութիւնս կրեաց վասն անուանն Բրիստոսի։ Եւ վասն այդ պատճառիդ չրջի ի դրունս ողորմածացդ՝ խնդրել զողորմութիւն ի սիրելեացդ Աստուծոյ։ *Դուք այլ վասն սիրոյն Բրիստոսի և յուսոյ արքայութեանն արարէք դմայ ողորմութիւն, որ դա մեծ քաջութիւն արար և ուրախացոյց զբրիստոնեայնս։ *Բայց դուք մի ձանձրանայք, զի հաւատոց զին է, և այլ բանի չի նմանիր (176—178)»։ Ամէնքէն վերջը հմ. 184 համառօտ օրհնութիւն մը. «սոցին օրհնութիւնն հանապազ ընդ ձեզ և ընդ մեզ և ի վերայ ամենայն քրիստոնէից. ամէն»։ Ասոր հետ հմմտ. նաև աւելի երկար օրհնութիւն մը հմ. 181—182, որուն վրայ քիչ յետոյ։

Կոնդակը յետագայ ժամանակներու մէջ իբր պատմական գրուածք իւր արժանիքը պահելով և դառնալով պարզապէս «Պատմութիւն Տէր Եղիա քահանային»՝ հետզհետէ զրկուել է այն կոնդակային արտաքին ձևերէն, զորոնք կը կրէր առաջ. նախ կոնդակին սկիզբէն յապաւուեր են այն տողերը, ուր պիտի գտնէինք սովորական բանաձևներն ու օրհնութիւնները։ Այնպէս որ այդ օրհնութիւնը կը ճատուելով՝ այժմ կոնդակը բոլորովին յանկարծակի ձևով կ'սկսի «Եւ ընդ օրհնութեանս ծանուցումն լիցի ձեզ» բառերով, ուր «Եւ ընդ օրհնութեանս» և «ձեզ» բառերը դեռ ցոյց կուտան առաջուան օրհնութիւնը և կոչումը։

Կոնդակին միջին մասը՝ որ միայն պատմական և վիճաբանական խնդիրները կը պարունակէ, պահուած է. աւելի փոփոխուած է վերջին մասը՝ այն է 175 համարին վերջէն, կամ 176 համարին սկիզբէն մինչև վերջ, որ կ'անդրադառնայ հանդանակութեան խնդրին և օրհնութեան վրայ։ Ամէնէն համառօտն է այս մասին՝ Ս որ 175 համարին վերջը իրմէն կարճ յաւելուած մը գնելով կը վերջացնէ այսպէս. «ապա զազատութիւն ստացաւ, ողջացաւ ի վիրացն և զկեանս բարերարութեամբն անցոյց։ Ազատարարն Բրիստոս զձեզ և զմեզ այնպիսի փորձանաց փրկեալ ազատեացէ. քանի որ աստի ենք՝ խաղաղ կենօք պահեսցէ. և աստեացս ելանելով զերկնից արքայութիւն պարգևեացէ և իւր օրհնեալ տեսուն արժանիս արասցէ. ամէն»։

Այնուհետև ԶՊ միասին կ'երթան, քիչ անգամ միայն չեղելով բնագրէն. Պ ձեռագիրը 176 համարին մէջ երկրորդ գէմբով գրուած բառերը՝ որ ժողովրդին զիմում կը ցուցնեն, կը ջնջէ և կը վերածէ

ընդհանուր պատմական ձևի. ինչպէս. «ի դրունս ողորմածացդ» կը դարձնէ «ի դունս դունս ողորմածին»։ «խնդրել զողորմութիւն ի սիրելեացդ Աստուծոյ» կը վերածէ «... ի սիրելեայն Աստուծոյ»։ 177 համարէն կը զեղջէ «Դուք այլ վասն սիրոյն Բրիստոսի և յուսոյ արքայութեանն արարէք դմայ ողորմութիւն»։ Բայց կը պահէ «որ դա մեծ քաջութիւն արար և ուրախացոյց զբրիստոնեայնս»՝ տալով միայն ընդհանուր ձև. «դարձեալ այս տէր Եղիայն մեծ քաջութիւն արար և ուրախացոյց զքահանայքն և վարդապետքն և ժողովուրդքն քրիստոնէից»։ 178 համարէն կը կտրէ «բայց դուք մի ձանձրանայք, զի հաւատոց զին է և այլ բան չի նմանիր»։

Սկսեալ 180 համարէն Զ և Պ իսպառ կը հեռանան իրարմէ. Զ պահելով ձեռագրին նախնական ձևը «Եւ երիցակինն այլ այս ձանապարհս առ Աստուած փոխեցաւ. Աստուած ողորմի ասացէք իւր հոգոյն. ամէն (180—182 համարներուն)», կը վերջացնէ «կատարեցաւ են» (տես 183, 184 հմ.)։ Իսկ Պ կը ջնջէ «կատարեցաւ են» վերջաբանութիւնը, իրմէ կը չարագրէ հմ. 181 և 182 աղօթքը՝ որ առաջին գէմբով լինելով՝ պարզ կը ցուցնէ թէ գրողին կողմէն է, և վերջապէս կը ձևափոխէ 180 համարը. «Այսպիսի քաջասրտութեամբ պնդեաց ի սիրտ քահանային առ Աստուած և ազատեցան ամենայն քրիստոնեայք ողորմութեամբն Աստուծոյ. և այսպէս բարի ձանապարհաւ առ ի կեանս փոխեցան»։

Այս 180—182 համարները թէև Պ-ի կողմէն են յարմարուած և բնագրէն չեն, բայց և այնպէս մենք մտցուցինք բնագրին մէջ։

Թէ Պ և Ս կը հեռանան բնագրէն՝ յայտնի է նաև անկէ որ մինչդեռ կոնդակը գրուած է Եղիա քահանայի կենդանութեան ժամանակ և տրուած է նոյն իսկ իւր ձեռքը՝ ողորմութիւն խնդրելու համար (բան մը որ Պ ալ կ'ընդունի հմ. 176), այնու ամենայնիւ ՊՍ այնպէս մը կը պատմեն որ իբր թէ Եղիա քահանային վախճանէն վերջը գրուած ըլլար իբր կենսագրութիւն։ Ս հմ. 175 կը գրէ «ողջացաւ ի վիրացն և ըզկեանս բարերարութեամբն անցոյց»։ Աւելի որոշ է Պ, որ հմ. 180—181 Եղիա քահանայի և իւր երէցին ողջ համար կ'ըսէ. «և այսպէս բարի ձանապարհաւ առ ի կեանս փոխեցաւ. ողջացաւ մեզ ողորմեացի...»։ Սակայն ստույգն այն է որ վախճանած է միայն երէցինը, ինչպէս ունի Զ հմ. 180։

8. Եղիա քահանայի պատմութիւնը, այնպէս ինչպէս կը հրատարակենք այժմ, կրնայ կոչուիլ համառօտ խմբագրութիւն. սակայն նա պիտի ունենար նաև ընդարձակ խմբագրութիւն մը. ինչպէս կը ծանուցուի 164 համարին մէջ. «Եւ այլ բազում վիշտս և նեղութիւնս հասուցին, զոր ոչ գրեցաք ի յայս փոքր նամակս»։

ապա ի մեծ համակն դրեալ կայ: Այս յիշատակութենէն կ'երևայ որ ընդարձակ խմբագրութեան կամ «մեծ համակն» մէջ պիտի գտնուէին նաև այն բաղում վիշտերը և չարչարանքները, որոնց ենթարկեցին մահմետականները Եդիս քահանան՝ իրենց կրօնին դարձնելու համար:

9. Զեռագրին վերջը յիշուած են խումբ մը վկաներ, այսպէս. «Կատարեցաւ բանքս այս վկայութեամբ Ասորոց պատրիարքին և Մինաս վարդապետին և իմաշատուր վարդապետին, Պօղոս վարդապետին և Յովանէս վարդապետին և Մելքիօնէթ վարդապետին» (հմ. 183): Այս անձերը, որ խորհրդի և չրջակայից յայտնի հոգեօրականներն են (հայ կամ ասորի), պատմութեան ստուգութեանը վկայող երաշխաւորներ են: Բայց պատմութեան ընթացքին մէջ յիշուած են նաև երկու կրօնաւորներու անուններ, Յովանէս և Կալիսիոպոս և Մկրտիչ վարդապետ (35), որոնք ներկայ եղած էին նաև ատեանին մէջ: Զարմանալի է սակայն որ ասոնց ստորագրութիւնը չկայ կոնդակին վկաններուն մէջ: Աւելի զարմանալի է Եդիս քահանայի ուսուցիչ Մկրտիչ վարդապետին՝ որ այնքան գործօն գեր է ունեցած Եդիսի նոյն վէճին առթիւ, ինչպէս նկատեցինք վերը թիւ 5: Բայց նոյն իսկ այս կէտը ինձ կարծել կուտայ թէ գրութեան հեղինակ են նոյն Յովանէս և Կալիսիոպոսը և մանաւանդ Մկրտիչ վարդապետը՝ Ասորոց եկեղեցւոյն քարոզիչը, թերևս և ասորի, որուն համաձայն կուգայ հմ. 22 «զայս մեր հոգեօր որդին» ըսելը Եդիս քահանայի համար: Միւս ստորագրողները չենք կրնար հեղինակ համարել նոյն իսկ հմ. 184 գրուած պարզ վկայութեան պատճառաւ, ուր կ'ըսուի թէ «Սոցին օրհնութիւնն (այն է ստորագրողներուն) հանապազ ընդ ձեզ և ընդ ձեռք և ի վերայ ամենայն քրիստոնէից»: Եթէ ստորագրողները հեղինակներն ըլլային, անկարելի էր հոս ընդ ձեռք և ընդ ձեռք գրողները իրենց օրհնութիւնը իրենց վրայ հրաւիրած պիտի ըլլային: Պարզ է թէ հեղինակը պէտք է որ այստեղ ներկայ եղող անձերէն զուրս մէկն ըլլայ, և այդ կէտը շատ յարմար կերպով կը լրացնէ Մկրտիչ վարդապետը: Ուրեմն ստորագրողները պարզապէս վկաներ են:

Կ'երևայ նաև թէ գրութեան մէջ մաս ունի նոյնպէս Եդիս քահանան, յատկապէս վիճաբանական այլալիզու հատուածներուն մէջ. եթէ չենթադրենք թէ Մկրտիչ վարդապետը՝ իբրև Եդիսի ուսուցիչը՝ կրնար գիտնալ նոյնպէս տաճկերէն, արաբերէն և եբրայեցերէն լեզուները և միաք պահել Եդիսի մէջ բերած պատճառաբանութիւնները:

10. Ե՞րբ է Եդիսի պատմութեան թուականը.—Այս խնդիրը պարզելու միջոցներն առ այժմ կը պակսին մեզ: Եթէ յիշուած լինէր Ասորի պատրիարքին անունը, որ ի հարկէ Յակոբիկներու պատրիարքն է (տես հմ. 183), քանի որ նստորականները անիծուած են հմ. 47, զաւազանագրոց օգնութեամբ կարելի կ'ըլլար գտնել ստոյգ թուականը:

Բայց կան երկու կէտեր՝ որոնց միջոցով՝ խորհրդ գտնուող բանասէր մը կարենայ թերևս մօտաւոր թուական մը գտնել, այն է նախ խորհրդի եկեղեցիներու թուականը: Զեռագիրը կ'ըսէ թէ խորհրդի մէջ այն ժամանակ կար ընդ ամէնը վեց եկեղեցի, որոնց երեքին անունն ալ կուտայ, Ս. Ստեփաննոս, Ս. Կարապետ (Հայոց) և Ս. Աստուածածին (Ասորոց). (տես հմ. 4, 6): Եթէ խորհրդի այժմեան եկեղեցիներուն թիւը տարբեր է, աւելցուած նորագոյն եկեղեցիներուն չինութեան կամ պակսածներուն քանդման թուականը, իսկ եթէ նոցա այժմեան թիւը հաւասար է հինն, աւելցնել նորագոյնին չինութեան թուականը կրնան եզր ըլլալ Տ. Եդիսի պատմութեան թուականին, ի հարկէ միշտ ի նկատի ունենալով նոյն եկեղեցիներու պատմութիւնը: Երկրորդ՝ եթէ գտնուին հմ. 183 յիշուած կրօնաւորներու կամ Տէր Եդիսի գերեզմանաքարերն ու մահուան թուականը, ամէն բան կը պարզուի:

Սակայն ամէն պարագայի մէջ գրուածքին գրութեան եզրը 1675 թուէն ասդին չէ, որովհետև այս թուականին է գրուած մեր առաջին ընդօրինակութիւնը՝ Զ. ըստ այսմ կրնանք ըսել թէ Տէր Եդիսի դէպքը մօտաւորապէս Ժ. Զ. դարու կէսէն մինչև Ժ. Զ. դարու կէսը պատահած անցք մըն է:

ՀՐԱԶԵԱՅ ԱՃԱՌԵԱՆ.

Շուշի, 1905 Մայիս 8.

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԵՂԻԱ ՔԱՀԱՆԱՅԻ

1. Եւ ընդ օրհնութեանս ծանուցումն լիցի ձեզ՝ Քրիստոսի արեամբ զնեալ քահանայք և ժողովուրդք, վասն այդ մահաեսի Տէր Եղիայ քահանայիդ, որ է զա ի քաղաքէն Խարբերդու և յազգէն Յաղորայ ուղղափառ Ասորոց. 2. յազգէն սրբոյն Յաղորայ Մճրնայ հայրապետին և սրբոյն Արքայ Եփրեմն Խուրբին Ասորոյ, և յազգէն Մխայիլ պատրիարքին և սուրբ Պարոտմ ձգնաւորին, լաւ և ընտիր կարգաւոր, ժամասէր և սաղմոսասաց, և զբոց գիտութեան հմուտ և ճարտարաբան:

3. Այլ ի սկզբանէ մարդկան թշնամի սատանայ յարոյց իտրձանս ի վերայ սորա: 4. Եւ եղև զի չարացան ազգն Տաճկաց ի քաղաքին Խարբերդու և կամէին առնուլ զեկեղեցիսն քրիստոնէից: Եւ կայր ի Խարբերդ վեց եկեղեցի:

5. Ասացին Տաճկուներն թէ «Չեզ շատ է այդ եկեղեցիքդ».

1. Պ չունի ընդ Պ օրհնութեան ծանուցում. Պ ծանուցումն յայտ ջ լինի. Ս եւ ընդ... ժողովուրդք հասուածր ալայես կ'ընդարձակէ. Յայտ եւ ծանուցումն լիցի ձեզ հաւատացելոցդ յօ. եւ անբիժ արեամբն զնեալ մէլոսքաւիչ քահանայք եւ ածաւոր ժողովուրդք ջ որ վասն Ս ալայմ ջ մահա-գասի. Ս չունի ջ չունի տէր Պ քահանայդ. Ս քահանայ ջ չունի դա ջ չունի եւ ջ ի յազգէն ջ չունի յակաբայ ջ չունի ուղղափառ. 2. ջ ջ չունի յազգէն ջ ի սրբոյն. Պ եւ ի սրբոյն. Ս ի սր ջ յակաբայ ջ հայրապետէն ջ չունի եւ սրբոյն... իտրբին ջ ի սրբուն ջ երբեմ ջ իտրբին ջ ասորոյ. Պ ասորոց. Ս ասորոց ջ ի յազգէն. Ս ի յազգէն ջ մարտաւ ջ ջ պատրիար-դէն. Ս պտիվրէն ջ ի սուրբ ջ բարոտմ. Պ պարտամայ ջ ջ ձգնաւորէն ջ չունի կարգաւոր. ջ կարգաւոր է. ջ սաղմոսասէր. ջ վախճանի լաւ եւ ընտիր... ճարտարաբան հասուածին՝ ունի ընդ որում ի պատվական եւ ազ-նիւ ազգէ լինելուն ի բարի ծառոց եւ բարի պտուղ լինելուն իսն որոյ ունի սա ըզճրճուածիւն լաւ եւ ընտիր եւ է ժամասէր սրբբայաց պահե-ցող ճարտարաց բան եւ հմուտ ամ գրական գրոց զիտութեամբ ունէր եւ ըզ տեղակուածին ունի հարցման. եւ պտոսնոյ. 3. Ս ալ որ ջ թշնամի է. Պ հակառակ է զթշնամին ջ Ս վսն որոյ փխ. յարոյց ջ ըզգի ճառս. 4. Ս փխ. եւ եղև զի՝ ունի որ յարտամ. Պ միայն զի ջ ի քաղաքն. ջ քաղա-քին ջ ջ առնել ջ զեկեղեցիքն. Ս զեկեղեցիս հայոց ջ եւ կար. Ս կար եւ ջ ջարբերդ. Պ ի յարբերդն. Ս ի քաղաքն յարբերդու ջ եկեղեցի յա-նուն սրբոց կառուցեալք. 5. Պ ձեզ ջ ջ շատ է ձեզ ալայան ջ զ եկեղեցիսն.

երեքն ձեզ հերկը է. և զերեքն կ'առնուամք. զերկուսն ամբար կ'անեմք և զմինն մղկիթ և մէտրէսէ, որ մեր սօֆդանին կարգան:» 6. Զի զսուրբ Ստեփաննոսի և զսուրբ Կարապետի եկեղեցիքն կամէին ամբար առնել և պաքսուամթ լնուլ. և զսուրբ Աստուածածնայ եկեղեցին, որ Ասորոց աղգին է, մղկիթ կամէին առնել: 7. Եւ բազում վիշտ և նեղութիւն արարին ընդ քրիստոնեայսն:

8. Եւ տարան զՀայոց քահանայսն, զի բանիւ որոսայցեն զնոսա: 9. Եւ ասացին թէ՛ «Դուք հանապազ զմեզ կու անարգէք և մեր Մուհամմատին փէղամպէր չէք տուեր: 10. զձեր եկեղեցիսն առնել պարտ է և զձեզ ի սուր քաշել և զձեր խարածն աւելի առնել և զձեր մեռեալն ի քարշ տանել, երեք օր թողուլ, ի մեծէ և ի փոքուէ միրաս առնել և ապա հրաման տալ թաղելու»: Այսպիսի բանիւ ահացուցանէին:

11. Եւ դարձեալ ասացին Տաճկուներն թէ՛ «Դուք Աստուած մէկ և փէղամպէրին հախ չէք տուեր»:

12. Յայնժամ քահանայքն ահիւ պահուցեալ ասացին թէ՛ «Մենք ալ այդպէս կ'առնեմք»:

Ս եկեղեցիք. 2 դ | Պ հերիք է ձեզի. Ս չորսն կամ էրէքն ձեզ բաւ է | Պ չունի եւ | Պ երեքն | 2 կառնուեմք | Պ եւ երկուքն պէքսիմէթի անպար | Ս եւ զերեքն կառնուեմք... ընդ քրիստոնեայսն հաւսումին սեղ ունի՝ եւ կամէին զերկուսն առնուլ ըզմէկն մղկիթ եւ ըզմիւսն մէտրէսէ անեմք որ սօֆդանին երգան կարգն որոց անուանք սրբոց ըստեփանոսի մէկն եւ միւսն սք կարապետի կառուցեալք էյին որ առան որ առնուլ կամէին եւ շինել մղկիթ վսն որոյ բազում վիշտ և նեղութիւնս հասուցանէին քրիստոնէյից այնոցիկ: | 2 մէջիթ եւ մատրասայ | Պ փխ. եւ զմինն մղկիթ եւ ունի մէկն | 2 զմեր սոխտանին | Պ մեր սօֆտաններն. 6. Պ սուրբ | 2 ստեփաննոսին | Պ սուրբ | 2 կարապետին | Պ եկեղեցին | Պ փխ. կամէին ամբար... կամէին առնել հաւսումը վերածած է. էք, անպար կանեմք ըսածնին. մէկն սուրբ Աստուածածնայ եկեղեցին էք որ մէտրէսէ ընեմք լսին. որ Ասորոց աղգին էք | 2 Աստուածածինն | 2 մէջիթ. 7. Պ քրիստոնէիցս. 8. Ս յայնժամ փխ. եւ | Պ Հայոց քահանայքն | Ս փխ. զի բանիւ՝ ունի ըզբանիւ եւ մոլար ուսուցմամբ | Պ չունի որոսայցեն զնոսա. Ս որոսայցն ըզնայ. 9. Պ որ փխ. եւ | Ս չունի հանապազ | Պ կանարգէք | 2 Ս չունին մեր | 2 մէհմէտին փէղամպար. Պ մուհամմէտին փէղամպէր | 2 ասել. 10. Ս անօր համար ձեր եկեղեցիքն առնուլ | Պ պարտ է ձեր եկեղեցին առնել | Ս չունի եւ զձեզ ի սուր քաշել. Պ ձեզ սուրէ քաշել | Ս չունի եւ | Պ ձեր. 2 չունի | 2 զխարածն | 2 չունի աւելի | Պ առնել աւելի | Պ մեռելն | 2 ի քաշ. Պ քաշ | Պ տանել | Ս չունի ի քարշ տանել | 2 եւ դ | 2 չունի օր | 2 թողուլ. Ս տընէն չի հանիլ պարտ. է. Պ թողուլ եւ ապա թաղել | Ս մէծէն | Պ կամ փխ. եւ | Պ պղտիկէ. Ս փօքքէն | 2 մարաս. Պ մերաս. Ս միրասըն | Ս որքան չիւան ձգել եւ քարշելով տանել թաղել պէտքայ եւ փխ. հրաման տալ թաղելու | Պ վախ կուտային. Ս ըսպառնալեօք երկիւղ ցուցանէին նոցայ՝ փխ. բանիւ ահացուցանէին. 11. Պ չունի եւ | Ս ասէին | 2 Ս չունին տաճկուներն | 2 զաստուած. Ս այ | 2 ա փխ. մէկ | Ս ու | 2 ի փէղամպարին. Պ փէղամպէր. Ս փու-

13. Դարձեալ ասացին Տաճկուներն թէ՛ «Ի՞նչպէս կ'առնեք»:

14. Ասացին քահանայքն Հայոց ահիւ. «Էսա Ալլահն զուլի զըր վէ Մէրիամ ճարեհասի տըր վէ Մէհմէտ տէ ըւասուլ տը»: 1)

15. Յայնժամ ասաց անիւրաւ զատին թէ՛ «Դուք այսպէս որ ասէք նա դուք լաւ քահանայ էք. ձեր եկեղեցիքն ձեզի բաշխել. լաքին զԱսորոց եկեղեցին կ'առնուամք»:

16. Եւ յորժամ զայս խօսքն լսեցին Հայոց քահանայքն, ուրախացան թէ զմեր եկեղեցիքն ի մեզ դարձուցին:

17. Յետոյ անիւրաւ զատին վիայ եբեր կանգնեցոյց թէ՛ «Այս քահանայքս լաւ վիայութիւն տուին. էհլի իման են սոքա»:

18. Յետոյ ասացին Դանշմաները թէ՛ «Նէ՞ տէրսինիզ, քէ՛ շիշլար, պիղ տա տուեալըմ»: 2)

19. Հաւատացին քահանայքն և կրկնեցին զբանն և ասացին թէ՛ «Ալլահ պիւր, փէղամբեր հաղ. էսայ Ալլահն զուլի տըր. Մէրիամ ճարեհասի տըր. վէ Մուհամմատ ըւասուլ տըր. վէ Ֆաթմա զափուճրսի տըր»: 3)

զամպէրին | Պ հաք | 2 ասել. Ս ասէր. 12. Ս եւ փխ. յայնժամ | Ս ի դէմ նոցայ աշիվ | Պ վախցան եւ. Ս պաքուցեալ դողալով | Ս չունի թէ | Ս մէնք. 2 Պ մեր | 2 ալ. Պ չունի | 2 Պ այսպէս | 2 կու ասեմք. 13. Ս չունի դարձեալ... կասէք. | Պ քահանայից փխ. թէ. 14. Պ չունի ասացին. Ս եւ ասէն | 2 Հայոց քահանայքն | Պ ահիւ թէ. Ս թէ | 2 յիսայ. Պ իսայ | 2 ալալուն | Պ քուլու. Ս օղի | 2 դուր. Պ սուր | 2 չունի վէ | 2 մարիամ. Պ մէյրէմ | 2 ճարեհասի. Պ ճարեհասի | 2 տուր. Պ տըր | Պ չունի վէ մէհմէտ տէ ըւասուլ տըր. 2 մէհմէտ ըսուլի դուր. 15. Ս անօրէն զատին ասաց | Պ խատին | Պ չունի դուր... ասէք նա | Ս չունի որ | Ս նէ | Ս չունի դուր | 2 քահանայք | Պ եկեղեցին | 2 ձեզ | Պ պաշտել. Ս բաշխեցինք | 2 չունի լաքին | Պ ասորոց | 2 եկեղեցիքն | 2 Պ կառնեմք. 16. Պ չունի եւ յորժամ | Ս չունի յորժամ... թէ | Պ խօսքս | Պ մեր. Ս մէր | Պ եկեղեցին | Պ մեզ, Ս յայնժամ առ մէզ | Պ դարձուցիմք. Ս դարձուցին եւ ալին. 17. Ս եբեր վրկայ | Պ բերաւ | 2 քահանայքն | Ս սոքայ այլ իմանին. 18. Ս յայնժամ | 2 դանշմաներն. Պ դանշմաներն. Ս տանմաներն. Պ թանիշմաներն բառով կսկսի | 2 նա. Դ նայ | 2 տէրոնըզ. Դ դնէրսնըզ | Պ քէշիշլէր | 2 պիղտէ. Պ պիղտէ. Դ բիզ դայ | 2 տուեալում. Դ դոյալում. 19. Դ ասացին փխ. հաւատացին | Ս փխ. հաւատացին... թէ՛ միայն կրկնեցին թէ | Պ չունի թէ | Պ ալլահ | Դ բեր | 2 Դ փէղամպար. Պ փէղամպէր | 2 Դ հախ. Պ հաք | 2 յիսայ. Դ եսէա. Պ իսայ | 2 ալալուն. Դ ալալուն | Պ քուլու | 2 դուր. Պ Դ սուր | 2 մարիամ. Պ վէ մէյրէմ | 2 ճարեհասի. Պ ճարեհասի | 2 դուր. Պ տըր | Դ չունի մէրիամ ճարեհասի տըր | 2 չունի վէ. Դ ու | 2 մէ-

1. Յիսուս Աստուծոյ ծառան է, Մարիամ աղախինն է և Մուհամմէտն ալ աղաքեալ է:

2. Ի՞նչ կըսէք, երէցներ, մենք ալ լսենք:

3. Աստուած մէկ է, Մարգարէն ճշմարիտ է, Յիսուս Աստուծոյ ծառան է, Մարիամ աղախինն է, Մուհամմէտն ալ աղաքեալ է, և Ֆաթման իւր զոնապանն է:

20. Եւ յորժամ լուան զայս տաճկունքն՝ միաբան աղա-
ղակեցին թէ՛ «Այսպէս ասողն տաճիկ է. ահա զուր տաճկա-
ցաւ»։ 21. Բռնեցին Հայոց քահանայքն և եղին ի բանդ։ Եւ
թէ որչափ զխօսս այսր և անդր շրջել կամէին՝ ճար չեղաւ։

22. Յետոյ բերին զայս մեր հողեւոր որդին զՏէր Եղիայն,
որ թարգմանի Ասորոց լեզուէն Բապան Ելիայ։ 23. Եւ ասա-
ցին թէ «Բո ընկերքն տաճկացան, դո՛ւ այլ պիտի տաճկանաս,
որ եկեղեցիդ առնեմք»։

24. Յետոյ պատասխանեաց և ասաց թէ «Բաւ և մի՛ լիցի
թէ ես զՔրիստոս ուրանամ և տաճկանամ»։

25. Եւ դարձեալ ասէ Տէր Եղիայն. «Օլ քէշիշլար ակամախ
խելէր վէ քիզապ տիլինտան ասլայ աղնամաղ խելէր. օն
ուչուն շարդ վէ իրխար էթմիշլար»։⁴⁾

26. Յետոյ ասացին Տաճկունքն թէ «Օնլար ակամախ խա-
լէր, սան իլմտար ալիմ սըն. կէլ սան-տայ միտլիման օլ, սանա
զիեատէ մանսուպ վէրալըմ»։⁵⁾

27. Եւ բազում հարց և փորձ մտեալ սորա՝ ասացին թէ
«Դուք քեաֆիր էք. երկու Աստուած կ'ասէք. զՔրիստոս Աս-
տուած և զՄարիամ Աստուածածին»։

Հոռմատ. Պ մուհամմէտ. Դ մահմատ. Ս կաւեցնէ տախի | Զ բէսուլի. Պ
բէսիւլ. Դ էրեսուլ | Զ դուր. Դ տուր. Պ չուրի | Ս չուրի վէ Ֆաթմա դա-
փուշիս տը. | Զ Դ չուրի վէ | Պ քաբուճուսու. Դ դափուշի | Զ տուր. Դ
տիր. 20. Պ չուրի եւ | Պ յայնժամ. Դ ուրժամ | Պ իմացան | Պ չուրի
զայս | Դ տաճկոնք. Պ տաճկունքն այս խօսքս | Պ միաբերան | Դ տաճկա
աշայ. 21. Ս ըմբռնեցին | Ս զհայոց | Ս քահանայ | Պ զբանտ. Դ ի բանդն |
Ս չուրի թէ | Դ եւ թէ որ ոչ տպլղխորհորհ. այստիկ կը վերջանայ Դ | փխ.
զխօսն... չեղաւ՝ Պ զխօսքն ասդին անդին շրջեցան որչափ կամեցան ճար
չեղաւ. Ս Զանացին եւ ըզխօսքն իրեանց աստ եւ անդ դարձուցին նա ոչ
եղեւ ճար. 22. Ս չուրի զայս մեր | Պ չուրի որդին | Պ տէր | Ս որ ա-
սորոց լեզվաւ թարգմանի | Պ ըւ առ անենիայ. Ս ռաբբի անլիւն. 23.
Պ տաճկունքն թէ | Պ դու | Պ տաճկանան | Պ դուեալ | Պ եկեղեցիքն առնեք.
Ս մէնք զեկեղեցիսն ձեր առնումք. 24 Ս յետոյ սա | Պ աէր եղիայն փխ.
Եւ ասաց | Պ չուրի եւ մի | Զ չուրի թէ | Ս ոչ ուրանամ. Ս չուրի եւ
տաճկանամ | Պ ոչ ուրանամ զՔրիստոս | Պ ոչ տաճկանամ. 25. Զ չուրի եւ
դարձեալ... եղիայն. իսկ Ս պարգապէս եւ ասաց | Զ օ | Զ քաշիշլար. Պ
քէշիշլէր | Զ խելար | փխ. վէ քիզապ... էթմիշլար՝ Զ քիթապդան բիւ-
մաղլար խտի. օն իշուն Ֆիշլար էթմիշլար. Պ քիթապտան պիւմէդ խտիէր.
օնուն իշին Ֆիրար էթմիշլար. 26. Ս յայնժամ փխ. յետոյ | Զ չուրի թէ
| փխ. խտիէր՝ Զ խայ, Պ իսէ | Պ սէն | փխ. իլմտար ալիմ սըն Զ աշիմի-
սան. Պ տէլի օլ | Զ սան. Պ չուրի | Զ մարման. Պ միւսիւման | Զ սանդայ.
Պ սէն | Զ զիեատայ | Զ մանսուտ | Զ վերալու. Պ վերելիմ սանա. 27. փխ.

4. Այն քահանայները անմիտ էին և զրբի լեզուէն բնաւ չէին հասկնար.
անոր համար պայման զրբի և խոստովանեք են։

5. Անոնք անմիտ էին, դու զիտնական ուսումնական ես. եկմոր, դո՛ւ
ալ մահմետական եղիր, քիզ մեծ աստիճան առնք։

28. Սա այլ մտախորհեցաւ թէ՛ «Ես այլ այն քահանայից
նման ասեմ նա, զիս այլ կու բռնեն» թէ դու այլ տաճկացար»։

29. Եւ Աստուած ետուր իւրեան զօրութիւն և իմաստութիւն
և ասաց. «Եօիունդէ կէջինճէդ սըրարսընդ, արանդա կէջինճէդ
թէփարսընդ»։⁶⁾

30. Յայնժամ ասացին Տաճկունքն թէ «Պիղի իթ իլայ
էշմի մի էթտին. զիրա ըսըրան քէլի տը, թէփան աշակ տը»։⁷⁾

31. Ասաց Տէր Եղիայն. «Պէն սիդայ պիւր չիֆդ ճէփապ ոյոյ-
լատըմ՝ քուֆուր մի դուգթընդ. եայ շիմտան սօրայ նայ շէ-
քիլ ոյոյլալըմ սիդ ինան»։⁸⁾

32. Ասացին Տաճկունքն թէ «Եայ նէ՞ տիր պունուն մա-
նասի»։⁹⁾

33. Ասաց տէր Եղիայն. «Ալահ պիւր, փեղամպէր հագ տէ-
յինճէ՛ տէրսընդ քի մուսուրման օլտուն. վէ Եսայեա Ալլահ
տէյինճէ՛ աթաշա եագարսընդ»։¹⁰⁾

34. Ասացին Տաճկունքն թէ «Նարթ զնեմը ի հեա քեդ և
երդուեմը որ դրով և քիթապով խօսիմք. եթէ դու զմեզ յաղ-
թես, նա քեզ պաշխիշ՝ քահանայքն այլ, եկեղեցիքն այլ. եթէ

Եւ բազում... սորա՝ Ս եւ այսպէս բազում հարցու փորց մէմալ վիճաբա-
նեցան եւ յետոյ | Պ եւ դարձեալ ասացին տաճկունքն թէ | Զ քաֆուր | Ս
կամբը ասել | Ս կասէր եւ զմարիամն Ածածին կօտը 28. Ս սա ալ. Պ եւ
սա | Ս խորհեցաւ ի միտս | Զ է փխ. ես | Պ Ս ալ | Պ չուրի այն | Ս պէս
| Ս չուրի նա | Պ չուրի այլ. Ս ալ | Ս դուն ալ տաճկեցար. յետու չար
լինի. 29. Ս ետ իւր | Զ չուրի եւ իմաստութիւն | Պ եւ ասաց թէ. Ս որ
ասաց | Զ օկընդայ. Պ էօնիւնիւդէ | Զ կէսնիւնայ. Պ կէսեմ | Զ տիշլար
սընդ. Պ տիշլարսինիկ | Զ արտընդայ | Զ դալինայ. Պ կեչսեմ | Զ թէփեր-
սընդ. Պ թէփերսինիկ. 30. Զ չուրի յայնժամ. Պ եւ | Ս ադ | Զ լան. Պ իլէն
| Պ էշէք | Զ չուրի մի | Պ էթին. Ս էիտին | Պ գէրէ. Ս չուրի | Զ սրան | Զ
քէլը | Զ դուր. Պ չուրի | Պ վէ թէփէն | Զ էշակ. Պ մէրքէպ | Զ դուր. Պ
չուրի. 31. Զ պան | Պ սիդէ | Ս պէր. Զ չուրի | Զ պիթթ. Ս չուրի | Զ քէլամ
| Զ սօլլատում. Պ սէօյլէտիմ | Պ օնու տայ քիլֆիւր. չուրի մի | Զ տութ-
սընդ. Պ սպտնդ | Զ եա սիզընկիւն նէճայ սօլլալէլու. Պ եա սիզի իլէն
նիճէ սէօյլէշէիմ. 32. Զ չուրի տաճկունքն թէ | Զ Պ եա | Զ նիճա դուր | Զ
պունըն. Պ անն | Պ մանէսի. Ս մանայսի. 33. Պ ալլահ | Զ փէղամբար. Պ
փէլղամպէր | Պ հագ. Զ հալ | Զ տէհինճայ | Զ տէրսընդ | Պ փխ. տէրսը-
նը... օլտուն՝ ուրի նիճէ միւսիւման օլտու տէյի սէօյլերսինիկ | Զ օլտի | Զ
ու փխ. վէ (այսպէս ցվեր) | Զ յէյսայ եա. Պ իսա | Զ ալահ | Զ տէհինճալ |

6. Եթէ առջևիդ անցնիմ՝ կը խածնէք, եթէ ետևիդ անցնիմ՝ կաքացէք։

7. Մեզի շուն ու է՛շ ըրիր, քանի որ խածնողը շունն է, արացողը է՛շն է։

8. Ես ձեզ երկու բառով պատասխանեցի. դուք հայհոյանք համարեցիք.
հապա ասկէ ետքը ի՛նչ ձևով խօսինք ձեզի հետ։

9. Հապա ի՛նչ է ասոր նշանակութիւնը։

10. Եթէ Աստուած մէկ է, մարդարէն ճշմարիտ է ըսնք, մահմետական
գարձար կըսէք. և եթէ Քրիստոս Աստուած դաւանինք՝ կրակով կայրէք։

մեր զբեղ յաղթեմք, նա զբեղ ի քո ընկերաց հետ տաճկացը-
նեմք»:

35. Յայնժամ ասաց Մկրտիչ վարդապետն և Յովհաննէս
Եպիսկոպոսն թէ «Թող այգալէս լինի»: 36. Եւ քահանայքն և
ժողովուրդքն այլ ասացին թէ «Մեր վերելն Տէր Եղիայն է.
զի՛նչ որ դա կասէ, մեր այլ զայն կասեմք. թէ մեռանի և թէ
մնայ, ի հետն եմք»:

37. Յետոյ ասաց Տէր Եղիայն. «Այսօր ինձ մօճկադ տուէր.
վաղիւն դամ և խօսիմ ի հետ ձեզ գրով և քիթապով»:

38. Ասացին Տաճկուներն թէ «Թող այգալէս լինի. զայնիւ
եմք»:

39. Եւ զնացին վարդապետքն և Եպիսկոպոսքն և ամե-
նայն ժողովուրդքն ի դուռն սուրբ Աստուածածնայ եկեղեց-
ւոյն, և հսկում, պաշտօն և պատարագ արարին և աղաչեցին
զԱստուած թէ «Դո՛ւ փրկեա զմեզ ի ձեռաց անօրինաց»:

40. Եւ ի վաղուեան առաւօտին եկին չափուշքն թէ «Շու-
տով եկէք. ամիրայն և զատին դիւան արարին և զձեզ կուղեն»:

41. Յայնժամ յուսացաւ յԱստուած այս Տէր Եղիայս և
զմահն յանձն էաւ. զի գիտակ էր չորս ցեղ լեզու. արապի,
ք աթաշայ. Պ աթէշէ | Պ եագարսնդ. ք եախարսնդ. 34. ք նոքա ասացին
թէ | Պ դարձեալ ասացին | Պ շարդ | Պ ի յետ քեզի | Ս փխ. դնեմք... եր-
դուեմք որ ունի էալըմ սիզին իւր | Պ երդուեմք | ք քիթաբով | ք խօսիւք
| Պ եւ թէ. Ս թէ որ | Ս դուսն | Պ նոքա քեզի | ք բաշխիշ. Պ պաղշիշ լինի
| Պ թէ փխ. այլ | Ս փխ. նա քեզ... եկեղեցիքն այլ. յայնժամ քահանայք
եւ եկեղեցիք քեզ կու բաշխեմք | Պ եւ թէ | Պ մենք. Ս մէնք | Ս որ ըզքեզ
| Ս չունի նա | Ս քեզ. Պ չունի | փխ. ի քո՝ Պ քո. Ս ալ քու | Պ ընկերացդ. Ս
ընկերացդն | Պ հետն | Պ տաճկցնեմք քեզ. Ս կու տաճկացնեմք. 35. Պ յայ-
ժամ | Ս չունի ասաց | ք չունի թէ | ք չունին թող | Պ սյնպէս. 36. Ս
չունի եւ | Ս ժողովուրդքն | Պ Ս չունին այլ | Պ չունի ասացին | Ս մէզ | ք վա-
քելն. Ս վէքել | Ս եւ փխ. է | Ս ասէ դայ. Պ ասէ | Պ մենք ալ. Ս մէք եւս
| Ս այսեմք | Պ չունի եւ | ք մնա. Պ ասրի | փխ. ի հետն եմք՝ Պ ընդու-
նեմք ամենքս. Ս մէք ի նր հետ եմք ալ տր առաջնորդւ. 37. Ս յայնժամ.
Պ ինծի | ք մօլաթ. Պ մէօհէթ. Ս մօլայդ | Ս որ ի վաղիւն | Պ չունի եւ. Ս
ալ կը | Պ Ս չունին ի հետ ձեզ | Պ զըբով ձեր հետ. Ս քիթապով. 38. ք չու-
նին ասացին... դայիւ եմք. 39. Ս յայնժամ փխ. եւ | ք վարդապետն եւ
ժողովուրդքն | Ս զնացին քահանայքն ի հետ վրդապետացն ի դուռն | Ս
պծածնի եկեղեցուն. ք Աստուածածնին | Պ Ս չունին եւ | Ս եւ եւս պաշտօն
պատարագ մատուցին | Պ չունի երկրորդ եւ. ը | Պ Աստուծոյ | ք եւ ասացին
թէ | Պ թէ դու փրկես | Ս ընդդէմս է զԱ. թէ տր ած մէր փրկեա զմեզ
ի ձեռաց թշնամեաց մերոց եւ ի ձեռած անորինաց աղատեա եւ ի ձեռաց
նեղաց ապրեցոյ ըզմէզ. 40. Պ ի վաղիւն. Ս ի վաղն | Պ առաւօտուն | Ս
եկաւ | ք չափուշին | Պ Ս եկէք շուտով | Պ ամիրայքն եւ զատիքն | Պ տիւան
արարին կուղեն զձեզ | Ս փխ. ամիրայն... կուղեն՝ ունի կոչեն ըզձեզ զե-
աճա ամիրայքն եւ զատին տէվա արարեալն. 41. Պ Աստուած | Պ
Եղիայն | Պ առաւ զի գիտէր | Ս յայնժամ տր եղիան յուսացաւ ած կին-

սուրենանի, մարտնի և հայոց: 42. Բաժանեցաւ ի սիրելեացն
և ի բարեկամացն. և համուրեաց զսուրբ եկեղեցին և զվար-
դապետին աջն: 43. Եւ վարդապետն օրհնեաց և ասաց. «Տէր
ընդ քեզ եղիցի»:

44. Եւ առաւ Տէր Եղիայն ի հետն չորս գիրք. զԹէվրատն
Մովսէսի, զՋէպրուռն Գաւթի, զՍուրբ Աւետարանն Քրիստոսի
և զՄուսաֆն Սարգիս Պուխարացւոյն: 45. Յուսացաւ յԱստուած
և զնաց ի տիւանն. և ետես որ քառասուն տանջման նստած
էին ի մօտ ամիրային և զատուն, մօլայքն, մուֆտիշն, միւտէ-
րիսքն և սովդանիքն և բազում տաճիկ ի վերայ ոտից կային,
որ ոչ գոյր թիւ. և ուրախանային թէ այսօր Հայոց քէշիշնին
կու տաճկացնեմք: 46. Ի վարդապետաց և ի քրիստոնէից մէջն
աճ և դոյ անկաւ թէ ինչպէս պիտի աղատեմք այս թշնամեաց
ձեռացն. 47. վասն այնորիկ զի զատաւորն յառաջմանէ Նեո-
սորի էրէց էր, յետոյ սուրացաւ և դատաւոր եղաւ. որ յա-
ռաջմանէ հերձուածոյ էր և հակառակ օրինաց ուղղափառացն,
յետոյ սուրացաւ, կրկին հակառակ եղև եօթնպատիկ քան
զառաջին:

48. Եւ եմուտ Տէր Եղիայն ի մէջ նոցա և ետուր բարև՝
ասելով. «Սէլամն ալէքիւմ, է՛հլի շէրէհաթ. սէլամն ալէքիւմ,
դանին եւ էաւ եւ համարձակապէս գնաց եւ փխ. Յայնժամ... զի | Ս եւս
չորս ազդի լեզվաց | Պ յարապի | Պ սերերանի. Ս ասորանի | ք մարունի. 42. ք
իւ այս տէր Եղիայս բաժանեցաւ. Պ եւ բաժանեալ | Ս եւ աջն վարդապե-
տացն. Պ չունի. 43. ք չունի օրհնեաց եւ | Ս փխ. եւ վարդապետն... ասաց
ունի պարգապէս եւ ասէլն. 44. Ս էաւ | ք Ս չունին տէր Եղիայն | Ս զհետ
| Ս զի թէվրատն. ք զթէվրաթն | ք եւ զապուրն. Պ զեպուրն. Ս զէպուրն
| Պ եւ սուրբ. Ս չունի | Ս զաւետարանն | ք զմուսֆն. Պ մուսաֆն. Ս զմու-
սաւն | ք պիտարային. Պ պուխարացուն. Ս բըխարացին. 45. Պ Աստուած |
փխ. յուսացաւ յԱստուած եւ | Ս ունի շնորհօք եւ ողորմութեամբն այ |
ք չունի եւ ետես որ. Պ չունի եւ ետես | ք դանիշման. Պ վկայ | Ս մարդ
տանջման | Պ ի հետ | Պ զատաւորն փխ. եւ զատուն | ք մօլանին. Պ մօլա-
նեք | ք չունին մուֆտիքն | ք եւ մուտառիսիքն. Պ միւտերիսիք. Ս միտէ-
րիսքն | Պ չունի եւ սովդանիքն, ք եւ սէեանին | Ս այլ եւ անթիւ տաճկուներ |
ք Ս չունին ի վերայ ոտից կային | Ս չունի ոչ գոյր թիւ եւ | Պ Ս չունին հայոց
| ք քաշիշնեմք. Պ ըզքէշիշնին. Ս քէշիշն | Պ կու տաճկացնեմք. 46. փխ.
ի վարդապետ... անկաւ | Ս եւ զօղումն անկաւ ի վերայ քրիստոնէից | Պ քրիս-
տոնէից մէջ | Ս որպէս | ք աղատվինք | Ս անորինաց ձեռացէն. 47. Պ վասն
զի. Ս զի | Ս առաջմանէ դատաւորն սոցայ | Ս նեոսորին. Պ լէստորի | ք
ուրացր էր եւ դատաւոր եղեր | Ս չունի եւ դատաւոր... ուրացաւ | ք եւ
հակառակ էր, չունի օրինաց | ք ուղղափառաց | Պ չունի յետոյ ուրացաւ
կրկին հակառակ եղև | ք չունին եօթնպատիկ քան զառաջին. 48. Ս ի
մէջն | Ս չունի եւ | Պ եմուտ փխ. ետուր | ք սէլամ. Ս թէ սէլամն | ք ալէ-
քում | ք ահի | ք շարիաթ. Պ շէրիէթ | ք սլամ | ք ալէքում | Պ ահի | ք
թարիգաթ. Պ թարիքէթ փխ. մէրիֆէդ | ք սլամ | ք էլէքում. Ս ալէքում |
ք ահի | ք մարիֆաթ. Պ մարիֆէթ փխ. թարիգէթ | ք սէլամ | ք ալէքում |

էհլը մէրեֆէդ. սէլամն ալէքիւմ, էհլը թարեղէթ. սէլամն ալէքիւմ, էհլը հագիգաթ»: 11)

49. (Ծանկը, Էղբարը իմ, շէրէհաթ ասելն իմաստուն զատիք և միւֆտիք են. մէրեֆէդ ասելն խելքն է և միտքն է, իմաստութիւնն, էտէպ արքանն է. թարեղէթ ասելն մանսուպի թէրէճէն և մեծութիւնն է, հագիգաթ ասելն հաւատքն է, սէրն է և աստուածաշարութիւնն է):

50. Եւ չոքաւ ի դէմ դատաւորին և ասաց. «Բացէք ինձ զգուռն և ես տամ ձեզ պատասխանի»:

51. Եւ նոքա ասացին թէ «Գրախան դուռն Մէհէմէտին է և Ֆաթման զափուճին է. և Մէհէմէտին անունն ի դռանն վրայ գրեալ կայ. 52. ով որ սէլէվէդ տայ Մէհէմէտին նա, Ֆաթման կու բանայ զգուռն որ ի ներս մտանէ: Մահմատ ըսլըն Հաշում վալատ Ապալայն է ու Ֆաթման հօրքոյն է»:

53. Ասաց Տէր Եղիայն. «Առանց վկայի ես ոչ հաւատամ, թէ՛ ձեր ասմունքն է կամ իմ ասմունքն է. որոյս խօսքն որ դրոյ վկայութեամբն է, նա է շիտակ: 54. ձէնէզին դարուռի մաղրուպտամ մի տը, մէշուրտամ մի տը, շիմալտամ մի տը,

Ձ չուցի էհլը | Ձ հաղիգաթ. Պ հաբիթէթ | Ս հաղիգաթ բառէն յետոյ կուեցնէ Էլէնտիլէր. 49. փխ. ծանկը եղբարը իմ՝ Ձ թէ զինչ է պատճառն. Պ զինչ է պատճառ որ ասես | Ձ շարիաթ. Պ շէրիէթ | Պ զատիքն | Ձ միւֆտիքն. Պ միւֆտիքն | Ձ չուցի են. Ս է | Ձ մարիֆաթ. Պ մարիֆէթ | փխ. խելքն... արքանն է Ձ ատապն է. Էրքանն է. Պ էտէպ էրքանն է ու խելքն է | Ս արքան | Ձ թարեղաթ. Պ. թարեղէթ | Ս մանսուպին | Ձ տէրքն. Ս տիրարն | Պ են եւ. Ս է եւ | Պ մենժուրն. Ս մեծութիւն | մէրիֆէդ... թարեղէթ եւ հագիգաթ նախադասութիւնները ձուգիցնէն ունին յաջորդ շարքով. Ս բս վերնայն 1. 2. 3. Ձ՝ 2. 1. 3. իսկ Պ՝ 3. 2. 1 | Ձ հաղիգաթ | Պ հաբիթէթ | Ձ հաւատն | Ս սէր եւ | Ձ չուցի եւ | Ս ածաշարութիւն | Ձ չուցի է. 50. Ս յայնժամ փխ. եւ | Ս յանունն քս եւ ասաց | Ձ դուռն. Ս ըզգուռն | ՁՍ որ փխ. եւ | Ձ ձեզ տամ. իսկ Ս ձեզ դրած է պատասխան բառէն ետ | ՊՍ պատասխան. 51. Ս նախ փխ. եւ | Ձ չուցի թէ | Ձ մահմատին. Պ մահմատին. Ս մէհէմէտն | Ձ Ֆաթմայն | Պ խափուճին. Ս զափուճին | Ձ մահմատին. Պ մահմատին | Պ դռան. Ս ի դրախտին դրան | Պ գրած է. 52. Ս եւ օվ որ | Ձ սալապաթ | Պ մահմատին ուսլապաթ տանէ | Ձ տա մահմատին. Ս բերէ նէ. չուցի մէհէմէտին | ՊՍ չուցին նա | Պ դուռն բանայ Ֆաթման | Ս բանայ | Պ չուցի ի | Պ մոնէ. Ս մտանէ | Պ մահմատին հաղուվէիա. ապտուլլահ է | Պ հօրքուրն | Ս չուցի մահմատ... հօրքուրն է. 53. Պ եւ ասաց | Ս փխ. առանց վկայի՝ թէ | Ձ իմ փխ. ձեր | Պ չուցի է | Պ եւ թէ մերն փխ. կամ իմ ասմունքն է | Ձ քս փխ. իմ | Ձ որում. Պ մանաւանդ որոյս. Ս որուս | Ձ խօսք. Ս խօսիլ | ՊՍ չուցին որ | ՊՁ չուցին վկայութեան | Պ այն | Ձ յիշատակ է. Ս է ճշմարիտ | Պ շիտակ բառէն յետոյ եւ դարձեալ ասաց տէր

11. Ողջոյն ձեզ, արքա արքարութեան, ողջոյն ձեզ, արքա իմաստութեան, ողջոյն ձեզ, արքա միարանութեան, ողջոյն ձեզ, արքա ճշմարտութեան:

գալլատամ մի տը»: 12) 55. (Մաղրուպ ասելն արեւմուտն է, մէշուրտ ասելն արեւելք է, շիմալ ասելն հարաւ է, գալլա ասելն հիւսիս է): 56. Նոքա ոչ կարացին տալ պատասխանի. ոմանք կըկնեցին թէ «ձէննաթն Մուհամմէտին է որ անունն ի վերայ դրանն գրեալ կայ»:

57. Ասաց Տէր Եղիայն թէ «ուզիդ կասէք. ձէնէզ գափուռի նէտէն տըր. ալթոն մի տը, կիւմիշ մի տը, լալ մի տը, Եադոնթ մի տը, ճէօհաթ մի տը, պիլմի մի տը, տաշ մի տը, թօփրադ մի տը, թաղթամ մի տը, շըչամ մի տը, նոնը մի տը, աթէշ մի տը»: 15)

58. Նոքա ոչ կարացին տալ պատասխանի: Ասէին թէ «նուրտան տը». 14) չէին կարեր իսպաղ աներ. անոր համար պապանձեցան:

59. Գարձեալ ոմանք յառաջ եկին և ասացին թէ «Սահի Մուհամմէտին անունն ի ճանաթին դռանն վերայ գրեալ կայ»:

Եղիայն թէ. 54. Ձ շանաթ. Պ ճէննէթ | Ձ զափուռի. Պ քաբուսու | Ձ մէշուրտ տայ մի դուր, մէղրուպ տայ մի դուր. զալլատայ մի դուր. Պ կիւն տօղուսուտէ մի, պաթըտէ մի, քալէտէ մի, ելլալըտէ մի տիր. Ս բս վերնայն միայն գրուած մէշուրտայ եւ ըզպատայ փխ. մէշուրտա եւ գալլատա. 55. մաղրուպ ասելն... հիւսիս է հասուածը մեզմէ ձեւաւորած եմք. ձեւաղիցնէն Ս չուցի այս, միւնցնէն Ձ մէշուրտ արեւելք է, մեղրուպ արեւմուտն. շիմալ հարաւ է. զալլան հիւսիս է. իսկ Պ կիւն տօղուսու ասելն արեւելք է. պաթը ասելն արեւմուտք է. քալէ ասելն հարաւ է, ելլալը ասելն հիւսիս է. 56. Ձ չուցի նոքա. Ս տաճկուրն | փխ. ոմանք. Ս եւ ոմանք ալ զայրացան եւ | Ս ճէննէթն. Պ ճէննէթն. Ձ ըստոյք ճանաթին դուռն | Պ մահմատին. Ս մահմատին | Ձ չուցի է որ | Ս չուցի է | Պ վրան. Ս շը ի վերայ | Ձ չուցի դրանն | Պ գրած կայ դռանն. Ս գրան գրած է. 57. Պ ասէ | Պ չուցի թէ | Ս չուցի թէ... կասէք | Ձ ճանաթ. Պ ճէննէթ | Ձ զափուռի. Պ քափուռի | Ձ նատան | Ձ դուր. Պ տիր (այսպէս եւ յաջորդները մինչեւ վերջ) | Ձ կումիշ | Ձ Եադոնթ | Պ չուցի Եադոնթ մի տը | Ձ ճուհաթ. Պ ճէօհէր. Ս ճէհար | Ձ զզէզ. Պ պիլլոր | Պ թաշ | Ս չուցի տաշ մի տը | Ձ թուրապ | Պ չուցի թօփրադ մի տը | Ձ թախթայ | Ձ սըչայ | Պ չուցի թաղթամ մի տը. շըչամ մի տը | Ս չուցի նուր մի տը | Ձ աթաշ. իսկ այս խօսքէն յետոյ Ձ ուցի հետեւեալ յաւելուածը՝ որ կը պակսի ՊՍ ձեւագրաց մէջ. ալթոնն ոսկի է, կումիշն արծաթ է, լալն աղն է, ըզպէզն պլոր է. սըչայն ապիկի է. նուրն լոյսն է. աթաշն կրակ է. 58. Ձ ոչ հտուռն փխ. նոքա... տալ. Ս չըկարացին տալ պատասխանի նքայ | Ասէին... պապանձեցան ունի միայն Ս. 59. Պ չուցի յառաջ եկին եւ | Պ այս իմա այս փխ. սահի | Ձ մահմատին | Պ չուցի ի ճանաթին | Պ դռան | Ս չուցի դարձեալ ոմանք... գրեալ կայ. իսկ յաջորդ 60 եւ 61 հա-

12. Երբայութեան դուր արեւմուտն է, արեւելքն է, հիւսիսն է թէ հարան է:

13. Երբայութեան դուր ինչէ՛ է. ոսկի՛ է, արծաթ՛ է, լալ՛ է, յալիքնէ՛ է, գոհաթ՛ է, բիւրեղ է, քար է, հող է, տախտակ է, սուտ աղիւնք է, լոյս է, կրակ է:

14. Լոյսէ է:

60. Ասաց Տէր Եղիայն. «Օլ եազի ըլ վար տը՝ մուրաքմայ մի տը, եալա՞նք մի տը, լէճվէ՞րդ մի տը» (5): Նոքա ոչ հարացին տալ պատասխանն, այլ ամօթով եղեն:

61. Գարձեալ կրկնեցին միաբան կարգացողքն և ասացին թէ «Սառցդ որ Մուհամմէտին անունն ի դրանն վրայ գրեալ կայ, և Ֆաթմայն զաւիուծին է»:

62. Յապրին թէ «Քէշիշ, սայն նիշուէն ինքայր էտերսին. տողըսի տէմասան» 46):

63. Ասաց Տէր Եղիայն. «Պէն եալան, սիղ կէրչաք ոսյլայն. օլ եազի ըլմ՝ եազալի. մէլաէք մի եազալի, Ալմճ մի եազալի, Մուհամմէտ մի եազալի» (47) Նոքա ոչ ետուն պատասխանն:

64. Գարձեալ ասաց Տէր Եղիայն. «Ֆաթմայ թէն իւան մի տը, ընէն իւան մի տը, օլմ՝ մի տը, տերմ՝ մի տը. վէ ըլմ՝ հօրալի պու եազիլի. վէ պու մուժտայի սիղայ ըլմ՝ վէրալի:

65. Տօրդ քիթապտայ եօք. Թէվրատտա եօք, Զապուրտա եօք,

մարները դուռն են 56 համարէն ետ. 60. Պ ասէ. Ս յայնժամ ասաց. | Զ օ դափու ուստունտայ քի եազի վար. | Ս օլ ճէննէթին եազլան դափու իւստու. | Վի. օլ եազի ըլ վար տը | Պ միւրէքքէպ | Զ չունի եալտուղ մի տը. | իոկ Պ եալաղ մի տիր. | սիֆաթ մի տիր կը դնէ յայտըն յետ | Զ լաճվարդ. Պ լաճիվերտ | Զ չունի նոքա. | Ս նայ | Ս չի կարացին. | Զ ոչ ետուն (չունի տալ) | Պ պատասխան | ալ ամօթով եղեն ունի միայն Ս. 61. Ս չունի կրկնեցին | Պ չունի միաբան | Պ կարգացողքն եւ բազում տաճկներն միաբերան կապէին թէ | Ս չունի եւ | Պ չունի որ. | Ս է | Զ մահմանին | Ս չունի մուհամմէտին անունն ի դրան վրայ | Պ անունն ալ դռան | Պ ֆաթման ալ Վի. եւ ֆաթման. | Ս չունի | Պ խափուճին է. | Ս չունի. 62. Զ չունի ասացին թէ. | Ս ասացին տաճիկըն թէ | Զ քաշիշ սան նա ինքար սան էտարսան տողըսի գէմասան. | Պ քէշիշ նիշին ինքար իտերսին տողըսի սէօլէսէնէ. | Ս ճիւս վերինի պէս, միայն չունի տողըսի տէմասան. 63. Պ եւ ասաց | Զ պայն. Պ մի | Զ եալայն | Զ գէրչակ. Պ կէրչէք | Զ սօլան պանխայ. Պ սէօլէյին պաքալմ. | Ս չունի սօլայն | Զ օ | Զ եազուլի. Պ եազլի | Զ ալաճ Վի. մէլաէք | Զ միւրէք Վի. ալաճ | Զ մահման. | Ս մուհամմէտ | Պ մէլայի եօքսա ալաճ եազալ Վի. մէլաէք... մուհամմէտ մի եազալի | Զ չունի նոքա. | Ս նայ | Ս կարացին տալ Վի. ետուն | Պ պատասխան. 64. Պ եւ գարձեալ. | Ս գրձել ասացին թէ ֆաթման զաւիուծի է. ասաց... | Պ վէ ֆաթմա. | Ս թէ ֆաթման | Զ թէն | Զ իւան. Պ իւէն | Զ րօիւան. Պ ռուհէն | Զ օլու | Պ չունի օլի մի տը. | տիրի մի տը | Զ դիրի | Պ կէօքտի | Զ օ Վի. պու | Զ եազուլի | Ս ըլմ՝ կալտի Վի. վէ ըլմ... եազի վէ | Զ մուշտուլի. Պ միւժտէի | Զ

15. Այդ գիրը որ կայ թանձր է, ոսկեղն է, լազուսրդ է:

16. Տէրտէր, դու ինչո՞ւ կուրանաս, ճշմարիտը չես ըսեր:

17. Ես սուտ, դուք ճշմարիտը խօսեցէք. այդ գիրը ո՞վ գրեց. հրեշտակը գրեց, Աստուծո՞վ գրեց թէ Մուհամմէտը գրեց:

18. Ֆաթման մարմնով է, հոգինով է, մեռած է, կենդանի է. և ո՞վ տեսաւ այդ գիրը. և այդ աւետիսը ձեզ ո՞վ տուաւ 65. Զորս գրքի մէջ չկայ. շնորհ մատենանին մէջ չկայ, Սադուսի մէջ չկայ, Աւետարանի մէջ չկայ, Ռապան Պու-

Ինճիլտա եօք, Ռապանի Պէլիւրա քիթապնտա եօք, ըլ Մուհամմէտին ուստանի իտի. 66. եւ նատան պիլալմ ըլ Մուհամմէտին ատի ճանաթ զաւիուծի ուստունտայ եազլի տը. կաչան տօրտ քիդապ ըլ շէհէտէտլիկ էթմազսէ՝ քիմայ ինանալմ. նայ տէրտնըդ» (48)

67. Յայնժամ բարկացան Տաճկուներն և ասացին թէ՝ «Իսայ նէ տը. Մուսա նէ տը. Իպրահիմ նէ տը. Իսմայիլ նէ տը. Իսաիլ նէ տը. Եագուպ նէ տը. Եուսուֆ նէ տը. Մուհամմէտ նէ տը. Նասրանի քիդապլանտա նիճայ շէհատատլիկ վերուր» (49)

68. (Ծանխք, Էղբարք, զի Իսայն Քրիստոս է. Մուսայն Մովսէսն է. Իպրահիմն Հայր Աբրահամն է. Իսմայիլն Հագաւրայ որդին է. Իսաիլն Սահակն է. Եագուպն Յակոբ նահապետն է. Եուսուֆն Յովսէփ գեղեցիկն է. Մուհամմէտն իւրեանց մեծն է):

69. Յայնժամ զօրացաւ Տէր Եղիայն Աստուծոյ կարողութեամբն և Սուրբ Կուսին Մարիամու բարեխօսութեամբ և

սիղա ըլ գէթուրտի. Պ ըլմ՝ կիթիրտի սիղէ. 65. Զ զ. Պ քի տէօրթ | Զ եաիլ Վի. եօք | Վի. թէվրատտա... քիթապնտա եօք Զ դաւուլտայ եաիլ. ինճիլտայ եօք. Ռապան պանխայ քիթապնտայ եօք. Պ թէվրատտայ եօք. զէպուրտէ եօք. ինճիլտէ եօք. ընայպանի պէլիւրա քիթապնտէ եօք. Ս զապուռտայ եօք. թեւրատտա եօք. ինճիրտայ եօք. Ռապանիպնի քիդապնտայ եօք. սագիս պիւրացի | Զ մահման. | Ս մուհամմէտին | Զ ուստի. 66. Պ նէտէն | Զ պիլալու. Պ պիլէլիմ | Զ մահման | Պ ճէննէթ | Զ դաիլի. Պ քափուսու | Պ իւղէրինէ | Զ եազլու. Պ եազլի | Ս եա նատան... եազլի տը չունի | Վի. կաչան... տէրտնը Զ օլու տօրթ քիթապ շահաթլիս էթմադ: Ռապան պանխայն Սարգիս պիւրայն է: Պ քի տէօրթ քիթապտէ եօք շահէթլիկի. 67. Ս տաճիկըն | Ս չունի թէ | իսա... մուհամմէտ նէ տը վերալանգնեալ հասուածին ճեղ Զ մուսայ ու յիսայ նա դուր. իբրահիմ ու իսմայիլ նա դուր. իսահիմ նա դուր. եազլու ու ուսուֆ նա դուր. ու մահման նա դուր. Պ իսա նէ տիր. Եուսուֆ նէ տիր. վէ մուսա նէ տիր. իպրահիմ նէ տիր. վէ մուհամմէտ նէ տիր. ասէ տէր եղիայն. | Ս րաս վերնոյն, միայն չունի իսմայիլ... եագուպ նէ տը. | Ս նարսանի | Զ քիթապնտայ. Պ քիթապնտայ | Պ նիճէ | Զ շահատաթ էտարսընդ. Պ շատտէթլիք էտէր. 68. Պ Ծանիր | Զ չունի եղբարք | Պ Ս չունի զի | Զ յէսայն. Պ իսան. | Ս իսայ | Պ մուսան. | Ս մուսա | Պ Ս մովսէս է | Զ իբրահիմն. | Ս իպրահիմ | Զ չունի Հայր | Ս աբրահամ | Զ չունի է | Ս իսմայիլ | Պ չունի իսմայիլն... որդին է | Պ իսակն. | Ս իսաիլ | Ս սահակ է. Պ որ է աբրահամու որդին սահակն է | Զ եագուպն. | Ս եագուպ | Ս նահապետ է | Զ ուսուֆն. | Ս եուսուֆ | Զ մահման չպուղ ադապի է. | Ս չունի մուհամմէտն իւրեանց մեծն է. 69. Պ կարօղ զօրութեամբն | Պ կոյս խարացոյն գրքին մէջ չկայ, որ Մուհամմէտի ուսուցիչն էր. 66. ուրեմն ինչէն գիտանաք թէ Մուհամմէտի անունը աբքայութեան դռանը վրայ գրուած է. քանի որ չորս գրքերը չեն վկայեր՝ որք հաւատանք, ինչ կըսէք:

19. Յիսուս ինչ է. Մովսէս ինչ է. Աբրահամ ինչ է. Իսմայիլ ինչ է. Իսահակ ինչ է. Յակոբ ինչ է. Յովսէփ ինչ է. Մուհամմէտ ինչ է. Քրիստոսէթ գրքին մէջ ինչպիսի վկայութիւն կը արուի:

ասաց. 70. «Իսպրահիմ խալիլ ուլան տը. Իսախ տէպին ուլան տը. Իսմայիլ սէյտի ուլան տը. Եագուպ իպին Իսրայիլ տը. Եոսուֆ Մարըն Սուլթանի տը. 71. Վէ Իսա Բուհ Ալլան տը քի վահէտէն էնտի վէ Մարիամայ ճէլլ օլտու, թէն ալտի վէ տօղտու դուտիրադտան. մօհուրի վէ հաթամի պօղուլմատի. պենաղիւր քըզ խտի վէ դըզ գալտի. պինդ պիքիւր նուր կէլտի, նուր կիթտի: 72. Վէ Մուհամմատ կալմիշ տը. ինքարըմզ Էօք. Իսլամ ուստինայ զուղիմպէր տըր վէ նասրանի յուստինայ փատիշահ տը. ճէվղեմիզի վէրմէայ մուգարար քզ վէ փատիշահայ տուվաջի քզ վէ տինիմիզտէն իսրամ օլուպ վէ տինիզայ տախիլ օլուճի տէկիլիզ»: 20)

73. (Ծաներուք զի Իսպրահիմ խալիլ ուլան ասելն հիւր ասել է. Իսախ տէպին ուլան ասելն Աստուծոյ զուրպան ասել է. Իսմայիլ սէյտի ուլան ասելն յԱստուած ապաւինեալ ասել է. Եագուպ իպին Իսրայիլ տախիլ Աստուածատէս ասել է. Եոսուֆ Մարըն Սուլթանի մարիամա | Ս բարեխօսութեամբըն. 70. Ձ իբրահիմ | Ձ ալահ (այլպէս եւ յաջորդ երկուք) | Պ չուրին իսպրահիմ... իսախ տէպին ուլան տը (ամբողջ այս հասկածին համար հմմտ. 73—76) | Պ Իսրայիլ | Ձ սէյտիս ալահ. Ս սէյտի զօջախ. Պ զօջախ | Ձ Եագուպ | Ձ Էսայ | Ձ իսրֆիլ | Ս մարայ սուլթան. 71. Ձ յիսայ. Ս վէյ իսայ | Ձ Բօ. Պ Բուհ | Ձ ալահ | Ձ վահէթան. Պ հապատէն. Ս վահէթանտէն տիւր | Ձ Եէնտի | Ձ մէհրամայ. Պ վէյրէմտէն | Ձ հալ. Ս հէլէլ | Ձ օլտի | Ձ Թան | Պ ալտը | Ս չուրին վէ | Ձ տօղտի | Ձ զուլթրաթտան. Պ քուտրէթտէն | Ձ մահրի. Պ մէօհերիւ. Ս չուրին | Ձ Պ իսթմի | Ձ փօղլմատի | փիւ. պենաղիւր... գալտի Ձ զզ օլտան զզ դալտի. Պ քըզգարալ | Պ պինա | Ձ գէլտի նուր դէթտի | փիւ. պինդ պիքիւր... կիթտի. Ս վէ նուր կէդիրտի յս ծնաւ վէ մէյուրի պօղուլմատի. 72. Ձ մահմատ. Պ մուհամմէթ | Ս չուրին տը | Ձ գէլմիշ տուր. Պ կէլմիշ Խտի վէ լաքին | Պ ինքարըմզ. Ձ Եինքարըմզ | Ձ Եալի | Ձ իսլամայ | Ձ չուրին ուստինայ | Ձ փէղաբար. Պ փէղամպէրի | Ս նարսանի. Պ պիզմ | Ձ ուղղինդայ. Պ իսթիլմիլզտէ | Ձ տուր. Պ Խտի վէ. Ս չուրին | Ձ ճէվղեմիզի. Ս ճէվղեմիզայ | Ձ վէրմէայ. Պ վէրմէյէ | Ձ մուղարար քզ. Պ մուղարիւզ. Ս ֆուգարա քզ | Ձ չուրին վէ | Ձ փաթիշահայ. Պ փաթիշահայ | Ձ դվաճի. Պ տուվաճը | Ձ դինուլիզդան | Ձ ըրարաճ. Պ իրճալ | Ձ օլուլի | Պ վէ տինիմիզէ. Ձ ուստինիզայ | Ձ դալի | Ձ օլըճի. Պ օլուճու | Ձ դէկուլըզ. Պ տէյիլիզ. Ս տէյիլիք եւ ալ յայտիս իօսքէր. 73. Պ Ծաներ. Ս Ծաներ | Ձ իբրահիմ. Ս իսպրահիմ | Պ իսալ | Ձ ալահ | Պ հուր. Ձ հիւրասէր | Ձ իսթախ. Պ իստի | Ձ տէպին ալահ. Պ պիհուլլահ. Ս սէպէպուլահ | Ս ասելէն | Ձ չուրին Աստուծոյ | Պ խուրպան | Ս իսմաիլ. Պ իրքարիլ | Ձ սէյտիս ալահ. Պ սէյտուլլահ | Ձ Պ Աստուած. Ս որ է յաճ | Ս ապաքինեալ. չուրին ասել է | Ձ Եագուպ քզ իսրայիլ | Պ չուրին Եագուպ... ասել է | Ձ է ուսուֆ | Պ

20. Երբանամ բարեկամ Աստուծոյ է. Իսահակ Աստուծոյ գոնն է. Իսմայիլ յԱստուած ապաւինեալ (?) է. Յակոբ Իսրայիլի որդին է. Յովսէփ Եգիպտոսի թագաւորն է. 71. Ե Զիսուս Աստուծոյ հօգին է որ իջաւ Միլթենէն Ե մտաւ Մարիամի մէջ, մարմին առաւ Ե Աստուծային կարողութեամբ ծնաւ. կուսութեան կնիքը չեղծուեցաւ. անխախտ կոյս էր Ե մնաց կոյս. կոյս աղջիկն

սուֆ Մարա Սուլթան տը ասելն Յովսէփի գեղեցկայ թագաւորութիւնն է: 74. Իսա Բուհ ուլան ասելն Հօգի Աստուծոյ ասել է. վահէտէն էնտի ասելն Բանն ի մի Աստուածութենէն էջ ի յարգանդ Կուսին Մարիամայ, մարմնացաւ Ե ծնաւ ասել է. մօհուրի վէ հաթամի պօղուլմատի ասելն կուսութիւնն ոչ խախտեցաւ ասել է. պինդ պիքիւր ասելն կոյս աղջիկ ասել է: 75. Վէ Մուհամմատին գալն չէ չենք ասեր. ի վերայ Տաճկաց լիէղամպար է Ե ի վերայ Հայոց մարմնաւոր թագաւոր է. Ե զմեր խարճ տալն մուգարար ենք Ե փատիշահին տուվաճի ենք: 76. Տինիմիզտան իսրամ օլուպ վէ տինիզայ տախիլ օլուճի տէկիլիզ ասելն իբր թէ զՔրիստոսի հաւատն թողուլ Ե ձեր հաւատն մանող չենք ասել է):

77. «Նա՛ Իսա պուհուրտի քի տինիզտան իսրամ օլուճի, նա՛ Մուհամմէտ պուհուրտի քի ճէվր իլան տինիմիզայ կէլին: 78. Մուհամմէտ պուհուրտու քի Իսաի օլանա իրայեաթ վէ

մըսըր. Ս մարայ | Ձ սուլտան. Պ սուլթանի. չուրին տը | Պ գեղեցկին | Ս չուրին ասելն... թագաւորութիւնն է. 74. Ձ ու յիսայ. Ս Էսայ | Ձ քօալահ. Պ քուհուլլահ | Ս որ է փիւ ասելն | Պ աճ փիւ. այ | Ս չիֆ ասել է | Ձ վահէթան. Ս վահէթտէն | Ձ Եէնտի | Ս որ է փիւ. ասելն | Ս աճութեան | Ս մարիամա. Ձ չիֆ | Ս չուրին մարմնացաւ | Ձ չուրին ասել է | Ձ մահրի. Պ մէօհերիւ | Ձ իսթմի. Պ իսթմի. Ս հադայիլ | Ձ պօղլմատի | փիւ. ասելն կուսութ... աղջիկ ասել է Ս որ կուս աղջիկ անխախտ կուսութենէ | Պ պինա. 75. Ձ մահմատին. Պ մուհամմէտին | Պ չէմք կրնար. Ս չէնք | Ձ ասել | փիւ. ի վր տաճկաց... թագաւոր է Պ տաճկաց քզ՝ անճախ կասեմք թէ մարմնաւոր թագաւոր է ի վերայ Հայոց | Ս մեր փիւ. Հայոց | Ձ մուղարար | Պ փիւ. եւ զմեր... մուգարար ենք՝ եւ մենք խարճանիս տալու մուլայիթ եմք | Ձ եւ փաթիշահին դուաճի | Պ եմք. մանաւանդ | Ս չուրին եւ զմեր խարճ... տուվաճի ենք. 76. Ձ տինիմիզտան. Պ տինիմիզտան | Ձ ըրարաճ. Պ իրճալ | Ձ օլուպ | Ձ տինիմիզայ. Պ տինիմիզէ | Ձ տախիլ | Ձ օլուճի. Պ օլուճու | Ձ տէկիլիզ. Պ տէկիլիզ | Ս չուրին ասելն | փիւ. իբր Պ այն է. Ս իբրու | Ձ Քրիստոսի | փիւ. թողուլ... չենք ասել է Պ ուրանալ սուտ հաւատքին մանող չէմք ասելն է. Ս թողող եւ ի գալ ձեր հաւատն մանող չէմք. լաքին. 77. Պ չուրին նա | Ձ յէսայ. Ս Էսայ | Ձ պուհուրտի. Պ պուհուրտու | Ս չուրին քի | Ձ տինիզդան. Պ տինիզդտէն | Ձ ըրարաճ. Պ իրճալ | Ս օլուպ նալ. Պ օլուճի նէ. Ձ օլուճայ | Ձ մահմատ. Պ մուհամմէտ | Ձ պուլթուրտի. Պ պուլթուրտու | Ս չուրին քի | Ձ ճալր. Ս ճէվրի ճէֆայ | Պ իլէն | Ձ տինիմիզ. Պ տինիմիզէ | Ձ կեալն. Ս տօնաւորայ սինիզ. 78. Ձ մահմատ. Ս Եագ մուհամմէտ. Պ վէ | Ձ պուլթուրտու | Ձ յէյսայի. Ս Էսայի | Պ Եագիթ. Ս չուրին | Ս չուրին վէ | Ձ աղաթ. Պ իզզէթ | Պ իսթիլիզ. Ս կրնան էտընդ | Ձ ճալրի | Պ իլէն | Ձ վէճին | Ձ Եոսուֆայ | Ձ կրօննճայ. Պ կէթօրիւնճէ | Ձ քօլգայ. Պ քէօկէ | Պ Խտիսիլ | Ս չուրին վէ ճէվր. . Էտանը | Ձ սարիօշ. Պ սէհրօշ | Ձ դօրինճայ. Պ կէլինճէ | Ձ քու-

լոյս եկաւ Ե լոյս գնաց: 72. Մուհամմէտը եկած է. չենք ուրանար. Իսլամի վրայ մարգարէ Ե քրիստոնէից վրայ թագաւոր է. մեր գլխահարկը տալու պարտական ենք Ե թագաւորին աղօթող ենք. բայց մեր կրօնքն ելլելով ձեր կրօնքը մանող չենք:

իզագ էտաննդ վէ ճէվը իւան պիր վէչինն յաւանանդ, ուշ-
քուտա հօրուննէ քօլիէ էտաննդ. սարհօշ հօրուննէ քուֆու-
րենն զութմանանդ. տինն վէ իմանա սէպպ էթմայեառը-
նըդ. 79. զէրէ տին աքմաք՝ վէ իման սու տը. քաֆրի իմանա
կէթուրաննդ. առլ քաֆրի փութա թափանլար տը. օնլարի
իմանա կէթուրաննդ՝ քի փառիշահ խայինն տըլար. խայի-
ւեր քոյուն տը քի էրմենն տըլար. կեվուր օնլար տը քի Ալ-
լահընն պիլմադ. Ապուշինուն տը վէ փառիշահա խաւած վէր-
մադ. զէրէ փութիէրէդ տը: 80. Իսայիէր Ալլահա թափընն
տըլար. հօկաաքի Ալլահ քի խալիք տը ըլարտ վէլ սէմայ վէլ
շէմա վէլ զամար վէլ ինս վէլ ճինս վէ քուլ շէյին մախլուխ
տէյիճիլար տը: 81. Մուսաֆտա եադար, Ապուշուրան քիթա-
պընտա վէ Նարահաթլամա քիթապընտա եադար պու քա-
լայմի քի էրմենն Իսայիյա կեվուր տէմէք ճայիլ տախուլ տը»:

82. Դարձեալ «Եահսուաիէր Իսլամա կէլուրտա՝ աւալ
նասըանն օլտուն, անտան սօնդրայ խտարտայ Իսլամ օլայ,
զապիլ տը, Եօխտա ճայիլ տախուլ տը: 83. Ակար էրմենիէր
Իսլամա կէլուրտայ խաթրի իւան ուշ կուն զնտանա քօնաննդ.
աւար շէհրօշ օլտուրտա՝ ճայիլ տախուլ տը. վէ աւար սըթգ
ֆուրին. Պ քիւֆիւրինն | Պ դուտմիաննդ. Պ տութմայաննդ | Պ տինայ. Ս
գինինն | Պ չունի գէ | Ս րմաննայ | Պ տապ. Պ սէրփ. Ս սէպպ | Պ էթմա-
յեանն. Պ իթմէյէսիննդ. 79. Պ զէրա դին | Պ էքմէք. Ս Եարմաք | Պ տիր
վէ իման սու. Պ ու րիմասուն տուր. Ս իման սուդ տը | փիւ. քաֆրի իմա-
նա... փութիէրէդ տը վերականգնեալ հասուածր Ս ունի միայն վէ կեվուր
տէմէսընդ կեվուր փուգա թափան տը քի ալլահընն պիլմադ վէ փառիշահայ
խարած վէրմայդ | Պ քեաֆրի. Պ կաուրի իմանայ կէթուրաննդ. հանէ
քաֆրի | Պ կէթիւրէսիննդ | Պ չունի ապ... կէթուրաննդ | Պ քեաֆրի | Պ կե-
թիւրէսիննդ | Պ փաթշահայ խաին | Պ տիրէր. Պ դուր օնլար | Պ յէյասիլար
| Պ զօյէինն | Պ դուր. Պ տիր | Պ չունի քի էրմենն տըլար | Պ տիրէր | Պ
կաուր. Պ կեաուր | Պ օդուր քի | Պ չունի ալլահընն... տը վէ | Պ ալ-
լահի պիլմէդ | Պ վէրմէդ | Պ զէրա | Պ պուտիւրէրէդ | Պ դուր. Պ տիր. 80. Պ
յէյասիլար. Պ վէ խայիլէր. Ս լարին խայիլէր | Պ ալահայ | Պ տափիճի
դուր. Պ թափըն տը | Պ կէօքտէրի | Պ ալահ. Ս ալահայ | Պ խալիս տուր | Պ
տալմա վար փիւ. քի խալիք | Ս Եարդ. Պ վէ շարթ | Պ վաւմայ. Պ վէ սէմէ
| Պ վաւմէ. Պ վէ շէմա | Պ վաւմար. Պ վէ դամէր. Ս վէ դամար | Պ վաւ
ընրս վաւ ճընտ. Պ վէ էնս վէ ճէննէթ. Ս վէլինայ վէլ ճիս | Ս վէլ | Պ
քիւսիւ | Պ շէնն. Ս շէնն | Ս մաիւու | Պ տէեքիլար դուր. Պ տէյիճի
տիրէր. 81. Ս վէ փիւ. եադար | Պ ապիսուրահ. Ս ապուշուրտան | Պ ու շա-
ղաւաթլամայ քիթապընտայ. Պ Ս չիֆ | Պ չիֆ պուքալայմի | Պ չիֆ քի | Պ էթ-
մաննայ | Պ յէյասիլար. Պ խայիլէ. Ս Եսայիյա թայլատինայ | Պ կաուր. Պ
կեաուր | Պ տէմադ | Պ ճաիլ տէկիլ տիր. Պ դուշմադ. 82. Պ Եահսուրդիլար |
Պ գէլուր սայ. Պ կէլիննէ | Պ էվէլ | Պ օլուր | Պ անտէն սօնրա. չիֆ խտա-
րտայ | Պ օլուր | Պ քաքիլ դուր. Պ չիֆ | Պ Եալիսայ. Պ Եօքսա | Պ ճաիլ | Պ
տէկուլ դուր. Պ տէկիլ տիր. 83. Պ Էէկեր. Պ Էէկեր | Պ էրմանիլար | Պ կէլիւրէ
| Պ խաթր իւնն | Պ Էէ | Պ չիֆ աւար շահրօշ... տը վէ | Ս չիֆ Դարձեալ...

իւայ օլուրտա Իսլամ՝ ճայիլ տը. Եօքսայ ճէվը իւայ գապիլ
տէկիլ տը. ֆէգվատայ եադար պուլնն»:

84. (Ծանկը, Էղբարը, ապուտիշէնամ ասեն իւապաշտ
ասել է. կօկտաքի Ալլահ խալիք ասեն ստեղծող Աստուած է.
ըլարտ վէլ սեմայ ասեն երկինք երկիր է. էլ շէմա վէլ դա-
մար ասեն արեգակն է և լուսինն. 85. վէլ ինս վէլ ճինս
ասեն մարդ և անասունն է. վահու Ալլահ հու էլ խալիք
ասեն ինքն Աստուած արարող է. վէ քուլ շէյին մախլուխ
ասեն ամենայն բան զինչ որ կայ աշխարհս Աստուծոյ ստեղ-
ծուածքն են. այսպէս ասող են Իսայիքն: 86. Մուսաֆն և
Ապուշուրանն (Մամուն խալիֆային գիրքն) և Մուհամմէտին
Նարահաթլաման այսպէս զրէ վասն հաւատոյ թէ չըէից ազգն
երբոր տաճկանայ՝ յառաջ հայ լինի և ապա տաճկանայ նէ
ճայիլ է. չէ նէ զապիլ չէ: 87. Եւ թէ Հայն տաճկանայ իւր
կամօքն՝ երեք օր բանտն դնեն. և թէ ասէ «արեւած էի կամ
ուրիշ բանի բարկացած էի», ճայիլ չէ. ապա թէ սրտովն է
ուրացեր՝ ճայիլ է. այսպէս կու վկայէ Ֆէթվան:)

88. Օնիքիննի ֆասընտայ եադար պու քէլամի. թէթլիթ
ճայիլ տախուլ տը վէ | Պ դուն. Պ քէրէ | Պ զօհասընդ | Պ Էէկեր | Պ տէկիլ
տիր | Պ վէ | Պ Էէկեր. Պ Էէկեր, Ս Եալար | Պ սըթգ. Պ սըթք | Պ Էլան. Պ Էլէ
| Պ օտի իսայ | Պ չիֆ Խալամ | Պ դուր. Պ չիֆ | Պ Եօխտայ. Պ Եօքսա | Պ ճէ-
վրի իւան. Պ չիֆ | Պ զապիլ. Պ գապիլ. Ս քնապիլ | Պ գէկուլ | Պ ֆաթվատայ.
Պ ֆէթվատէ. Ս վէ աֆանտիլէր պարընդ ֆէգվատայ | Պ պուլնու. Ս պու քէ-
լամի. 84. Պ քանիք. Պ ծանիք | Պ որ փիւ. Եղբարը | Պ ապուշունամ. Ս փու-
թայ թափան | Ս որ է փիւ. ասեն | իփիւ. կուապաշտ ասել է՝ Պ կուապաշտու-
թիւնն է. Ս կուապաշտը | Պ տօկտաքի. Պ կէօքտէրի. Ս չունի | Պ ալահ | Պ
խալիս. Պ չունի | Ս որ է փիւ. ասեն | իփիւ. ստեղծող ած է Պ երկին Եւ երկրի
ըստեղծող ասել է. Ս ամ էրից Էւ գոյից ըստեղծող ած | Ս ըլարդ. Պ է
շարդ | Պ վաւմայ. Պ վէ սէմէ | Ս որ է փիւ. ասեն | Պ չունի երկինք...
զամար ասեն | Պ ըլ շամա Էլամի | Ս արեգակըն Էւ լուսին, Պ արեգակ Էւ
լուսին ասել է. 85. Պ ըլնս. Է ըլնս. Ս վէլինայ վէ ճինս. Պ ըստուլ վէ
սէմէ | Ս որ է փիւ. ասեն | Ս մարդիկ | Պ չունի Էւ. Պ Է | Պ անասունք. չունի
է | Պ ալահ | իփիւ. հու էլ խալիք | Պ խալիլ. Պ Էլիսադի | Ս որ է փիւ. ասեն | Ս
արարող իքէն ած | Պ քիւլիւ, Ս քուլի | Պ շէնն. Ս շէնն | Պ մաղլիս. Ս
մախլուլ | Ս ինքն է որ է փիւ. ասեն | Ս գամ | Պ ինչ | Պ ըստուածք են. Պ
ստեղծուածքն ասել է. Ս ըստեղծվանն էն | Ս ասպէս | Ս ասողքն Եոսեանն
| Պ յասիլէր | Պ չունի այսպէս... իսայիքն. 86. Պ Է մուսաֆն. Ս մուսաւն.
Պ չունի | Պ ապուլիսուրանն. Պ Է յապիլիսուրահ | Ս որ է մամն | Պ զալիֆին |
Պ Է մահմադին. Ս մահմանմէտի | Պ շաղաւաթլամայն. Պ շաղաւաթլաման | Ս
ասպէս | Պ գրեթէ. Ս գրեալէ | Պ Էթէ Զըհուտ | Պ չունի երբ | Պ առաջ | Պ
Էտպայ | Պ չունի նէ | Պ թէ չէ փիւ. չէնէ. 87. Պ չունի Էւ թէ | Պ հան. Պ
հայըն | Պ Է հափս | Պ Էթէ ասէ թէ հարբած եմ փիւ. Էւ թէ ասէ... բար-
կացած էի | իփիւ. թէ հրէից ազգն... կու վկայէ ֆէթվան Ս միայն ալ Էւ
սոցին նման բանը ասաց առաջի նցա որ նքայ զարմացան | Պ ուրացեր է | Պ
է փիւ. կու վկայէ | Պ ֆաթվան. 88. Ս օնիքինն | Պ ֆասընտայ. Պ ֆալատա | Պ

վէ թէ՛վհետ ելանս վահէթհու: 89. (թէ՛թլիթ ասելն երրորդ-
դուծիւն է. թէ՛վհետ ասելն միութիւն է. ելանս վահէթհու
ասելն մի աստուածութիւն է:) 90. Իւշիւ պիւրլի տը Ալլահ.
վալլահ, պիւլլահ, թալլահ. (վալլահ ասելն Հայր Աստուած է.
պիւլլահ ասելն Որդին Միածին է. թալլահ ասելն Սուրբ Հո-
գին է):»:

91. Դարձեալ ասաց Տէր Եղիայն. «Ելի՛ք տէ՛մէք Ալլահ տը-
նի՛ճէ քի ասողու էլի՛ք պիւր տը, երրորդութիւն տը. 92. պէ-
տէ՛մէք ալղնտայ պիւր նօքտա վար. ոչ նօքտա քէլամ Ալլահ տը
քի կօկաէն էնտի. 93. թէ տէ՛մէք Մէրեւամ տը քի Իսա հէլլ
օլտի դառննտայ. թէյնն ուստինտայ էքի նօքտա վար. եայ
նէ՛ տը. պիւրիսի Մէրեւամ տը, վէ պիւրիսի Իսա տը: 94 Սէ ուս-
տունտայ էլլ նօքտա վար. եայ նէ՛ տը. թէ՛թլիթ վէ թէ՛վհետ
տիւր. վէ էրմանն տիւրննէ Հայր և Որդի և Սուրբ Հոգի տէնիւր.
95. վէ արապի տիւրննէ ըլապ վէ ըլըպն վէ ըւօճ ըլղուց. վէ
սուրեանն տիւրննէ ապօճ վէ ապուօճ վէրօճ օղատի շաւ. վէ
ջնուտ տիւրննէ պահիայ շարահա աթունիայ. վէ թուրք տի-
լիննէ պիւմիլլահն ուսմանն ուահիմ: 96. Իշտէ պու տը եր-
քէլամը | Ս թէ՛վիդ | Չ թէ՛ֆիթ. Պ թէ՛ֆիթ. Ս թէ՛վիթ | Պ վահէթհու. Ս
վահէթհու. 99. Ս թէ՛թլիթ | Ս որ է փիւ. ասելն | Պ երրորդութիւն է.
Ս երրորդութիւն | Պ թէ՛վիթ. Ս թէ՛վիթ | Ս որ է փիւ. ասելն | Ս չունի է | Ս
իւլահ. Պ չունի | Ս վահէթհու | Ս որ է փիւ. ասելն | Ս չունի է | Ս չունի թէ՛վ-
հետ ասելն... մի աստուածութիւն է. 90. Չ ուշիւ պիւրլի. Պ իւշիւ պիւրլի | Չ
դուր. Պ տիւր. Ս չունի | Չ ալահ | Չ Վալլահ | Չ պիւլլահ. Ս պիւլլահ | Չ ութա-
լահ. Պ տալլահ | Չ վալլահ. Պ չունի | Պ չունի հայր | Պ ած ասել | Չ պիւլլահ |
Պ միածին որդին է | Չ թալլահ. Պ ռալլահ | Փիւ. թալլահ վալլահ... սուրբ
հոգին է Ս ռնի միայն որ է որդին միածին. թալլահ որ է հոգին սը. 91.
Չ ալիթ | Չ տէմահ. Ս տմէք | Չ ալահ | Չ դուր. Ս տէմէքտի | Չ դօղուր դուր
նիճա քի ալիթ պիւր տէմահ երրորդութիւն դուր. Ս տէմէք փիւ տը Պ տիւր | Պ
տուր. 92. Չ դէմահ | Չ ուստունդայ. Պ իւստինտէ | Չ նօխտա. Ս նօգտայ
| Չ օ նօխտայ. Պ օլ նօգտայ | Չ ալահ. Պ ուլահ | Չ դօկդան. Պ կէօքտէն | Չ
եէնտի. 93. Չ դէ տէմահ | Չ մարիամ. Պ մէյրէմ | Չ յէյսայ. Ս իսայ | Չ հաւ.
Ս հէլլա | Պ օլտու | Չ դառն ընայ. Պ ռահմիտէ | Չ օրի նօխտայսի ուստունդայ
վար օրի նօխտայ փիւ. թէյնն... վար | Պ վէ փիւ. թէյնն | Պ իւստինտէ | Ս
իգի նօգտայ | Չ չունին եայ նէ տը | Ս պիւրի փիւ. պիւրիսի (երկիցս) | Չ մարի-
Պ մէյրէմ | Չ չունի վէ | Չ յէյսայ. Ս էսայ | Չ դուր. Ս տիւր. 94. Չ ուշիւ պիւր-
տայ. Պ իւստինտէ | Չ ուշ. Ս իւշ | Չ նօխտայ. Ս նօգտայ | Չ եանէտը | Ս
թէ՛թլիթ | Չ թէ՛ֆիթ. Պ թէ՛ֆիթ. Ս թէ՛վիթ | Չ դուր. Ս տէր | Ս չունի վէ |
Պ էրմէնի | Չ դիւննայ | Չ չունի տէնիւր. Պ տիւր. 95. Ս չունի վէ | Ս արապ
| Չ դիւննայ | Չ ըլըպն. ըւօճ. ըլղուց. Պ ըւապ եւ ըւապն վառն հոգի. Ս
ըլապ վէ ըլպին վէ ըւօճ վէլըղոց | Պ Ս չունին վէ | Պ սիւրեանն | Չ տիւրն-
նայ. Պ տիւրննէ, յետոյ զ զնուած | Չ և. Պ եւ | Պ վառն. Չ չունի | Չ օղա-
տիշօ. Պ օղառի շաւ. Ս օղատի լապ | Պ չհուլ | Չ դիւննայ | Ս պահիայ
շարահի. ադօնիտայ. Չ չունի | Ս չունի վէ | Պ թիւրք | Չ չունի վէ թուրք տի-
լիննէ | Չ պիւմիլլահն ուսմանն ուահիմ. Պ միւմիլլահն ուահիմ. Ս

բորդութիւն. պու դատար շահատառիք կէդիրտիմ սիդէ. եա
պիւրիմ նէ՛չուն քուֆուրմըդի դութարսընը քի Ալլահն օղլի՞
մի օլուր. պու քալամլարն մանէսի պու տուր: 97. Ռապանի
Պիւարիեայ, վէ Մամուն խալիֆա վէ Մուհամմէտ Իպնի Հաշում
պու տէտիկիմ սօղլարի Պաղտատթայ միւքէլէմէթ էթտիլար.
Ապուղուրան քիթապընտայ հադ տէտիլար. 98. սիդ նի՛չուն
հաք տէմասընը. օնպէշ Փասընտայ եադար Ապուղուրան քի-
թապնտա պու տէտիկիմ ճուհապլէրի. 99. Հադիրադի Ալի վէ
Համդայ վէ Ապուպէքիւր վէ Օմէր վէ Օսման վէ Հասան վէ Հու-
սէյին թէ՛վիթ վէ թէ՛վհետ հաք տէտիլէր, վէ Իսա Ռուհ Ալլահ
տէտիլէր եա սի՛դ նիշին տէմէսընը: 100. վէ էկէր պունուն
մանէսինի սորարսընը՝ պու տուր քի Ալլահ վահէթ Փըլ-
սեմայ՝ քէնտիսի էնմէտի, ճիւղապլի էնտի. օղլի տէմէք եա նէ՛.
քալամի տը: 101. Նիճա քի չէմս կօկտայ տըր, նուրի, նուր-

պիւմիլլահն ըւահմանի ըւահիմ. 96. Չ իշտայ — Պ իշտէ պունուն մա-
նէսի — Չ դուր. Պ տուր — Չ պուղադար շահատառիք կաթրտում սանդայ.
Պ իւստինէ պու քատար շատէթլիք կէթիրտիմ սիդէ — Չ պիւրտէննայ փիւ.
եա պիւրիմ — Ս եայ — Չ չունին նէչուն — Պ քիւֆուրմըդի նիճէ — Պ
իւղադարսընը — Չ ալահն — Պ օղլուր — օլուր բառով կը սկսի ե — Ս ճուլլա
փիւ. պու — Չ քէլամլարն. ե քէլամլարն. Պ քէլամ — Չ մանքի. Պ մանքի
զիւրքի — Չ դուր. ե տըր (այսպէս մինչեւ վերջ). 97. Չ ռապան. ե ըրապան.
Պ. ըրեյպան — Չ պահիրայու. Պ պէիւրա. ե պիւրայ — Չ Չ չունին վէ —
Ս մամուն — Ս խալիֆայ. Չ դալիֆայ. ե դալիֆայ — Պ մէ — Չ մահմատ. Պ մու-
համմէթ. Ս մուհամմէտ. ե մէհմմէտ — ե իպն. Չ ըպն. Ս իպնիսալ. Պ ինչա
— Պ ալլահիւ փիւ. հաշում — Չ տէտիլում. Պ տէտիլէրիմ — Պ սօղլէրի. Ս
սօղլէրիմ. ե սօղլէրի — Պ պաղլաթմայ. Ս պաղլաքի — Չ մէքալամաթ. Ս միւ-
քէլէմէք. ե շէքէլէմէթ — Չ էթիլար. Պ էթտիլէր. Ս էդիլար — Չ ապի-
ղուրան. Պ ապուլուրան. ե շպուղուրան. Ս չունի — Պ քիթապլիտէ. Ս չիք —
Չ հաթ. Ս ե հապ — Պ տէտիլէր. ե տէտի իլէ. 98. Պ նիշին — Չ հաթ —
Չ դէմասընը. Պ տէմէսինը. ե տէմէսն? — Ս չունի սիդ. տէմասընը —
Ս օնպէշիննի — Չ Փասընտայ. Ս Փասընտայ. Պ Փասըտա — Չ եաղլու դուր.
Ս եադարիլէր — Չ ապիղուրան. Պ ապուլուրան. ե պապուղուրան — ե քիթա-
պընտայ — Չ տէդիլում. Պ տէտիլիմ — Չ ճուղապլարի. ե ճուղապլէրի. Պ սօղ-
լէրի. 99. Չ հադարթ. ե հադրէթ. Պ հադրէթի — Չ պուպէքիւր — Չ օմար —
Ս չունի վէ (բ. եւ գ. անգամ) — Պ չունի ապուպէքիւր... հասան վէ — Չ հու-
սէյն. Պ հիւսէյին. ե իւսէյին. Ս յուսէյին — Չ թէ՛թլիթայ. Պ թէ՛վիթ. — Չ
թիւրքիթայ. Պ թէ՛ֆիթ. Ս թէ՛վիթ — Չ հաթ — փիւ. թէ՛վիթ վէ թէ՛վհետ
հաք՝ ե քիդեալ շէթլիթտէ շէ... իթտէ հադալա(?) — Չ դէտիար — Ս չունի
հաք... իսա — Չ յէյսայեայ — Չ ռահ. ե ըրուհ — Չ ալահ. Ս ուլայ —
Չ տէտիլար — Չ չունին եա — Չ նէչուն. ե նիչու — Չ դէմասընը. Պ տէմէ-
սինը. Ս տէմէսինը. 100. Չ և ալար. Պ ռուհալլահ խայէ. էկէր — ե չունի
վէ — Չ մանքի. ե մանէսի — Չ սորասընը. Պ սորարսընը. Ս տէ սորարսընը —
փիւ. պու տուր Չ պունուն մանքի պու դուր. Պ պու վէջի իւրէ տիւր. ե պու
տըր մանէսի ու տըր — Չ ալահ — Ս վահէ — Պ ֆէսէմէ. Ս վէլէմէ. ե

տան չհօհեալ վար, համ նուրի վար, համ սնազղղի վար, կենե
հիւմէսի պիր տր. 102. չեմս կօկտա տր. քննութիւն էնմազ, ամա
չափիւի եհնար տունեայ ուստինայ. կօկտաքի-տայ քննտի տըր
վէ եհնարաքի-տայ քննտի տր. քի փատիւչաչար օնի դափթ էթմազ,
կենա կէտիկի եհրէ կիտար, պիրի պիրքնտան այըըմազ. իւչիտէ
պիր տիր. 103. վէ Ալլահ կունէչ քիմի վէ էսայ կունէչին նուրի
քիմի վէ Ռուհուլլահ կունէչն սընազղղի քիմի. էսա տա օլ
թէչպիւն իւչն կէտի վէ կէթտի, քի կինէ կէլէճէք տիր քըյեամէթ
կիւնի, հիւմէսինին չեւաթիւնի կէօրէճէք տիր: 104. Իչտէ Հազ-
րէթի Իսանն էթտիքէրի պո'ւ տըր. տէտիկիմ թէթլիթ վէ թէվ-
հիթ վէ թէֆտիրըն մանասի պու տուր: 105. Ալլահն նէ աթասի
օլուր, նէ օղլու օլուր. աթա տէմէք՝ աքլ տր. օղուլ տէմէք՝
ֆիքր տր. ոուհ տէմէք՝ ճէօհէր տր վէ ֆէհիմ տր: 106. Թէքրար՝
աթա տէմէք ճուլմալըըն աթասի տր. օղուլ տէմէք զուվաղ տր.

Փէ...մէ — ՋՊե կէնտիսի — Ջ եհնմատի ճուլապի եհնտի. Ե ճուլապ քէնտի
— Պե օղլու — Ջ չունի տէմէք — Պե քէլամ — Ջ դուր — փիւ. էնմէտի...
քալամի տր Ս այնըմըտայ իւզվէ կիւնէչ քեմի. 101. Պե նիճէ — Ջ չամչ. Ս
կիւնէչ — Ջ կօկտա դուր. Ե քէօրտէ տըր. Պ կէօկտէ տիր — Ե չունի նուրի —
Ջ նուրդան չահալասի. Ե նուր տէր չօլէսի — Ե վէ նուրը — Պ չունի համ նուրի...
սնազղղի վար — Ե հէմ — Ջ սիճալուղի. Ե սընալըղը — Ջ կէնա ճուլմասի. Ե
կինէ ճուլմէսի. 102. Ջ չամս դէմալ. Ե չէմ տէմէք — Ջ կօկտա դուր. Պ
կէօրտէ տիր. Ե կէ??է տըր — Ջ կէնտիսի էէնմազ. Ե կէնտիսի էնմէչ (այս
բառէն յետոյ մինչեւ փատիւչաչար օնի Ե անընթեռնի Ե). Պ չունի — Պ էմա
չէլի — Ջ եհնար դունեա ուզունդայ. Պ էնէր տիւնեայ իւստիւնէ — փիւ.
նուրտան... ուստինայ Ս վէ սնազղղի տունեայ ուստինայ եհնար — Ջ կօկ-
դայքիդայ. Պ օնճիւլէին կէօրտէքի — Ջ կէնտի — Ջ դուր. Պ տիր — Պ չունի վէ
— Ջ երդաքիդայ. Պ յէրտէքիտէ — Ջ գէնդի դուր. Պ քէնտի — Ջ չունի քի —
Ջ փաթիւչաչար — Պ օնու — Պ սէրփ. Ե սէրթ? — Պե իթմէչ կինէ — Ջ կէտու-
քի. Ե կէտիկի — Ջ եհրա. Ե յէրէ — Ջ գէղար. Ե կիտէ. Պ չունի — Ս չունի
քի փատիւչաչար... կիտար — Ս ալա պիր — Ե պիրպիրինտէն. Պ պիրպիրինտէն
— Ջ ուչիդայ. Պ իւչիւտէ. Ե ուչուտէ — Ջ բիր դուր. 103. ՋՊե չունիմ վէ ալ-
լահ... սընազղղի քիմի — Ջ յէրայ դայ. Ե իսայ տէ. Պ իսա. Ս վէ — Պ թէզ-
պիւն — Ջ իւան. Պ իւղրէ — Ե էվէ — Պ կինէ կիթտի — քի կինէ... էթտիքէրի
ունի միայն Պ. 104. Պ էթէքիւրի — Ջ դուր. Ս չունի — Ջ տէտիւմ. Պ տէ-
տիմ — Պ չունի վէ — Պ վէֆլիթ. Ե թէֆլիթ. Ս թէվիթ — ՋՍ թէվսիրն. Ե թէ-
վիրին. Պ թէֆտիրէն — Ջ մանիսի. Ե մանէսի. Պ մանէսի — Պ չունի պու — Ջ
դուր. Պ տիր. 105. Ջ ալահն. Պ ալահն. Ս եօսամ ալահն — Ջ չունի նէ —
ՋՍ անասի. Ե անասը. Պ աթասը — Ս վար փիւ. օլուր — Ջ նա. Ս վէ նէտէ — Ջ
օղլի — Պե չունիմ օլուր — Ե աթայ — Ջ դէմալ — Ե աքլ. Ջ օղլի — Ջ դուր. Ս
չունի Ջ աօղուլ. Ե օղլու. Ս օղլուր Ջ դէմալ — Ջ ֆիքրի Պե ֆիքր — Ջ
դուր. Պե տիր. Ս չունի — Ջ ոօհ. Ե ըուհ — Ջ դէմալ — Ե ճուհէրի. Ս ճէհ.
Ջ դէհ — Ջ դուր. Պ տիր — Ջե չունիմ վէ — Ջ ֆահիմ դուր. Պ ֆէհիմ տիր.
Ե ֆէհիմ տըր. Ս ֆիքրի վէ ֆէհիմ տր. 106. ՋՊե դարձեալ փիւ. թէքրար
— Ե աթայ — Ջ դէմալ — ՊՍե չունիմ ճուլմալըըն... օղուլ տէմէք — Ջ

Ռուհ ուլլուց տէմէք ճէվահիր վէ փաքլղի տր: 107. Պաչ օլմայըն-
ճայ, էլ օլմայընճայ, այաք օլմայընճայ՝ ինսան քէսիք օլուր.
օնուն իւչուն տէրըզ քի պիւմիլլահի ոահմանի ոահիմ. մու-
քէմէլ օլուր. պունուն մանասը պու տուր: 108. Իւչլի պիրլի
տէմէք՝ Հայր եւ Որդի եւ Սուրբ հօգի տր. Հայր Ալլահ վահէտ-
տէն էնտի (միւլթիւն է) վէ օղլու Մէսիհ տըր (իրր թէ Գրիս-
տոս է) վէ թուրք տիւրնճէ էսայ տր քի Մէրիամտան տօղտու.
109. վէ ոուհի նուր տր. քի նահրի եհրէ էտնի չէրիթ սուլու
տուր քի գեա Յորդանան տէնիլիր. եւ աղաւնակերպ Հոգին իջաւ
ի վերայ նորա: 110. Սա սօվթն մըն ըլ ապըզ ըլտի ֆլեմայ ու
զալ. եա ուհանայ աղմտէ հատայ ըպնի ըլ հապիպ ըլտի պէհու
սըրթու: 111. Կօկտան սէս կէտի վէ պուեուրտու. եա՛ Եու-
հաննէ (իրր թէ Եահեա), պու տուր պէնիմ սէվկուլի օղլում՝ քի
քէնտինէ սըղընտմ. վէ քէնտի պանա սըղընտը: Սուրաթ-ըլ-
պախըրայ եազար պու քէլամի: (112. Ու զալ եա Ուհանայ ասէն

դուր — Ջ դէմալ — Ջ չուֆատի դուր. Ե խուվէթի տըր. Պ քուվէթ տիր — Ջ
ըսօհըրայ դէմալ. Ս ըսօհըրի լէմէք. Ե ըսօհ ըղուս տէմէք — Ջ ճու-
հարի դուր. փաքլղի դուր. Ե ճուհէրի տըր փաքլըղը տըր. Պ ճէվէր տիր
վէ փաքլը տր. 107. Ջ օլմայէնճայ. Ե օլմայի ըլէ — Ջ էլմայէնճայ. Ե
չունի — Ջ այլեաղ օլմայէնճայ. Ե այաղ օլմայինճէ — Պ օլմայինճէ (բ եւ գ
անգամ). իսկ Ս բ անգամ չունի. գ անգամ օլմանընճայ — Ս չունի ինսան — Ջ
էղուր փիւ. քէսիք — Ջ դուր. Ե տըր. Պ տիր փիւ. օլուր — Ջե օնըն — Ջե
իւն. Պ իւլին — Ջ դէարըզ. Պ տէրիզ — Պ իլլահիւ. Ջ ալահ. Ս իլահ — Պ ոահ-
մանիւ. Ե ըսահման. ՋՍ ոահման — Ջե ըսահիմ — Ջ միքայիլ. Ս միքէլիմ.
Պ միքէլիմ — Ե օլըր — Ջե պունըն — Ջ մանասի. Պե (Ե երկիցս) մանէսի —
Ջ դուր. 108. Ջ ուչլու պիրլու. Ե ուչլը պիրլը. Պ իւչիւ պիրլը — Ջ դէմալ.
Ս չունի — Պ չունի ա եւ — Ե հայր զորդի զոր — Ջ դուր. Ս տէյիլիր. Ե տըր.
Պ չունի — Պ աթա փիւ. հայր — Ջ ալահ — Ջ վահէթան. Ե վահթան. Ս վա-
հէտէն — Ջ եհնտի — Պ ասէն միւլթիւն է — Ս չունի է վէ — Ջ օղլի. Ե օղլը
— Ջ մոհէ. Ե մըսիհ — Ջ դուր. Պ տիր — Ս չունի իրր... տիւրնճէ — Ջ թուրքի.
Պե թուրք — Ջ տիւրնճէ բառին տեղը բաց քոզած. Ե չունի — Ջ յէրայ. Պե
իսա. Ս եսայ — Ջ դուր քի. Ե տէր քի. Ս չունի — Ջ մարիամ. Պ մէլըմտէն.
Ե մէլըմտէն — Ջ զօղտը. Ե տօղտը. 109. Ջ ոօհի. Ե ըսահի — Ջ նուրի — Ջ
դուր. Պե իտի — Ջ չունի քի — Ջ նահըր. Ե զահրի — Ջ եհրան. Ս էրէ. Ե
էրէ — Ջ եհնտի — Ջ չարիաթ սուլի. Ս չէհիտու. Ե չէրիթ սուլի — Ջ դուր.
Ս չունի — Ջե չունի քի Պ ասէն — Ե դէս — Ջ յորդանան — ՋՊե է փիւ. տէնի-
լիր. — Պ որ փիւ. եւ — Ս եւ հոգին սը իջեալ վը նորայ կօկարժին միսալի. 110.
Պ ճալմի լալապ իլիտիֆմա մէմէ եա եուհաննէ աղիմտէ հատա իպնի էլ հէպիպ
էլլէտի պէհու սասաթը. Ե ճասթ մընըլապ իլիտ իֆըլ սէմէ եահուանէ
աղմտէ հատա ըպ էլ հէպիպ էլլէտի մէ ու սառաթ. 111. Պ կէօկտէն. Ե
կէօրտէն — Ջ պուլէուրտի եահուանայ. Ե եղծեալ ձեռն թտը եարա ան? ուր
Ե կը վերջանայ — Ջ եահիեայ — Ջ պունում — Ջ սէվկուլի. Պ սէվկուլիւ — Ջ
կէնտիեա սընտու ու կէնտի պանդայ սըղնտի — Պ սիւրէթի պաշիւ — Պ քէ-
լամը. 112. Պ վէ զալեա եուհաննէ — Պ յօհաննէ — Պ իլիտիպ հասըրըթու

իրբ թէ ճայն եկաւ յերկնից թէ Յովհաննէս մկրտէ զա է որդի իմ սիրելի: Ըլլաի պէհու սըրըթու ասելն որ ես ինքն հաճեցայ: Աղմտէ ասելն մկրտէ ասել է): 113. Պու չհատէլիկի Եօհանայ չհատէթ էտէր. եանի չէնկի Եահեա Իսկն Զաքարիայ զուլղի իլէն էշիդտի քի կօկտան սէս կէլտի վէ կօղի իլան կօրտի քի կօկտան նուր էնտի վէ քոնտի Իսայ պաշինայ: 114. Վէ պիր ուճու կօկտէ վէ պիր ուճու քէնտի Իսայ պաշինայ. պիրի պիրինտան այրըմատի. ու զալնա Ֆի ապի ու ապի Ֆիէի (իրբ թէ Ես ի Հայր եւ Հայր ի յիս). վէ սօյլատի քի պէն աթամտա վէ աթամ ալէնտէ: 115. Եա նի՞ճէ պիրիք տէկի՞ւ մի. վէ ինճիլտէ չհատէթլիկ էտէր պու քէլամլէրի քի սահիհ տիր. վէ իմմուտա եազար պու չհատէթլիկի: — 116. Դարձեալ ինճիլտէ եազար պու քէլամլէրի. տէօրտիւնճի ինճիլ պաշնտա Եօհանայ (իրբ թէ Յօհաննէս) Իսկն Զաիատայ (իրբ թէ որդին Զերեթեայ) թէլմիթ-էլ-Մէսիհ (թէլմիթ ասելն աչակերտ է. Մեսիհ ասելն Գրիստոս է. Յիսուս ասելն Յիսուս է. եանիէէ Իսա տր) Ինճիլտէ պուեուրտու Եուհաննէ. 117. «Էլ պիտա քան քուլմա վա քըլամայ քան անդ Ալլահ. տարըդ քըլամայ քաքըլ տունեա Ֆիտօքեանդ»: Պու չհատէթլէր ինճիլտէ տիր. վէ ճիւմլէ ինսան վէ տէֆա էրմանի վէ մուսուրման օքուր պու ինճիլի: 118. Սմոյդ այսպէս վկայէ սուրբ Աւտարանն Գրիստոսի Յօհաննու Ա. գլուխն Որդին Զերեթեայ թէ

ասել — Պ աղիմտէ — Ջ մկրտե. չունի ասել է — Ս չունի սա սովթն... մկրտէ ասել է, ամբողջ 110, 111, 112 համարները. 113. Ջ չահատաթլիկի. Պ չահատէթլիկի — Պ յօհաննէս. Ս յօհաննէ — Ջ չահատաթ. Պ Ս չունի — Ջ էդար. Պ իտէր — Ջ եանէ. Ս որ է. Պ չունի — Պ չանլու — Ջ եահիեայ. Ս եահեայ — Ջ ըպն — Ս զէքէրի — Ս իլայ — Պ իշիտտի — Պ կէօկտէն — փխ. սէս Ս սէտայ — Պ կէօղիւ. Ս կոյդ — Պ իլէ — Պ կէօրտիւ — Պ կէօկտէն — Ս նուր կօկտան — Ջ էշնէթտի ու զօղի իլան կօրտի նուր քի սէս կօկտան դէլտի քի կօկտան էշնտի փխ. էշիդտի... էնտի — Ջ ու զօնտի յէյսայ պաշինայ. Պ չունի. 114. Ջ չունի վէ — Ջ ուճի — Պ կէօկտէ — Պ չունի վէ — Ջ չունի կօկտէ... իսայ — Ս չունի քէնտի — Պ պաշնտա. Ջ պաշնտայ — Ջ պիրքնտան. Պ պիրինտէն — Պ այրըմադ իտի — Պ վէ զալէնա Ֆի էպի սըւէպի Ֆիէի. Ս վէլ զալէնայ Ֆէպիէի — Պ ի հայր — Ս յիս է. չկայ ի — Պ սէօյլէտի — Ջ չունի քի — Ջ աթամայ — Ս չունի վէ — Ջ պանտայ. 115. Ջ եանիճայ. որմէ սկսեալ չունի Ս — Ջ չունի պիրիէ... ինճիլտէ — Ջ չահատաթ. Պ չահատէթլիք — Ջ էտար. Պ իտէր — Ջ քէլամլարի — Ջ սահի դուր — Ջ չահատաթլիքի. Պ չատտէթլիքի. 116. Ջ ինճիլտա — Ջ քէլամլարի. Պ քէլամի — Ջ տօրդ — Պ չունի ինճիլ — Ջ պաղտայ — Պ յօհաննէս — Ջ յոհան — Ջ ըպն Պ չունի զաիատայ... որդին — Ջ ըլմեհէ. Պ լմէ — Ջ մսէ — Պ յիսու — Ջ յեանէ յէյսայ դուր — Ջ ինճիլտայ պույեուրտի եօհան. 117. Ջ էլ պիտայ քեան — Պ քուլմալտըմա — Ջ տալահ փխ. անդ ալլահ — Պ վայտըմահ սարըմա տիւնեա Ֆէտտանեանտ փխ. տարըդ... — Ջ չահատաթլար. Պ չահատէթլէր — Ջ ինճիլդադուր ու ճուլայ — Ջ տաֆայ — Պ էրմէնի — Պ միւսլիման — Ջ օիուր. 118. Ջ սայհիհ — Պ կու վկայէ — Ջ յօհան — Ջ չունի Ա. —

«Ի սկզբանէ էր Բանն եւ Բանն էր առ Աստուած եւ Աստուած էր Բանն»: 119. Էլ պիտա քեանտ քէլմայ տէմէք՝ քատիմտան քուտրէթ իտի. օլ քուտրէթ Ալլահտա իտի վէ Ալլահտան էնտի. օլ քուտրէթ ճուհար օլտի օ ճուհար քէլամ Ալլահ օլտի. օ քէլամ Ալլահ նուր օլտի, վէ Մէրիամայ հէլլ օլտի, հէրարաթսուդ, չահվաթսուդ վէ էրսուդ տօղտի նուրի: 120. Օ նուր կէնայ պետրի թուհուպու օլտղի դաման՝ կէնայ օ քէլամ քի կօկայ չէքըլտի՝ էնիպ սօրղու սուալ էտաճաք տր. եէթմիշիքի միլլաթ կէլիփ տիվանտայ հաքըլուհաքըն ալաճախ տր. վէ սալլէն ու խաթմին էմէլինայ կօրայ հէր քէս ալաճախ տուր: 121. Ինճիլ չահատաթ էտար պու քէլամլարի. ու էրմէնի, եաղուպի ու մարոնի, հապաշի ու իրպտի, ուուումի ու Փոանկի ու մաճար ու սըոֆ ու լէհ ու մուսուրման հախ տէր: 122. Ինճիլտայ պունի եազար, ու Դուաթտայ եազար, ու Չէպուրտայ եազար, ու Մուսուրմանտայ թէվրաթ նըսըրտա եազար, տօրդ Փապտայ (նըսըրտա ասելն արժիւն է):»²¹

Պ չունի թէ — Պ ի սկզբանէ — Ջ չունի եւ բանն. բանն — չունի առ. 119. Ջ էլպիտայքեանդ — Պ քըմա — Ջ դէմադ — Ջ դէտիմընտան. Պ չունի — Ջ դուտրաթի իտի. օ դուտրաթ — Ջ ալահտա. Պ ալլահտան — Ջ ալահտան էնտի օ դուտրաթ. Պ կընդիտուի այս էնտի բառէն յետոյ. Ս արդէն ընդիտուած էր. որով յաքըդ տողերը կը դնեմք միայն Զ-ի համեմատ — Ջ մէրամայ օ դուտրաթ ճուհար օղտի — Ջ ալահ (երկիցս) — Ջ մէհրամայ հէլ. 120. Ջ էնիպ — Ջ տուր — Ջ միլլաթ — Ջ հախլուհաքըն ալաճախ տուր. 122. Ջ տէարիւնիլայ — Ջ դա-

²¹ Ոչ Յիսուս հրամայեց թէ ձեր կրօնքէն հրաժարեցէք, ոչ ալ Մուհամմէտ հրամայեց թէ բռնի մեր կրօնքը եկէք: 78. Մուհամմէդ հրամայեց որ ամէն քրիստոնեայ յարդէք ու պատուէք. բռնութեամբ իրմէ բան մը չառնէք. երբ քնացած տեսնէք՝ վրան հովանի ընէք. երբ դինով տեսնէք՝ հայհոյանքը բանի տեղ չընէք. կրօնքի եւ հաւատքի չհայհոյէք. 79. որովհետեւ կրօնքը հաց եւ հաւատքը ջուր է անհաւատները բերէք հաւատքի. բուն անհաւատները կռապաշտներն են. զանոնք բերէք հաւատքի՝ որ թշնամի են թաղաւորին. քրիստոնեաները՝ այսինքն հայերը՝ ոչխար են. անհաւատ նոքա են՝ որ Աստուած չեն ճանչնար, Ապուլիստներն են եւ թաղաւորին հարկ չեն տար. որովհետեւ կռապաշտ են: 80. Գրիստոնեաները աստուածապաշտ են. նոքա կը դաւանին թէ երկնքի Աստուածն արարիչ է եւ երկիր եւ երկին եւ արեգակն եւ լուսին եւ մարդ եւ անասուն եւ ամենայն ինչ արարած է: 81. Մուսաֆի, Ապուլուրան դրքի եւ Շարահաթլամա դրքի մէջ գրուած է այս խօսքը թէ քրիստոնեայ հայուն անհաւատ ըսել պատշաճ չէ:

82. Եթէ Հրեաները մահմետականութեան դառնան, առաջ քրիստոնեայ թող ըլլան. այնուհետեւ եթէ ուղէ՝ մահմետականութեան դառնայ. կարելի է, թէ ոչ օրինաւոր չէ: 83. Երբ Հայերը մահմետականութեան դառնան իրենց կոմքով՝ երեք օր զնդան դրէք. եթէ դինով է՝ ընդունելի չէ. եւ եթէ սրտանց դառնայ՝ մահմետականութիւնը ընդունելի է. թէ ոչ բռնութեամբ կարելի չէ. ֆէթվայի մէջ գրուած է այս:

88. Տասներկուերորդ գլխուն մէջ կը գրէ այս խօսքը. «Երրորդութիւն եւ Միութիւն, մի Աստուածութիւն»:

123. Եւ բաղում անդամ Տաճկունքն հարց եւ փորձ մտեալ ի հետ սորա վասն հօրն Արքահամու եւ վասն Արքահամու որդոցն եւ ոչ կարացին յաղթել:

Լուծայ — Ձ դուպուրտայ. 123. Եւ բաղում բառով կը վերսկսի Ս — Ս տաճկունք հարց ու փորցի — Ս չունի վասն հօրն... որդոցն — Ս յաղթել զոչը

90. Երեք եւ մի է Աստուած, Վասն Աստուծոյ, Յանուն Աստուծոյ, Բարձրելոյն:

91. Էլիֆ (Է) ըսելն Աստուած է. ինչպէս որ ուղիղ էլիֆը մէկ է՝ Երբորդութիւն է. 92. պէ (Բ) ըսելը՝ տակը մէկ կէտ կայ. այդ կէտը Բանն Աստուած է, որ էջ ի յերկնից. 93. թէ (Գ) ըսելը Մարիամն է, որուն արգանդն իջաւ Յիսուս. թէ ի վրայ երկու կէտ կայ. հապա ի՞նչ է. մին Մարիամն է, միւսը Յիսուս. 94. սէի (Ծ) վրայ երեք կէտ կայ. հապա ի՞նչ է. Երբորդութիւն եւ Միւսութիւն է. եւ Հայոց լեզուով Հայր եւ Որդի եւ Սուրբ Հոգի կըսուի. 95. եւ արարելէն լեզուով Ալար վալիքն վառուհ ալ կուտս (Հայրն եւ Որդին եւ Հոգին սուրբ) եւ ասորերէն լեզուով Ալա վալիքն առ իսա դուկուտիւ (Հայր եւ Որդի եւ Հոգին սուրբ) եւ հրէարէն լեզուով Ահիյա ալար ահիյա Ադունիա (Կենդանի եւ դարձեալ կենդանի է Տէր) եւ թուրքերէն լեզուով Բիսմիլլահի Ռահմանի Ռահիմ (Յաւուն Աստուծոյ զթածին եւ ողորմածին). 96. ահա այս է Երբորդութիւնը. այսքան վկայութիւն բերի ձեզի. ապա ուրեմն ինչո՞ւ մեր հայոցութիւնը կը բռնէք թէ Աստուած որդի կ'ունենա՞յ. այս խօսքերուն իմաստն այս է. 97. Ռազան Պիսարիա, Մամուն Սալիֆայ եւ Մուհամմէտ որդի Հաշումի այս ըսած խօսքերս Պաղտատի մէջ խօսեցան. Ապուղուրան զրքի մէջ ճշմարտութիւն համարեցին 98. դուք ինչո՞ւ ճշմարտութիւն չէք համարեր. Ապուղուրան զրքի ԺԵ. զլիսուն մէջ զըսուած է այս ըսած պատասխաններս. 99. սուրբն Ալի եւ Համզայ եւ Արուրաք եւ Օմա եւ Օսման եւ Հասան եւ Հուսէին Երբորդութիւնն ու Միութիւնը ճշմարտութիւն կուցեցին եւ զՅիսուս Հոգի Աստուծոյ կուցեցին. հապա զո՞ւր ինչու չէք ըսեր: 100. եւ եթէ ասոր նշանակութիւն եւս հարցունէք՝ այս է թէ Աստուած մի՛ յերկնից ինքը չիջաւ, այլ իւր պատասխանը իջաւ. Որդի ըսելը հապա ի՞նչ կը նշանակէ. իւր Բանն է. 101. ինչպէս որ արեգակը երկինքն է, լոյս եւ լոյսէ ճառագայթներ ունի, թէ՛ լոյս ունի եւ թէ ջերմութիւն ունի, եւ ամբողջը մի է. 102. Արեգակը երկնից մէջ է. ինքը չիջներ, այլ իւր ճառագայթները կիջներ երկրի վրայ. երկնքի մէջ եղածն ալ ինքն է. երկրի վրայ եղածն ալ. Թագաւորները զայն չեն կրնար բռնել. դարձեալ իւր եկած տեղը կ'երթայ. իրարմէ չեն զատուիր. երեքն ալ մէկ է. 103. եւ Աստուած նման է արեգական եւ Յիսուս արեգական լոյսին նման է եւ Հոգին սուրբ արեգական ջերմութեան նման է. Յիսուս եւս ասոր նմանութեամբ եկաւ եւ գնաց. եւ դարձեալ պիտի գայ հանդերձեալ օրը բոլորի գտատեսանը պիտի հատուցանէ. 104. ահաւասիկ Տեառն Յիսուսի բրածներն ասոնք են. ըսած Երբորդութեանս եւ Միութեանս եւ Մեկնութեանս նշանակութիւնն այս է. 105. Աստուած ոչ հայր կ'ունենայ եւ ոչ որդի. Հայր կը նշանակէ խելք. Որդի կը նշանակէ միտք. Հոգի կը նշանակէ էութիւն եւ իմացականութիւն: 106. Դարձեալ Հայր կը նշանակէ մեր բոլորի հայրը. Որդի կը նշանակէ զօրութիւն. Հոգին Սուրբ կը նշանակէ իւր էութիւնն ու սրբութիւնը: 107. Երբ դուռն չըլլայ, ձեռք չըլլայ, ոտք չըլլայ, մարդս կտրած կ'ըլլայ. ասոր համար կ'ըսենք թէ Յանուն Աստուծոյ զթածին եւ ողորմածին. այն ժամանակ կատարեալ կ'ըլլայ. ասոր նշանակութիւնն այս է. 108. երեք եւ մի ըսելը Հայրն եւ Որդին եւ Սուրբ Հոգին է Հայր Աստուած էջ ի միութենէ. եւ Որդին Մեսիան է եւ թուրք լե-

124. Յայնժամ զօրացաւ Տէր Եղիայն եւ կանգնեցաւ ի վերայ ոտից իւրոց եւ ասաց. «Ո՛վ իմաստուն փիլիսոփայք, մինչեւ ցե՞րբ հարցանէք վասն Արքահամու եւ վասն որդոցն եւ վասն Մովսէսի: 125. Իսա քալում Ալլահ տր. Իպրահիմ խալիլ ուլլահ տր. Իսախ տէպիհ ուլլահ տր. Իսմայիլ սէտիլ Ալլահ տր. Եւզուպ իպնի Իսրայիլ տր: 126. Իսա Բուհ Ալլահ տր քի կօկտան հէլլ օլտու Մերիամայ վէ տողտու. խէթմի պօղուլմատի. նուր կէլտի, նուր կիթտի: 127. Էվլիալար վէ էմպիա եազար, վէ

եղիեան. 124. Ս վերստին կ'ընդհատուի սկսեալ եւ ասաց բառէն մինչեւ սկսաւ. 125. Ձ մուսայ. բայց կ'երեսայ քէ պէտք է ուղղել իսա. քէեւ հմ. 126 նոյնը կը կրկնուի — Ձ ալահ դուր (այսպէս եւ միւսները) — Ձ իրահիմ — դէպի — Ձ եազուպ ընն իսրայիլ դուր. 126. Ձ յէյսայ բօհ — Ձ հէլ օլտի մէրամայ ու տողտի — Ձ պօղուլմատի — Ձ դեալտի — Ձ դէթի. 127. Ձ վէմպի փիս. վէ էմպիա — Ձ ու ճամի. այս տեղէն կը վերսկսի Պ — Պ քիթապէր — Ձ շահատաթ.

զուով Իսան է՝ որ ի Մարիամայ ծնաւ. 109. եւ Հոգին լոյս է, որ էջ ի տեղի գետոյ, այն է ջուրն վկայութեան, որ դեռ Յորդանան կը կոչուի եւ աղանա-կերպ Հոգին իջաւ ի վերայ նորա. 110. եւ եղեւ ձայն յերկնից եւ ասաց. Ով Յովհաննէս. այս է որդի իմ սիրելի, ընդ որ հաճեցայ: 111. Երկնքէն ձայն եկաւ եւ հրամայեց. Ո՛վ Յովհաննէս, այս է իմ սիրելի որդի՝ յոր ապաւինեցայ եւ նա յիս. Սուրաթ-ալ-պաքարան կը զրէ այս խօսքը: ... 113. Այս վկայու-թիւնը Յովհաննէս կը վկայէ. այսինքն Ձէնկլի Եահեա որդի Չաքարիայ իւր ախանջով լսեց թէ երկնքէն ձայն եկաւ եւ աչքով տեսաւ թէ երկնքէն լոյս իջաւ եւ նստաւ Յիսուսի զլիսին. 114. մէկ ծայրը երկինքն էր եւ մէկ ծայրը իւր Յիսուսի զլուխը. իրարմէ չզատուեցան. ու զալնա Ֆի ապի ու ապի Ֆիէի, իրք թէ ես ի Հօր եւ Հայր ի յիս. եւ ըսաւ թէ ես Հօրս մէջ եւ Հայրս իմ մէջ. 115. հապա ի՞նչպէս, միութիւն չէ՞. եւ Աւետարանին մէջ կը վկայուի թէ այս խօսքերը ճշմարիտ են եւ Դամուսի մէջ զըսուած է այս վկայութիւնը: 116. Դարձեալ Աւե-տարանի մէջ զըսուած է այս խօսքերը. չորրորդ Աւետարանի սկիզբը Եօհանայ Իպնի Չափատայ Թէլմիթ-էլ-Մէսիհ, այսինքն Յովհաննէս որդին Ձերեթեայ աշա-կերտ Քրիստոսի. այսինքն Յիսուսի, հրամայեց Աւետարանի մէջ. 117. Ի սկզբանէ էր Բանն եւ Բանն էր առ Աստուած: Եւ ամենայն աշխարհ Բանիւ եղեւ: Այս վկայութիւններն Աւետարանի մէջ են եւ ամէն մարդ, հայ թէ մահմետական՝ կը կարդայ այս Աւետարանը: ... 119. Ի սկզբանէ էր Բանն. այսինքն սկիզբէն կար զօրութիւնը. այդ զօրութիւնը Աստուծոյ մէջ էր եւ Աստուծմէն իջաւ. այդ զօրու-թիւնը Դարբիէլ աւետեց Մարիամին. այդ զօրութիւնը հացաւ. այդ էութիւնը Բանն Աստուած եղաւ. այդ Բանն Աստուած լոյս եղաւ եւ էջ ի Մարիամ. առանց ցանկութեան. առանց տափանաց եւ առանց առն ծնաւ զլոյս: 120. Այդ լոյսը դարձեալ աշխարհի կատարածն եղած ժամանակ դարձեալ նոյն Բանը որ էլ յերկինս՝ պիտի իջնէ եւ պիտի հարցաքննէ, 72 աղիքը պիտի գան եւ դատաս-տանի մէջ իրենց վարձքն ու պատիժը պիտի ստանան. եւ բարի ու չար զոր-ծերու համեմատ ամէն ոք պիտի առնէ արժանին. 121. Աւետարանը կը վկայէ, այս խօսքերը, եւ Հայ, Յակոբիկ, Մարոնի, Հապէշ, Ղպտի, Յոյն, Ֆռանկ, այս խօսքերը, եւ Հայ, Յակոբիկ, Մարոնի, Հապէշ, Ղպտի, Յոյն, Ֆռանկ, Հունգարացի, Սերպ, Լեհացի եւ Մահմետական իրք ճշմարտութիւն կը դառնին. 122. Աւետարանի մէջ զըսուած է այս, Դաւիթ Մարգարէն կը զրէ, Սաղմոսի մէջ կը զրէ, Մահմետականաց մէջ ալ Թէվրաթ Նըսրի չորրորդ զլիսուն մէջ կը զրէ:

ձէմի քիթապլար չէհատէթլիկ իտէրլէր պու տէտիկիմ սողլարի. վէ սիդին չէհատէթլիկինիդ հա՞նի» : 22

128. Սկսաւ յԱղամայ մինչեւ ի Քրիստոս եւ ի Քրիստոսէ մինչեւ ցՍարգիս Պիարիան պատասխանեաց եւ ամիրերան արար զնոսա. եւ ոչ կարացին տալ պատասխանի : 129. Դարձուցին զեկեղեցիսն ի Հայոց ազգն եւ զբանտեալ քահանայսն ազատ արաւրին : 130. Եւ Տէր Նղիայն խնդութեամբ եւ ուրախութեամբ ազատեաց զքահանայսն եւ տարաւ ի մէջ ժողովրդեանն :

131. Բայց յոյժ ի խոր խոցեցան չարարարոյր մօլլայքն եւ չարիս խորհէին եւ ասէին թէ «Ո՞րպէս որսամք զայդ էրէցդ որ զՀայոց ազգն բարձրացոյց եւ զիւր խօսքն յառաջ տարաւ» : 132. Եւ խորհէին եւ ասէին թէ «Խօսիւք եւ զրովք ոչ կարեմք յաղթել զինքն եւ որսալ» :

133. Յետ աւուր միոյ ժողովեցան սէրտնին եւ մօլլանին եւ չար խորհուրդ արարին ի մէջ իւրեանց եւ եկին ի մօտ Տէր Նղիայն եւ ասացին թէ «Երբ զքահանայսն եւ զեկեղեցիսն առեր ազատեցեր նա, մեզ պատիւ մի արա որ ի հետ քեզ հաշտիմք» :

Պ շատէթլիկ — Ջ էտար — Ջ տէտիկիմ. Պ տէտիկիմ — Պ սօղլէրէ — Ջ ուսի զըն շահատըն ըզհանի — Պ շատէթլիկինիդ հանիա. 128. Ս եւ ըսկաւ. պատեղէն ՋՊՍ միասին կերթան — Ջ ի յաղամայ. Ս աղամայ — Ջ ց փխ. ի — Պ չունի եւ — Ս չունի ի — Պ ց փխ. ց. Ս չունի — Ջ պախրայն. Պ բուխարացին — Ս պատասխանեալ. Ջ չունի — Պ սւ. Ս չունի — փխ. արար զնոսա Պ եղան տաճկունքն — Ս ըզնս ալ — Պ պատասխան տէր եղիայն եւ. Ս նմայ պատասխանին. 129. Պ եկեղեցիքն. Ս զեկեղեցիքն — Պ ազգին. Ս չունի — Պ ըմբռնեալ քահանայքն. Ս եւ զմբռնեալ քահանայքն — Ս ազատեցին ի ձեռաց անորինաց. 130. Պ եւ դարձեալ տէր. Ս յայնժամ ըզուր — Ս չունի եւ ուրախուր — Պ քահանայքն. Ս ըզքահանայքն — Ջ ժողովրդանն — ՊՍ ի մէջ. 131. Ս յետոյ փխ. յոյժ — Պ չունի ի խոր — ՋՊ խորեցան. Ս խորհեցան — Պ չարարարիւք. Ս չարարարուք — Ջ մօլլաներն. Պ մօլլանքն. Ս մօլլանին — ՋՊ չունին եւ ասէին — Ջ որսանք — Ջ էրէցն — Ս զայդ էրէցդ որպէս. չունի որսամք — Ս բարձրացուց — Պ իւր — Ս առաջ. 132. Ս չունի եւ — Ջ չունի եւ խորհէին եւ ասէին — Պ խօսոք. Ս խօսինք — Պ չունի որսալ — Ս ըզնոսայ փխ. զինքն եւ որսալ. 133. Ջ յաւուր — Պ միում — Պ Ջ սէտններն. Ս սէյտիներն — Ջ մօլլանին. Ս մօլլայնին — Պ չունի եւ — Ս զչար խորհուրդըս — Պ իւրեանց մէջն եւ ասացին թէ բերեմք ի յառաջնիս այսպէս խօսիմք — Ջ բերին փխ. եկին — Ջ մօտ. Պ ի մօտ իւրեանց — ՋՊ եղիայն — Ս չունի եւ ասացին — ՊՍ քահանայքն — Պ եկեղեցիքն. Ս զեկեղեցիքն — ՊՍ ազատեցիր. չունին

22 Յիսուս Բանն Աստուծոյ է. Արքահամ բարեկամ Աստուծոյ է. Իսահակ պատարադ Աստուծոյ է. Իսմայէլ արդարն Աստուծոյ է. Յակոբ որդի Իսրայէլի է : 126. Յիսուս Հոգի Աստուծոյ է որ էջ յերկնից ի Մարիամ եւ ծնաւ. կնիք կուտութեան նորա ոչ եղծաւ. Լոյս եկաւ եւ Լոյս զնաց : 127. Սուրբ եւ մարգարէք զրեն եւ ամենայն մատեանք վկայեն զբանն իմ զայսոսիկ. իսկ ո՛ւր իցէ վկայութիւն ձեր :

134. Սակայն Սուրբ Սարգսի պահքն էր այն չարաթն եւ ասաց Տէր Նղիայն. «Այս չարաթս մեզ պահք է» :

135. Ասացին Տաճկունքն թէ «Կիրակի արա» : Եւ Տէր Նղիայն միամիտ սրտիւ զձեռն ի վերայ գլխոյն եղ եւ ասաց «պաշըմ ուստինայ» : 23

136. Յայնժամ կատաղեցան Տաճկունքն եւ ասացին թէ «Սալաթ երբ մեզ» . եւ առեալ տարան առ դատաւորն եւ ի զնայն զաղտ կոտոր մի կանաչ եղին ի վերայ գլխոյն : 137. Եւ բազում սուտ վկայք բերին եւ ասացին թէ «Սա զձեռն վերացոյց եւ սալաթ երես եւ ասաց թէ կու տաճկանամ եւ Սէյիտ կու լինիմ» . եւ այլ բազում սուտ վկայութիւն տուին :

138. Յայնժամ անիրաւ դատաւորն սիճիլ արաւ : Եւ Տէր Նղիայն արհամարհէր եւ ասէր. «Քաւ լիցի ես զՓրկիչն իմ ուրանամ. զի ես պատրաստ եմ ի մեռանել վասն անուանն Քրիստոսի» :

139. Յայնժամ բարկացաւ դատին եւ ետ գանել զնա ուժգին եւ արկանել ի բանտ. եւ թողին անսուաղ զերիս աւուրս եւ զերիս զիշերս : 140. Եւ յետ երից աւուրց հանին ի բանտէն եւ տարան առաջի դատաւորին եւ հարցանէին. եւ զտին զնա հաստատուն ի հաւատս Քրիստոսի : 141. Եւ դատաւորն բազում

առեր — Պ չունի նա — Ս մէզի. Պ մէկ — Ս չունի մի. Պ մեզի — Պ քու հետ փխ. ի հետ քեզ — Ջ հաշտեմք. Պ հաշտուիմք. 134. Ջ զի. Ս որ փխ. սակայն — Ջ սարգսին — ՊՍ պասն — Ջ չունի եւ. Ս եր — Պ թէ այս չարաթն. Ս այս մէ չըթ — ՊՍ մեզի պաս. 135. Ս եւ ասացին — Պ կիրակի — Ջ պատուէ զմեզ փխ. արա. Ս պոխ արայ մէզ — Ս ասաց փխ. եւ — Ջ սա այլ փխ. եւ տէր եղիայն — Պ զձեռքն ի գլուխն տարաւ եւ ասաց թէ սալաթ պաշ իւստինէ — Ս սրտիւ թէ պաշըմ իւստինայն եւ ձեռքն ի գլուխն էթէր — Ջ ուստունայ. 136. ՊՍ կատաղեցան — Պ տուաւ մեզ եւ առին տարին տէր եղիայն ի զէմ դատաւորին փխ. երբ... դատաւորն — Ս զողտուկ. Պ չունի — ՊՍ կոտոր մի կանանչ — Պ լաթ եղին — ՊՍ գլխուն. 137. Ս չունի եւ բազում... բերին — Ս չունի սա — Պ ի ձեռքն — Պ վերցուց. Ս վերացուց — Պ չունի եւ — Պ տուաւ. Ս երէր մէզ — Ջ չունի թէ — Ջ սէկիտ. Պ սէյիդ — Ս սութ — Ս արարին. 138. Ջ յանժամ — Ս սիճիլ — Ջ այս տէր — Պ աղաղակելով տէր Նղիայն փխ. եւ... աշէր — Պ չունի եւ. Ս հաշայ թէ ես — Պ իմ Քրիստոս ոչ — Ս զի ես հայհայ — Պ մեռանիլ. Ս ի մէռանիլ — Ս անուն նորայ. 139. Ջ զաղին — Պ չունի ետ — Պ զնել — Պ յոյժգին — Ս յոժգին զանել զնայ — Պ չունի եւ — Ս եւ հարկանել եւ ապա եղին — Ջ ի բանդ — Ս թողի — Ս անողի. Պ այն աւաղ — Պ զաւուրս զ եւ զ զիշեր. Ս երէք օր եւ իրէք զիշեր. 140. Ջ զ աւուր. Պ զ աւուրն — Ս հանեալ ի պանտէն — Պ տարին — Ջ չունի զնա — Պ զինն զնա հաստատ ունի փխ. եւ զտին զնա հաստատուն — Ս չունի ի. 141. Պ չունի պարզեւ — Ս եւ մէծութիւն եւ զանձր — Ջ չունի

պարզեալ, գանձս եւ մեծութիւն խոստացաւ նմա եւ նա ոչ էառ յանձն:

142. Եւ զատուորն բազում չարչարեաց եւ ետ ի ձեռս ամիրային: Եւ ամիրայն ողորձանօք եւ սպառնալեօք պարզեալ եւ մեծութիւնս խոստացաւ թէ «սյդպէս լաւ կարգացող ես. զքեզ միֆտի կամ զատի կանեմք. եկ զարձիր յօրէնս մեր»:

143. Եւ ասաց Տէր Եղիայն. «Ես զՔրիստոս ոչ ուրանամ եւ սուտ պարզեալացի եւ մեծութեանդ ոչ հաւանիմ, որ ի վաղիւն ի դժոխս անչէջ հուրն տանջելոց է զսոցա ունողն»:

144. Եւ ամիրայն նոյնպէս զերիս աւուրս չարչարեաց եւ էարկ ի բանտ: Յետ երեց աւուրց հանեալ ի բանտէն եւ բերեալ հարցանէին զնա. եւ զտին անշարժ ի հաւատս Քրիստոսի:

145. Եւ յետ այնորիկ արկին ի խոր դուռ մի բերդին, որ երլան զուլխի անուանէր. եւ էր ժահաճոտ տղմով ի լի, ի մէջ թունաւոր զեռնոց. եւ թողին անդ զաւուրս երկու: 146. Եւ յետ երեց աւուրց ձայնէին զուրն ի վայր. «Թէ կու տաճկանաս, զքեզ կու հանեմք ի գրոյդ»:

147. Եւ նա ասէր. «Ոչ. բայց օր մի եմ ծներ, օր մի մեռանելոց եմ. լաւ է ինձ ի դուրս այս քրիստոնեայ մեռանել, քան թէ ելանեմ ի աշխարհս կորստական մեռանիմ»:

Նմա — Պ մանաւանդ տէր եղիայն փխ. նա. 2 սա. 142. Պ յայնժամ փխ. եւ — Ս չունի բազում. Պ բազում չարեօք — Պ չունի եւ ամիրայն — Պ ողորձանօք — Պ չունի եւ սպառնալեօք — Ս բազում պրզեալ. չունի եւ մեծութիւնս — 2 խոստանայր — ՊՍ սյսպէս — Ս չունի լաւ — Ս կարգացող — 2 միֆտի. Պ միֆտի կանեմ — 2 կանեմք. Պ կանեմ — Ս չունի եկ — 2 ի յօրէնս. Ս օրէնքս — Պ մէրս. Ս մէր. 143. 2 եւ սա ասէր Ս եւ ասէ տր եղիւն — Պ պարզեալացն. չունի եւ մեծութեանդ — 2 վաղիւն — Պ եւ ի յանչէջ հրոյն — Պ եմ ինչպէս զուր փխ. է զսոցա ունողն — Ս քաւ լիցի թէ ես զփրկիչն իմ ուրանմ եւ սուտ աշխարս ոչ հաւանիմ որ ի վաղիւրն տալելոց է զնոցս ուրացողսն փխ. Ես Քրիստոս... ունողն. 144. Ս նուազէս — Պ եզ փխ. էարկ — 2 ի բանդ — Պ եւ յետ — Ս չարչարեաց եւս զերիս փխ. զերիս... երեց — Պ հանեաց — 2 երեք հարցանէ. Պ բերին բազում հարց մորձ արարին փխ. բերեալ... զնա. 145. Ս չունի խոր — Պ չունի մի — Ս չունի որ... անուանէր. 2 իլանդուլիւն — 2 որ փխ. եւ — փխ. եւ էր... զեռնոց՝ Պ եւ էր ժանտաճոտ տղմինեք եւ մէջն լի էր թիւնաւոր սողունք եւ զեռունք. Ս խոր օճոյտ եւ ժանտուտ կամ ժահաճոտ տղմով լի էր ի մէջ թունաւորաց եւ ի սողնոց — Ս եւ անդ թողին — Պ ի մէջ գրին գ օր փխ. անդ զաւուրս երկու. 146. 2Ս չունի եւ յետ երեց աւուրց — 2 եւ կու ձայնէին ի դուրն վայր. Ս ձայնէին ի բերանոց զրոյ վերուստ ի վար. Պ ձայնէին զուրն ի վար — Ս տաճկացի որ — Պ նէ քեզ — Ս չունի կու — Պ զրէն. Ս չունի. 147. 2 սա — փխ. ոչ... մեռանիմ՝ Պ ոչ տաճկանամ. օր մի ծնեալ եմ եւ որ մի կմեռանիմ. լաւ է ինձ այս գրիս մէջն քրիստոնեայ մէռանիլ քան թէ ելանեմ այս սուտ աշխարհս տաճկանամ եւ կորուսական մեռանիմ:

148. Եւ զարձեալ վաղիւն հանեցին ի գրոյն եւ բազում ոսկի եւ արծաթ խոստացան նմա թէ զարձիր ի հաւատոցդ. եւ նա ասէր. «Ոսկին եւ արծաթն զիս ո'չ տանի յարքայութիւն, բայց ի հուրն»:

149. Յայնժամ փայտ բազում կուտեցին առ ի յայրել. եւ յետոյ ա'յլ հնարիւք կամեցան որսալ զնա. ուղարկեցին չորս Տաճկի կին ի մօտ երեցակիւնն թէ իբրեւ զեւայ խաբէ զէրէցն խոստանալով նմա՝ թէ «Քեզ բազում ոսկի եւ արծաթ տամք զնա ասա քո իրիցուն, որ ուրանայ եւ լինի մեծաւոր. եւ դու լինիս մեծաւորի կին. թէ չէ՝ զքո այրն կայրեմք եւ դու խաթուն իքէն՝ խալայեղ կու լինիս, որք եւ այրի կու մնաս»:

150. Եւ ասաց իրիցիւնն թէ «Տարէք զիս ի մօտ էրէցն՝ որ խրատեմ զնա»:

Եւ ուրախացան Տաճկունքն եւ առեալ տարան ի մօտ էրէցն եւ բազում կանայք կային ի հետ նորա եւ ամենեքեան սեւ էին զգեցեալ:

151. Եւ քահանայ մի կայր ի հետ նոցա եւ ետուր վարդապետն խնծոր մի քահանային եւ ասաց թէ «Տուր իմ որդուն Տէր

նիմ. Ս յաւուր միում ծընեալ եմ պարտ է եւս յաւուր միում մէռանիլ քանզի լաւ է ինձ ի գրիւստ մէռանիլ քան թէ ելանել ի յաշխարի կորստեան. 148. Ս չունի եւ — Ս ի վաղիւն անդր — Ս ի դուրն — փխ. հանեցին... եւ արծաթն Պ ունի՝ ձայնէին զուրն ի վար եւ ասէին եկ զարձիր ի յօրէնս մեր եւ քեզ բազում ոսկի եւ արծաթ տամք. եւ նա ասէ՝ ոսկի եւ արծաթ ձեր ի կորուստ եղիցի — Ս ոսկի արծաղ — 2 չունի նմա... հաւատոցդ — 2 սա — Պ ոչ յիս տանի. Ս ոչ տանի զիս — 2 արքայութիւն. Ս արքայութիւն սյ — Պ ի հուրն անչէջ տանի եւ տանջիմ իբրեւ զձեզ — Ս այլ տանէ զիս ի հուրն անչիջանիլ փխ. բայց ի հուրն. 149. Պ յայնժամ բարկացան տաճկունքն բազում փայտ ժողովեցին որ այրէին տէր եղիայն. Ս յայնժամ փայտ բերին զգեցին մէկըմէկու վրայ առ ի վայր ըստ եղեան. փխ. յայնժամ... յայրել — Ս այլ իմն — Պ հրաւիրեւք — 2 զսա. Ս չունի — Ս կանայք առ կնօջն տր եղիւնցի իբր թէ փխ. կին... զեւայ — Պ իրիցիւնին եւ բերին իրիցիւնն եւ խաբեն զնա, որ երթայ այն եւ խաբէ տէր եղիայն եւ ասացին տաճկունքն իրիցիւնին փխ. երեցակիւնն... նմա թէ — Ս չունի խոստանալով նմա — Պ քեզի — Ս ու արծաթ կուտամք դու — Պ ասէ — ՊՍ քու — Ս իրիցուտ — Պ տաճկանայ — 2 ի մեծաւորի — Պ թէ չես երթար ասեր նէ քու էրէցդ կայրեմք. Ս եւ ոչ կու այրեմք ըզքոյ էրէցն — Ս դու եւս — 2 ի քան — 2 խալ տեղ. Պ հրապրել — Ս եւ կու մնաս որք եւ այրի. Պ խեղճ ու աղքատ կու մնաս. 150. 2 չունի եւ — Պ երիցիւնն. Ս բարի կինն — 2 չունի զիս — Պ ի մօտ իրիցուն. Ս առ էրէցն իմ. 2 ունի մօտ էրէցն. բայց եւմտ. տալիք — Պ զնա որ տաճկանայ. բայց տաճկունքն յոյժ ուրախացան թէ հիմայ կու տաճկանայ տէր Եղիայն եւ տաճկունքն առեալ տարան իրիցիւնն ի մօտ իւր իրիցուն փխ. զնա... էրէցն — Ս ուրախային — Պ իրիցիւնն փխ. նորա — Պ եւ ամէնքն սեւ զգեցան. Ս չունի. 151. Պ եւ քահանայ մի այլ սոցա. Ս չունի Պ վարդապետն ետուր (չունի եւ) — 2 ամբողջ հատուածը խաղաղութիւն է. եւ ետուր քահանայն խնդոր մի ի մէջն խորհուր-

դանի է, անմահ է. ո՞րպէս կու փոխեմ ի մահկանացուն հետ, որ մեռեալ է եւ ոչ կենդանի»:

163. Յայնժամ զլեզուն ճեղքեցին եւ ոչ խալառ կտրեցին թէ «Վաղիւն մեզ մօլայ լինելոց է». եւ յաջոյ մատն ճեղքեցին թէ «Վաղիւն մեզ գիր գրելոց է». 164. Եւ այլ բազում վիշտս եւ նեղութիւնս հասուցին, զոր ոչ գրեցաք ի յայս փոքր նամակս. ապա ի մեծ նամակն գրեալ կայ: 165. Եւ յորժամ տեսին այլադգիքն որ զմահն յանձն է առեալ, զի ոչ կարացին խախտել ի սիրոյն Քրիստոսի, ասացին թէ «Լաւ է որ ի վերայ սորա արեան գին կտրենք, քան թէ սպանանենք»:

166. Յայնժամ կոչեցին զՄկրտիչ վարդապետն եւ զքահանայան եւ ասացին թէ «Եկէք գնեցէք զայս էրէցն»:

167. Երբոր լսեցին զայս քրիստոնեայքն, յոյժ ուրախացան, ժողովեցան եւ զնացին առ ամիրայն եւ կտրեցին արեան զին 740 զրուշ եւ շարդ կտրեցին թէ «Այսօր պիտի բերէք, թէ չէ վաղիւն կու տաճկացնեմք զէրէցն»: 168. Եւ ետտախ արարին Հայոց թէ «Մարդ Տէր Եղիային դրամ թող չի տայ փոխ». այսու հնարիւք կամէին յաղթել զՏէր Եղիայն:

169. Յայնժամ վարդապետն ի հետ Հայոց ազգին այլ ուրիշ բան թէպտիր արաւ, եւ այլ ուրիշ բանի համար զնացին շահով դրամ առին եւ բերին տուին ի յերիցակիւնն: 170. Եւ նա

կանացուն կէտն. Ս իսկ որպէս փոխարկեմ ի մահկանացուն լոյսն ընդ խաւարի — Ս մէկէլ. 163. Ս նրյ ճեղքեցին — Ջ չունի եւ ոչ խալառ կտրեցին — Ս կտրեցին. Պ խտրեցին — Ջ չունի վաղիւն — Պ մեզի մօլայ — Պ զձախ. Ս զրձեւ զձախ — Ս ճըղքեցին — Պ մեզի — Ջ չունի գիր. 164. Ս զայլ — Պ վիշտ — Պ նեղութիւն. Ս ըզնեղութիւնս — Պ չունի հասուցին — Պ զոր ինչ որ գրեցաք այս փոքրիկ տետրակիս — Ս զորս մի ըստ միովէ գրեւ չի կարեացաք փխ. զոր ոչ... կայ — Պ չունի գրեալ. 165. Ս այլազգիքն. Ջ այլազգն — Պ ի յանձն առեր է գի. Ս ի յանձնն էառ որ — Ս խախտեցուցանել. Պ մեկնեւ — Ս եւ ասացին. Պ ասացին ի մէջ իւրեանց — Պ լաւ է սորա արեան գին առնել քան թէ սպանանեմք — Ս ըսպանանեմք. 166. Պ կանչեցին. Ս կոչեցին — Ս չունի Մկրտիչ — Ս զքահանայքն. Պ քահանայքն — Ս չունի եւ ասացին — Պ էրէցնիդ. 167. Պ երբ — Պ քրիստոնեայք զայս խօսքս. Ս զայս քրիստոնայքն (օ գրին վրայ պատիւ) — Ջ ժողովեցինան (ին կիտերով ջնջած) — Ս եւ ժողովեցան զնացին — Պ եւ ժողովեցան ամիրայն զնացին — Ս արեանն — Ջ էճ. ըռ. Ս էճղ. Պ էճ մառչիւ. բնագիրը պիտի ունենար պատուով դռ. գոր զկարգացեր է ըռ. իբր քիւ, Ս համառօտեր է զչ եւ Պ քարգմանիւ մառչիւ — Ջ շարտ — Պ գրին. Ս էղին — Ս պատեք բերել. Պ բերէք տալին — Ս եւ թէ վաղիւն մնացէ կու տաճկացնեմք եւ դուք փոշմանիք. զրձեալ ետտախ — Պ կու տաճկացունեմք եւ ետտախ. 168. Ս փող դրամ ոչ տացէ. Պ դրամ փոխ չի տայ — Ս զի այսու — Ջ հնարիւք — Պ չունի զտէր Եղիայն. 169. Պ եւ յետոյ վարդապետն ուրիշ խորհուրդ արաւ ի հետ ազգին Հայոց, զնացին ուրիշ բանի համար շահով ստակ առին տուին իրիցակիւնն

զնաց ետուր զարեան գինն, իբր ի յիւրմէ տանէն, որ Հայոց ազգին պակասութիւն չառնէին եւ սյսպիսի հնարիւք ազատեցին զՏէր Եղիայն:

171. Եւ յետ ելանելոյն ի բանտէն՝ ծախեաց որչափ ոսկեղէն եւ արծաթեղէն եւ պղնձեղէն որ ունէր եւ ետուր զարեան գինն վասն Քրիստոսի լոյս հաւատոյն. եւ ազատեաց զերիս եկեղեցիան, զՀայոց Սուրբ Ստեփաննոսն եւ զսուրբ Կարապետն եւ զԱսորոց զՏիրամայր Սուրբ Աստուածածինն եւ զերկու քահանայս Հայոց՝ զՏէր Սահակն եւ զՏէր Ղուկասն. 172. եւ ինքն ազատեցաւ ի ձեռաց անօրինաց, որ չորս ցեղ լեզուի գիտակ էր եւ սոքօք յաղթեաց զրոց վկայութեամբն:

173. Եւ զնաց ի Մալաթիայ եւ Եհան Փէթվա. եւ անտի զնաց ի Մերտին ի Տաճկաց մեծն եւ յՈւռուժիայ չէխն եւ հանեաց Փէթվա եւ երբ ի յԱմիթ եւ արար սիճիլ եւ Եհան ի յԱմթայ փաշայէն էմր եւ երբ ի Սարբերթ: 174. Եւ զնաց Ըստամպօլ եւ հանեաց հինգ էմր. սիճիլ ու հիւճաթ արար թէ այսուհետեւ այլազգիքն ի հետ քրիստոնէից կամ ի հետ եկեղեցեացն տաւա

եւ նա առաւ զնաց եւ տուաւ արեան գինն իբր թէ իւր տնէն է. Ս յետոյ մկրտիչ վրդպտն. այլ եւ ուրիշ խորհուրդս արարեալ զնացեալ շահով դրամս առեալ էրէք եւ էրէցիւնսն ետուր եւ զնացեալ ետուն արեան գինն տր եղիեայն, որ զիտացին թէ իբրեւ իւր տանէն էա զդրամն փխ. յայնժամ... տանէն — Ջ բեր տվին. 170. Ջ չունի ազգին — Ջ զնան — Պ չառնեն. Ս չառնիցէն — Ջ հնարիւքս ազատեաց զսա. 171. Ջ թէ որչափ — Ջ չունի եւ պղնձեղէն որ — Ս որչափ եւս որ ունէր ոսկեղէն կամ արծաթեղէն պղնձեղէն եւ զամէնայն ինչ ապրանս — Ջ վասն անուանն — Պ յետոյ ետուր արեան գինն վասն քսի լաւ հաստատուն մնալոյն. Ս ետուր զիւր արեանն գին վսն հաւատոյն եւ սիրոյ զոյն յսի քսի՝ փխ. եւ ետուր... հաւատոյն (Պ լոյս հաւատոյն կարդացեր է լաւ հաստատուն — Ջ հաւատոյն համար — Ջ զգ. եկեղեցին. Ս զերիս եկեղեցիս ի ձեռաց անօրինաց. Պ զեկեղեցիքն — Պ սր ամածնին ասորոց եւ սր ստեփաննոս եւ սր կարապետի. Ս բոսր ստեփաննոսին եւ կարապետին հայոց եւ զսուրբ որ ամածնայ եկեղեցին՝ փխ. զՀայոց... Ածածին — Ջ զկարապետն. մեզմէ աւելցուցինք զսուրբ, ըստ վերնոց — Ջ բ քահանայ. Պ քահանայքն երկու — Ս խուկասն. 172. Ս եւ զինքն որ ազատեցան — Ս վասն զի փխ. որ — Ս ազգի փխ. ցեղ — Ս լեզվու. Պ լեզուէ — Պ Ս կարգալ զիտէր փխ. գիտակ էր — Պ սուրբ զորց վկայութեամբ զչար այլազգիքն. — Ս եւ զրոց վրկայութեամբ յաղթեաց նոցայ. 173. Պ եւ յետոյ — Պ հանեց. Ս հանեաց — Ջ Փաթվայ. Ջ զՓեղվան տնդ — Ջ չունին անտի — Պ ի մեարինայ — Ջ տաճկաց մեծն. Ս ի մէջն տաճկաց — Պ եւ ուռուժիւ. Ս ուռուժեա — Ջ լեզն — Ջ Փաթվայ. Ս զՓեղվատաճկաց — Պ եւ ուռուժիւ. Ս ուռուժեա — Ջ լեզն — Ջ Փաթվայ. Ս զՓեղվատաճկաց — Պ համիտ. Ս յամիթ քաղաք — Ս սիճիլ էհան — Ս ի վան անդ եւ անտի — Պ համիտ. Ս յամիթ քաղաք — Ս սիճիլ էհան — Ս ի համեղու փայայէն. Պ համիտայ փաշային — Ջ ամր. Ս էմր — Ս չունի եւ երբ ի խարբերթ — Պ խարբերթ. 174. Ջ ըստամպօլ. Ս ի կոստանդնուպօլիս — Պ հանեց. Ս անդ եւս հանեաց — Ջ ե ամպր. Ս էմր. որ հինգ յեմր եղեւ եւ էրէք ըզմարներն — Ջ սիճիլ հոճաթ. Պ սիճիլ ու հիւճաթ.

առաջագոյ չանեն ու բնաւ ամենեւին ի հետ քահանայիցն չար չխորհեն. եւ ապա հաւանեցոյց զնոսա: 175. Եւ որ ինչ ունէր՝ զամէնն ծախեաց եւ ետուր նախ 400 զուռն, եւ մնաց ի վերայ նորա 300 զուռն: Եւ յետ ազատելոյն երկու ամիս հիւանդ մնաց Տէր Եղիայն եւ ապա առողջացաւ ի վերացն:

176. Զայս ամենայն չարչարանս եւ զնեղութիւնս կրեաց վասն անուանն Քրիստոսի: Աւ վասն այդ պատճառիդ չըջի ի դրունս ողորմածացդ՝ խնդրել զողորմութիւն ի սիրելեացդ Աստուծոյ: 177. Դուք այլ վասն սիրոյն Քրիստոսի եւ յուսոյ արքայութեանն արարէք զմայ ողորմութիւն. որ դա մեծ քաջութիւն արար եւ ուրախացոյց զքրիստոնեայսն:

178. Բայց դուք մի՛ ձանձրանայք, զի հաւատոց զին է, եւ այլ բան չի նմանիր. զի մարտիրոսական քաջութիւն արար եւ Աստուած ազատեցոյց ի ձեռաց անօրինաց: 179. Դարձեալ իրեցաւ իննն այլ բարի խրատ տալով ամբացոյց զսիրտ քահանային՝ ասելով թէ «Մի՛ երկնչիր. վասն սիրոյն Քրիստոսի յառաջ եւս կու այրիմ եւ կու քարկոծուիմ, եւ ապա դու»:

180. Այսպիսի քաջասրտութեամբ պնդեաց ի սիրտ քահանայ ի հիւճաթ — Պ արաւ. Ս անել ետուր — Զ որ — Զ չունի այսուհետեւ — Ս այլազգին — Ս հետ քրիստոնէից — Պ կամ եկեղեցի. Ս կամ եկեղեցոյ — Զ տաւի — Պ տալապ եւ մարազայ — Զ չառնեն — Ս տեղայ կամ ի հետ քրիստոնէից հակաճառութիւն չնէն — Զ որ բնաւ — Պ ու ամենեւին — փխ. ու բնաւ... եւ յետ՝ Ս եւ այսպիսի բանիւք հաստատեց զդործն հաւանեցոյց ինքն յետ — Պ քրիստոնէից վրայ փխ. ի հետ քահանայիցն — Պ չի խորհին — Պ հաղիւ հաւանեցոյց. 175. Զ չիք եւ — Պ ծախեց — Պ չունի եւ — Պ նախ զահեկանն. Զ զճ զուռն — Զ մնաց ի վրան — Պ զահեկան — Պ հիւանդացաւ. Ս հիւանդութիւն կրեաց. իսկ մնացեալը համառօտելով կը վերջացնէ այսպէս. վասն չարչարանաց իւրոց եւ ապա զազատութիւն ըստացաւ ողջացաւ ի վերացն եւ ըզկեանս բարեբարութեամբն անցոյց Ազատարարն քս զձեզ եւ ըզմէզ այնպիսի փորձանաց փրկեալ ազատեսցէ. քանի որ աստի ենք խաղաղ կենօք պահեսցէ եւ աստեացս երանելով զերկնից արքայութիւն պարգեւէսցէ եւ իւր օրհնեալ տեսուն արժանիս արասցէ Ամէն. — Պ չունի տը եղիայն, ապա, ի վերացն. 176. Պ այս ամենայն նեղութիւնս եւ չարչարանս — Զ չունի մեր եկեղեցի կրեաց բառք. Պ բաշեց — Պ սիրոյն — Զ վասն այս պատճառի համար — Պ չըջի ի դուռս դուռս ողորմածին — Զ ողորմութիւն — Պ ի սիրելեացն. 177. Պ չունի դուք այլ... ողորմութիւն — Պ դարձեալ այս տէր եղիայն փխ. որ դա — Պ արաւ — Պ զքահանայքն եւ վարդաի պետքն եւ ժողովուրդքն քրիստոնէից փխ. զքրիստոնեայսն. 178. չուն. բայց... նմանիր Պ եւ վասն սիրոյն քսի յանձն էառ զմարտիրոսական քաջութիւնն եւ զմահն եւ ապա ազատեաց զնա Ամ այսպիսի անօրինաց ձեռացն. 179. Պ եւ դարձեալ ապա իրեցկինն որ խիստ բարի խրատատու էր եւառաւել խրատ եւ սիրտ տալով ամբացոյց իւր էրեցին սիրտ — Զ խրատով (յետոյ ուլ ջնջուած կէտերով) — Պ չունի թէ — Զ չունի մի երկնչիր — Զ կայրիմ — կու քարկոծուիմ. Զ չունի. 180. Պ քաջասրտութեան — փխ. Այսպիսի... յամենայն ժամ (իմ. 180—182) Զ

նային առ Աստուած եւ ազատեցան ամենայն քրիստոնեայք ողորմութեամբն Աստուծոյ. եւ այսպէս բարի ճանապարհաւ առ ի կեանս փոխեցան:

181. Որոց բարեխօսութեամբ մեզ ողորմեսցի, այսպիսի փորձանաց պահեսցէ ի խնամս իւր, որ բարի վարուք ննջեմք ի յոյս մեր Յիսուս Քրիստոս. եւ յետնում առուրն յաջակողմեան դասուն արժանի արասցէ. որում փառք եւ պատիւ, այժմ եւ միշտ յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն:

182. Զպարտ մեր միով հայր մերիւ անցանել եւ լաւ իմանալ եւ պահել ի միտս մեր, զի այսպէս փորձութիւնք սատանայի է եւ յուսամբ յԱստուած, զի պահեսցէ զմեզ յամենայն ժամ:

183. Կատարեցաւ բանքս այս վկայութեամբ Ասորոց պատրիարքին եւ Մինաս վարդապետին եւ Խաչատուր վարդապետին, Պողոս վարդապետին եւ Յովհաննէս վարդապետին եւ Մելքիսէթ վարդապետին: 184. Սոցին օրհնութիւնն հանապաղ ընդ ձեզ եւ ընդ մեզ եւ ի վերայ ամենայն քրիստոնէից. ամէն:

ունի միայն եւ երիցակինն այլ այս ճանապարհս առ Աստուած փոխեցաւ. Ամ ողորմի ասացէք իւր հողոյն. ամէն. 181. Պ եւ պահեսցէ. 182. Պ իմալ — Պ զմիտս. 183. կատարեցաւ եւն միւնչեւ վերջ ունի միայն Զ — Զ ասորոց. 184. Զ աւրնութիւնն —

ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆ

Եղիա քահանայի Պատմութիւնը տպագրուեցաւ նախ Արարատի մէջ, 1908 թուին: Նոյնը արտատպուեցաւ Էջմիածնի տպարանին մէջ: Բայց 32 էրես տպելէ յետոյ ընդհատուեցաւ եւ տպուած օրինակներն ալ կորսուեցան: Մեր որոնումները նոյն կորսուած օրինակները գտնելու համար՝ անօգուտ անցան: 22 տարի յետոյ Էջմիածնի մատենադարանապետ Սենեքերիմ Տէր-Յակոբեանը յաջողեցաւ հին արխիւներու մէջէն Երեւան հանել կորսուած թերթերէն մաս մը. շարունակութիւնը (33րդ էջէն մինչեւ վերջ) այժմ տպագրուելով Վրենայի Միլիթարեանց տպարանը՝ հրատարակութեան կը տրուի:

Երեւան, 1930 Նոյ. 26:

Հ. Անառեան:

ՅԱՆԿ ԱՆՈՒԱՆՑ

Արբանյակ, Իսկանդար Նահապետ	68,	Համալսարան	99
70, 73, 123, 124, 125		Հայոց լեզու	41
Աղամ Նահապետ	128	Հայոց 52, 97	
Ալի	99	Հայաշիր	121
Ալիթ	173	Հասան	99
Ալլադդի	165, 174	Հուսէյին	99
Ալուզուրան դիրք	81, 86, 97, 98	Հրեայք, Եհուդի, Ջուդա	82, 86, 95
Ալուզինուն	79	Ղուկաս քհ. 171	
Ալուպէքեր	99	Մալաթիա	173
Ալուպ 52, 97		Մաճար ազգ	121
Ասորի լեզու	22	Մամուն իսկիֆայ	86, 97
Ասորիք (ազգ)	1, 2, 6, 15	Մարիամ աստուածածին	14, 19, 27, 69, 71, 74, 93, 108, 119, 126
Աստուածածին Էկ. Պարբերդի	6, 39, 171	Մարոնի լեզու	41, 121
Արարերէն	41, 95	Մեկքիսէթ վրդ. Պարբերդի	183
Դարբիէլ կամ ձիւրայիլ հրէշտակապետ	119	Մեսիա, Մէսիհ	108, 116
Դուրիթ մրդ.	44, 122	Մերտին	173
Եւա	149	Մինաս վրդ. Պարբերդի	183
Եփրեմ Պուրի ասորի	2	Միսայիլ պար. ասորի	2
Ջաբարիա հայր Յովհ. Մկրտչի	113	Մկրտիչ վրդ. Պարբերդի	35, 166
Ջերեթիս, Ջափատայ (հայր Յովհ. աւետ.)	116, 118	Մովսէս, Մուսա մրդ.	44, 68, 124
Թուրք	95, 108	Մուհամմէտ	9, 14, 19, 51—52, 56, 59, 61, 63, 65—68, 72, 75, 77, 78, 86, 97
Իսահակ, Իսախ, Սահակ	67, 68, 70, 73, 125	Մուսուրմանք, միսլիմանք	26, 117, 121, 122
Իսլամ	72, 82, 83	Մսրը, Եգիպտոս	70, 73
Իսմայէլ	68, 70, 73, 125	Յակոբ, Եղիսայ Նահապետ	67, 68, 70, 73, 125
Իսրայէլ	70 73, 125	Յակոբ Մծրնայ հյր.	2
Լէհք	121	Յակոբիկ ասորիք, Եղիսայիք	121, 171, 183
Պամուս դիրք	115	Յովհաննէս Մկրտիչ, Եուհաննա, Եահեա, Ուհանայ	111—113
Պաշտուր վրդ.	183	Յովհաննէս աւետարանիչ	116, 118
Պարբերդի	1, 4, 173	Յովհաննէս Եսայ. Պարբերդի	35
Պարի	121		
Ս. Կարապետ Էկ.	6, 171		
Հաղար հարձ Արբանյակ	68		

Յովհաննէս Վրդ. Խարրերդի 183
 Յովսէփ, Եռուսէփ նշար. 67, 68,
 70, 73
 Յորդանան դէտ 109
 Նասրանի 67, 72, 82
 Նեստոր 47
 Շարահաթլամա գիրք 81, 86
 Ուռուժի 121
 Ուռուժիա շէխ 173
 Պաղտատ 97
 Ս. Պարսամ ճգնաւոր 2
 Պօլիս, Ստամպուլ 174
 Պօղոս Վրդ. 183

Սահակ քհ. 171
 Ս. Սարգիս դօրվ. 134
 Սարգիս Պախարացի կամ Ռապանի
 Պէտրա, Պիարիայ 65, 97
 Սերպ 121
 Սուրաթ-ըլ-Պախըրայ 111
 Սուրիանի 41, 95
 Ս. Ստեփաննոս եկ. 6, 171
 Օմար 99
 Օսման 99
 Փաթմա 19, 51, 52, 61, 64
 Փռանկը 121, 153, 154

ՕՏԱՐ ԲԱՌԵՐ

Բաշխիշ — պարզեւ
 Եասախ — արդելք
 Երան դուլխի — օձերի հոր
 Գէպուռ — սաղմոս
 Էհլի իման — հաւատացեալ
 Էմր — հրաման
 Թէպտիր — կարգադրութիւն
 Թէվրատ — հնդամատեան
 Խսպաղ — ապացոյց
 Իքէն — մինչդեռ, ժամանակ
 Լաքին — բայց
 Խալայեղ — աղախին
 Խարաճ — գլխահարկ
 Հախ — արդար, ճշմարիտ
 Հիւճաթ — մուրհակ, կալուածադիր
 Դայիլ — համաձայն
 Դատի — դատաւոր
 Դափուճի — դռնապան
 Ճանաթ, ճէննաթ — դրախտ
 Մէարէսէ — մահմետական հոգեւոր
 Դպրոց

Միրաս — ժառանգութիւն
 Միւտէրիս — ուսուցիչ աստուածա-
 բանութեան
 Մուսաֆ — զուրան
 Մուֆտի — օրինաց դատաւոր
 Մօհլադ — ժամանակ, պայմանաժամ
 Հարդ, Հարթ — պայման
 Հափուշ — տասնապետ
 Կաշխիշ — պարզեւ
 Սալաւաթ — ողջոյն եւ օրհնութիւն
 Սահի — ճշմարիտ
 Սէլէվէդ տե'ս սալաւաթ
 Սիճիլ — վճիռ
 Սուրիեանի — ասորերէն
 Վէքիլ — փոխանորդ
 Սաւա տալապայ — վէճ ու կռիւ
 Վէզաւապար — մարդարէ
 Քեաֆիր — անհաւատ
 Քէշիշ — քահանայ
 Քիթապ — գիրք
 Փէթվա — վճիռ օրինաց

ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

Էջ	Տող	Տպուած	Ուղղել
33	21	գիրքի	գիրքի
	15 (տակէն)	տէմէս	տէմէս
	8 տ	լիթվէտէ	թէվէտէ
	7 տ	դէտիար	դէտիար
	1 տ	ու	պու
34	16 տ	կէշտիկի	կէշտիկի
	5 տ	չունի	չունի —
	5 տ	օղլուր	օղլուր —
35	8	էտնի	էտնի
36	4	դուլաղի	դուլաղի
	20	Սմոյդ	Ստոյդ
	6 տ	լպն	լպն —
37	3րդ տողէն յետոյ փախցուած է մէկ տող՝ օլ քուտրէթ ձիպրաիլ մուշթու- լուդ վէրաի Մէրիամայ.		
37	4	օլտի	օլտի.
	15	նըսըտա	նըսըտա
	16	չունի առ	Պ չունի առ
	14 տ	Ապուլին	Ապուլին
39	4	քալում	քալում
	11	դէպիւհ	Ջ դէպիւհ
40	11 տ	ՊՋ	Ջ
41	16 տ	իւստինայն	իւստինայ
	16 տ	դլուխն	դլուխն
42	1	մեծութիւն	մեծութիւնս
	2 տ	մէռանիլ	մեռանիլ
43	8	տամք	տամք.
	17 տ	ըստր	ըդտր
	15 տ	կնօջն	կնօջն
	9 տ	հալայըիս	հալայըիս
	2 տ	Պ	— Պ
	1 տ	խնդոր	խնդոր
44	17	դու	դու.
	12 տ	դքեղ —	դքեղ.
	8 տ	խօսիցը	խօսիցըս
	7 տ	զքի	զքի

Էջ	Տող	Տպուած	Ուղղել
44	6 տ	մէնջ երկրի —	մէնջ երկրի.
45	18 տ	այրիմ	Ս այրիմ
	17 տ	բիցկինն	բիցկինն
46	21 տ	ճեղքեցին	ճեղքեցին
	20 տ	կարբեցին	կարբեցին
	17 տ	կարեացաք	կարացաք
47	13	չէին	չէին
	16	արար	արաց
	23 տ	դնան	դմնան
	15 տ	ստեփաննոս	ստեփանոս
	9 տ	վրկացութեամբ	վրկացութեամբ
	1 տ	սիֆիլ	սիֆիլ
48	25 տ	եկեղեցի	եկեղեցի
	23 տ	տոնէից	տոնէից
	16 տ	անցոյց	անցոյց.
	10 տ	չբջէլ	չբջիլ
	9 տ	չունի	չունի
	8 տ	վարդաի պետքն	վարդապետքն
	7 տ	չուն.	Պ չունի
	7 տ	նմանիւր	նմանիւր —
	5 տ	դարձեալ	դարձեալ իւր
	4 տ	եւ առաւել	եւ առաւել
	2 տ	կու	Պ կու
49	7	Զովաւնէի	Զովաւնէի
	1	աւր Զովաւնէի	աւր Զովաւնէի

1865

2013

